

PRÓBA SYSTEMATYZACJI POLSKIEGO PIŚMIENICTWA Z LAT 1957—1980 O MARYJNEJ POBOŻNOŚCI LUDOWEJ

Niniejsze studium pragnie zebrać to, co o przedmiocie polskiej pobożności maryjnej napisano w ostatnich latach (1957—1980), nie aspirując bynajmniej do pełnej prezentacji przebiegu i owoców przeprowadzonych w tym czasie dociekań. Chodzi tu o zestawienie podstawowego piśmiennictwa, wstępną próbę jego systematyzacji*, dostrzeżenie zasadniczych nurtów problemowych. Źródła pisane obejmują zarówno prace naukowe, popularnonaukowe, jak i istotne dla naszego tematu piśmiennictwo ogólne charakteryzujące polską pobożność maryjną. Obfitość drukowanych materiałów podyktowała potrzebę daleko posuniętej selekcji w ich cytowaniu.

Podane ramy czasowe narzuciły przede wszystkim wielkie maryjne uroczystości i związane z tym akcje duszpasterskie, pobudzając piszących do wzmożonego zainteresowania się tematem maryjnej pobożności ludowej. Impulsem do wyznaczenia 1957 roku jako „terminus a quo” była rocznica 300-lecia ślubów Jana Kazimierza złożonych w imieniu narodu Matce Bożej Królowej Polski 1 kwietnia 1656 roku w katedrze lwowskiej, jak też ponowienie ślubowań na Jasnej Górze 26 sierpnia 1956 roku oraz inauguracja we wrześniu 1957 roku w Polsce Wielkiej Nowenny Tysiąclecia i peregrynacji kopii jasnogórskiego obrazu po wszystkich parafiach w kraju. Nie bez znaczenia dla omawianej problematyki był jubileusz stułetniej rocznicy objawień Matki Bożej w Lourdes. Wreszcie czas przygotowań do jubileuszu 600-lecia pobytu na Jasnej Górze wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej to nowa zachęta dla piszących do wieloaspektowych opracowań rodzimej pobożności maryjnej. W badaniach poszukiwano różnych jej wymiarów: genezy, racji teologicznych, form, wyrazu oddziaływania na dzieje narodu polskiego. Wiele uwagi poświęcono szczególnie w naszym narodzie powiązaniom pobożności maryjnej z obyczajowością i kulturą ludową.

---

* Zdaniem Redakcji przyjęte zasady systematyzacji nie są w pełni zadowalające. Jednak względ na szeroką panoramę bibliografii i aktualność problematyki przemawiają za publikacją tekstu.

Podjęta przez nas praca, aczkolwiek świadomi jesteśmy luk w jej prezentacji, wprowadzając w literaturę przedmiotu może jednak stanowić swego rodzaju introdukcję do studium polskiej pobożności maryjnej; chce zorientować generalnie w tym, czego dokonano na przestrzeni wyznaczonego ramami artykułu czasu w interesującym nas przedmiocie. Gdyby udało się wykonać tak nakreślone zadanie, opracowanie nasze spełniłoby swój cel.

I Bibliografie polskiej pobożności maryjnej

Widoczną odnowę mariologii światowej w dobie powojennej daje się zauważyć również i w Polsce. Spowodowane zostało to przygotowaniami do ogłoszenia dogmatu o Wniebowzięciu Najświętszej Maryi Panny, obchodem stulecia dogmatu Niepokalanego Poczęcia; dodatkowym impulsem o wielkim znaczeniu dla naszego narodu były przygotowania do tysiąclecia chrztu Polski poprzez Wielką Nowennę.

Podane tutaj zbiory bibliograficzne o pobożności maryjnej z lat 1957—1980 nie obrazują bynajmniej pełnego zestawu książek i artykułów, wnoszą jednak wiele elementu porządkującego, wyławiając z ogromu literatury rzeczy najważniejsze.

Jeden z ciekawszych bibliograficznych przeglądów polskiego piśmiennictwa mariologicznego zebrał i opracował o. Robert Świętochowski, zasłużony bibliotekarz ojców dominikanów w Krakowie. Jego bibliografia obejmuje następujące działy: poezja, muzyka, ikonografia, proza i dzieła naukowe, ruchy antymariologiczne, czasopisma i kalendarze¹. Ten interesujący zestaw rozpoczyna się od *Bogurodzicy*, a kończy na dziełach z II poł. XX wieku. Autor stwierdził, że literatura popularna i popularnonaukowa odegrała u nas większą rolę niż ściśle naukowa. W takiej atmosferze rodziła się „mariologia stosowana”², wpływająca na ascezę, socjologię, pedagogikę, życie religijne i kulturę. Wielokierunkowość zebranego materiału nie pozwoliła mu na głębszą analizę tej literatury. Stąd odnotowane tam największe bibliografie: J. Fijałka czy W. Bruchnalskiego, o których wyżej, zostały potraktowane tylko drobną informacją.

Opracowania obszernej bibliografii mariologicznej podjął się Bernard Przybylski OP, były dyrektor Instytutu Tomistycznego w War-

¹ R. Świętochowski: *Z dziejów literatury mariologicznej w Polsce*. „Ate-
neum Kapłańskie” (AK) 49:1957 z. 3(290), s. 462—469.

² Tamże s. 469.

szawie, członek Komisji Maryjnej Episkopatu Polski. W rozdziałach *Kult Matki Bożej; Duchowość maryjna; Maryja w sztukach plastycznych* (ten ostatni opracowany został przez ks. Władysława Smolenia) zawarte są także prace polskich autorów o kulcie i pobożności maryjnej³. Wykaz ten — jak stwierdza ojciec Przybylski — mający służyć celom dydaktycznym, uwzględnia zaledwie drobną część wybranych prac syntetycznych. Warto w tym miejscu przywołać jego artykuł: *Osiągnięcia polskiej mariologii w ostatnim dwudziestoleciu*⁴, będący zwartym przeglądem piśmiennictwa, także z zakresu kultu Matki Bożej.

Szczegółową bibliografię odnoszącą się do historii, teologii i pobożności ludowej względem obrazu i czci Matki Bożej Częstochowskiej zamieszcza w swej pracy Stanisława Wyrwas⁵. Cały zestaw autorka podzieliła na trzy części: źródła rękopiśmienne, źródła drukowane oraz opracowania.

Owocem wielkiego nakładu pracy i wielu poszukiwań jest zainicjowana przez wydawnictwo ATK w Warszawie bibliografia historii Kościoła w Polsce. Zawarte tam zestawienia w wielu miejscach traktują również o pobożności i kulcie maryjnym w Polsce. Opracowano dotąd dane bibliograficzne za lata 1944—1977⁶. I tak np. w pracy pod red. ks. H. Wyczawskiego znajdujemy interesujące nas materiały w dziale: historia liturgii i kultu⁷, u ks. F. Stopniaka w rozdziale „religijność”⁸, ks. M. Banaszek zestawia je pod hasłem: religijność i obyczajowość⁹.

³ B. Przybylski: *Bibliografia mariologiczna*. W: *Gratia plena. Studia teologiczne o Bogurodzicy*. Praca zbiorowa pod red. B. Przybylskiego. Poznań 1965, s. 517—560.

⁴ Tenże: *Osiągnięcia polskiej mariologii w ostatnim dwudziestoleciu*. „Collectanea Theologica” (CT) 37:1967 fasc. I, s. 89—112.

⁵ S. Wyrwas: *Dzieje kultu NMP Królowej Polski*. W: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*. Praca zbiorowa pod red. M. Rechowicza i W. Schenka. T. II. Lublin 1976, s. 456—460.

⁶ Są to następujące pozycje: *Bibliografia Historii Kościoła w Polsce za lata 1944—1970*. Praca zbiorowa. Oprac. i red. H. Wyczawski. Cz. 1—3. Warszawa 1977; F. Stopniak: *Bibliografia Historii Kościoła w Polsce za lata 1971—1972*. Warszawa 1977; M. Banaszak: *Bibliografia Historii Kościoła w Polsce za lata 1973—1974*. Warszawa 1978; R. Żmuda: *Bibliografia Historii Kościoła w Polsce za lata 1975—1977*. Warszawa 1982.

⁷ Wyczawski, jw. cz. 2, s. 142—160.

⁸ Stopniak, jw. s. 184—186.

⁹ Banaszak, jw. s. 348—352.

Ukazały się też specjalne numery czasopism poświęcone rozprawom z dziedziny mariologii¹⁰.

Celem pełniejszego poznania obrazu bibliografii mariologicznej warto podać prace wcześniejsze, są one bowiem źródłem ważnych informacji dla opracowań współczesnych. Na uwagę zasługują zwłaszcza wspomniane rozprawy ks. J. Fijałka¹¹ i W. Bruchnalskiego¹² oraz zeszyt *Madonna Polska w Ilustrowanej Encyklopedii Katolickiej*¹³, z prac powojennych studia E. Florkowskiego¹⁴, M. Winowskiej¹⁵ i polska bibliografia maryjna autorstwa Zbigniewa Szostkiewicza i Szczepana Wesołego¹⁶, podająca 1210 pozycji dzieł mariologicznych, opublikowanych w wydaniach książkowych i czasopismach. Jej niezaprzeczalne wartości podnoszą recenzje Eugeniusza Florkowskiego¹⁷, zasłużonego pro-

¹⁰ Na uwagę zasługuje zwłaszcza AK 52:1960 z. 3(308), numer poświęcony Maryi-Królowej. Zawiera encyklikę Piusa XII *Ad coeli Reginam* oraz: Cz. Deptuła: *Z zagadnień historii kultu maryjnego w Polsce*; A. Krupa: *Nauka Magisterium Kościoła o godności i władzy królewskiej NMP*; bp A. Pawłowski: *Duchowość maryjna w jej podstawach i przejawach*; B. Przybylski: *Królewskość Matki Bożej. Synteza teologiczna*; tenże: *Podstawowa literatura na temat królewskości NMP*; W. Smoleń: *Królewskość Maryi w sztuce polskiej*. Wcześniej ukazał się maryjny zeszyt „Homo Dei” (HD) 26:1957 nr 6. Piszą tam m.in.: T. Karczewski: *Mariologia w ostatnich latach*; W. Granat: *Bogurodzica — Współodkupicielka*; J. Wojnowski: *Rozwój czci MB w Polsce*; J. Majkowski: *MB w dawnej polskiej ascezie*; W. Malej, M. Pirożyński: *Sanktuaria Matki Bożej w Polsce*; S. Szafraniec: *Królowa Narodu Polskiego*; K. Turowski: *Zagadnienie społeczne w ślubowaniach maryjnych*; M. Pirożyński: *Nabożeństwo do Matki Bożej w duszpasterstwie*; L. Jeżowski: *Obecność Maryi w sztuce filmowej*; T. Csorba: *Kult maryjny na Węgrzech*.

¹¹ J. Fijałek: *Królowa Korony Polskiej. Studia do historii kultu Matki Bożej w dawnej Polsce*. „Przegląd Kościelny”. T. I—II. Poznań 1902.

¹² W. Bruchnalski: *Bibliografia mariologii polskiej od wynalezienia sztuki drukarskiej do roku 1902*. W: *Księga pamiątkowa maryjańska ku czci 50-lecia ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP*. T. II. Lwów 1905.

¹³ *Ilustrowana Encyklopedia Katolicka*. Red. Z. Kozubski. Z. 2: *Madonna Polska*. Warszawa 1929.

¹⁴ E. Florkowski: *Nowe książki. Rzut oka na literaturę mariologiczną okresu powojennego*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (RBL) 4:1951 nr 1/2, s. 129—134. Zob. tamże podaną anonimowo: *Polska bibliografia mariologiczna okresu powojennego*, s. 142—144.

¹⁵ M. Winowska: *Le Culte Marial en Pologne*. W: *Maria. Études sur la Sainte Vierge*. Red. H. de Manoir. T. IV. Paryż 1956, s. 683—709.

¹⁶ Z. Szostkiewicz, S. Wesoły: *Bibliographia Mariana Polonorum ab anno 1903 ad annum 1955*. *Polska bibliografia maryjna od r. 1903 do r. 1955*. Rzym 1955.

¹⁷ E. Florkowski (rec.): Z. Szostkiewicz, S. Wesoły: *Bibliographia Mariana Polonorum*, jw. RBL 9:1956 nr 4—6, s. 306—308.

fesora Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Krakowie, Witolda Maleja¹⁸, byłego dyrektora biblioteki Seminarium Duchownego w Warszawie i Franciszka Brachy¹⁹, profesora teologii dogmatycznej i mariologii w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie.

W badaniach nad religijnością polską wiele cennych materiałów dostarczają etnografowie, rejestrując folklor ludowy, w tym również religijny. Wymowną ilustracją bogactwa przejawów religijności ludowej stanowi reedycja dzieł wszystkich Oskara Kolberga²⁰. Na uwagę zasługuje *Bibliografia historii etnografii polskiej*²¹, obejmująca prace polskich badaczy historii kultury ludowej, z uwzględnieniem form pobożności ludowej, ogłoszone drukiem w latach 1854—1970. Warto w tym miejscu wskazać także na *Przewodnik polonisty*²², opracowany przez J. Czachowską i R. Lotha z Instytutu Badań Literackich PAN, podający w bogatym zestawie bibliografii m.in. opracowania dotyczące literatury ludowej i ważniejsze prace z zakresu ludoznawstwa polskiego i folklorystyki.

Śledząc rozwój kultu maryjnego w Polsce nie można pominąć *Bibliografii katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918—1944*²³, cennego źródła wiadomości o czasopismach, kalendarzach, periodykach i charakterze publikacji, dotyczących nierzadko maryjnej religijności ludowej.

II Opracowania ogólne o polskiej pobożności maryjnej

Papież Paweł VI w przemówieniu wygłoszonym do wiernych 15 sierpnia 1964 r. w Castel Gandolfo określił przyczynowość kultu maryjnego w prostym obrazie: „Lampa jest piękna wtedy, gdy płonie. a światłem Maryi jest Chrystus, którego Ona nosiła pod swym ser-

¹⁸ W. Malej (rec.): Z. Szostkiewicz, S. Wesoly: *Bibliographia Mariana Polonorum*, jw. CT 27:1956 fasc. I, s. 102—115. Uzupełnienie bibliografii s. 111—115.

¹⁹ F. Bracha (rec.): Z. Szostkiewicz, S. Wesoly: *Bibliographia Mariana Polonorum*, jw. „Nasza Przeszłość” (NP). T. V (1957), s. 332—339.

²⁰ O. Kolberg: *Dzieła wszystkie. Reed. monografii etnograficznych wydanych za życia autora i monografie etnograficzne wydane pośmiertnie*. T. 1—66. Wrocław 1961—1978.

²¹ W. Armon: *Bibliografia historii etnografii polskiej*. W: *Historia etnografii polskiej*. Wrocław 1973, s. 271—295.

²² J. Czachowska, R. Loth: *Przewodnik polonisty. Bibliografie. Słowniki, Biblioteki. Muzea literackie*. Wyd. 2. Wrocław 1981.

²³ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918—1944*. Oprac. i red. Z. Zieliński. Lublin 1981.

cem i dla nas zrodziła. Gdybyśmy oddzielili Maryję od Chrystusa, kult Jej straciłby rację istnienia..."²⁴

W pełnym rozumieniu kultu chrześcijańskiego przyznaje się prawo do czci i chwały tylko samemu Bogu. Wszelkie inne formy kultu są drugorzędne, pochodne, opierają się na kulcie Boga i Chrystusa i do niego prowadzą²⁵. Jeżeli Maryja doznawała czci od wczesnych czasów powstawania chrześcijaństwa, to tylko dlatego, że została Bożą Rodzicielką, przez co weszła w szczególną relację do Syna i do Ojca, a dzięki temu do Kościoła, „...wszak cała wielkość i przywileje Matki Bożej, wypływają z jej dopełniającego, podporządkowanego zadania w stosunku do kosmologicznego, antropologicznego i zbawczego wymiaru działalności samego Chrystusa”²⁶.

Przystępując do charakterystyki zebranego piśmiennictwa z lat 1957—1980 o maryjnej pobożności ludowej w naszym narodzie, należy podkreślić, że piszący zdają sobie sprawę, iż wraz z nadejściem chrześcijaństwa do Polski kult Matki Bożej wrósł na trwałe w świadomość narodową, choć jeszcze w prostych formach. Piastowskie plemiona pogańskie przywiązywały wielką wagę do kultu bóstwa Nyi, toteż wielką ulgę przynosił Kościół katolicki głosząc prostemu ludowi naukę o Bogu-Zbawicielu i jego Matce²⁷. Już od zarania naszych dziejów weszły w ojczystą mowę liczne tytuły dawane Matce Bożej²⁸. Najwyraźniej uwypuklili to w swoich opracowaniach Dominik Bialic²⁹, Franciszek Bracha³⁰, Józef Świącicki³¹, Jan Wojnowski³², Czesław Deptuła³³, Ewa Jabłońska-Deptuła³⁴, a Józef Arcab określił kult ma-

²⁴ Paweł VI: *Czy modlimy się dzisiaj?* Poznań 1978, s. 137.

²⁵ Zob. W. Granat: *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie. Zarys dogmatyki katolickiej*. T. 1. Lublin 1972, s. 869.

²⁶ Paweł VI: *Przemówienie podczas beatyfikacji o. Maksymiliana Kolbe*. „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 27:1972 nr 5, s. 99. Zob. też S. Rożej: *Pouczenia papieskie o kulcie maryjnym*. „Przewodnik Katolicki” (PK) 1974 nr 49.

²⁷ Por. D. Bialic: *Specyfika polskiego kultu maryjnego*. „Kronika Diecezji Przemyskiej” (KDP) 58:1972 z. 3, s. 70—84.

²⁸ Zob. Wojnowski, jw.

²⁹ Zob. przypis 27.

³⁰ F. Bracha: *Zarys historii mariologii polskiej*. W: *Gratia plena*, jw. s. 457—486.

³¹ J. Świącicki: *NMP w życiu i kulturze Polski*. AK 49:1957 z. 1(288), s. 28—46.

³² Wojnowski, jw. s. 846—862.

³³ Deptuła, jw. s. 392—429.

³⁴ E. Jabłońska-Deptuła: *Kult maryjny w Polsce w XIX wieku*. „Więź” 4:1961 nr 5(37), s. 43—51.

ryjny jako składnik naszej religijności pogłębiający katolicką świadomość narodu³⁵. Za najstarszy przejaw prastarego kultu maryjnego określa się pierwszy hymn kościelny i państwowy *Bogurodzica*, zachowany na okładce kazań Macieja z Grochowa w Kcyńi³⁶.

Daje się jednak zauważyć brak metody w dotychczasowym badaniu teologicznym polskiego piśmiennictwa na temat ludowej pobożności maryjnej. Wynika to z luki źródeł o rozwoju czci Matki Bożej na naszych ziemiach³⁷. Nawet poważne opracowania bibliograficzne, o dużym znaczeniu dla polskiej mariologii, jak Bruchnalskiego, Fijałka, Szostkiewicza i Wesołego czy studium Winowskiej, nie udzielają wiążącej odpowiedzi o kształtowaniu się polskiej pobożności ludowej w prawdy maryjne, brak też informacji na ten temat w dotychczas wydanych encyklopediach kościelnych³⁸. Mimo to dla wielu badaczy historii kultu maryjnego w Polsce staje się jasnym stwierdzenie, że kult ten od początku swego istnienia został oparty o mocne podstawy dogmatyczne i teologiczne, czego dowodzą wykryte i przebadane najstarsze świadectwa historyczne pierwotnego kultu maryjnego: dwa kodeksy mszału tyńieckiego i gnieźnieńskiego, siedem ewangeliarzy, dwa benedykcyjonały, ordinały krakowskie, homiliarz poznański oraz tzw. modlitewnik Gertrudy³⁹.

Narodzony w epoce gorącej religijności kult Maryi stał się pisarską inspiracją dla wielu naszych twórców i poetów. Te „maryjne miejsca” polskiej literatury w twórczości takich autorów, jak Pasek, Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, Norwid, Wyspiański, Sienkiewicz, Kasprowicz, z autorów nam bliższych Wojciech Bąk czy siostra Nulla (Lucyna Westwalewiczówna), zebrał i omówił J. M. Święcicki w artykule *Najświętsza Maryjna Panna w życiu i kulturze Polski*⁴⁰. Losy narodu w sposób szczególnie powiązane zostały przez wieki z Matką Bożą. Toteż „wiara w opiekę Przenajświętszej Panny nad Polską, wsparta tyłu cudami, poddała myśl całemu narodowi przyznania na ziemi polskiej władzy najwyższej Tej, która po Bogu najwyższą moc posiada w nie-

³⁵ J. Arcab: *Matka Boża w polskiej kulturze katolickiej*. AK 51:1959 z. 1—3(300—302), s. 414—426.

³⁶ Zob. Święcicki, jw. s. 28.

³⁷ Por. Wojnowski, jw. s. 846.

³⁸ Tamże.

³⁹ Zob. *Wpływ kultu Matki Bożej w kształtowaniu się polskiego ducha narodowego w perspektywie dziejów*. W: *Głóście Ewangelię*. Praca zbiorowa. Oprac. ks. J. Banak i in. T. 3. Cykl „C”. Warszawa 1980, s. 146—162.

⁴⁰ Święcicki, jw.

bie i dlatego nasz naród ogłosił swoją Królową Przenajświętszą Bogurodnicę”⁴¹.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na cenne opracowanie polskiej poezji maryjnej przez Stefana Sawickiego⁴², nacechowane głęboko naukowym rozeznaniem przedmiotu. Autor rozprawy wysuwa twierdzenie, że natężenie kultu maryjnego nastąpiło u nas w średniowieczu i znalazło swój wyraz w różnych formach, takich jak nazywanie kościołów, powstawanie bractw maryjnych itp. Początki poezji maryjnej charakteryzowały się, według niego, dwoma nurtami. Pierwszy wywodził się z pieśni *Bogurodzica*, drugi z najpiękniejszego utworu średniowiecznej poezji *Żale Matki Boskiej pod krzyżem*. Sawicki omawia rozwój rodzimej poezji maryjnej aż do współczesnych nam czasów, rozpatrując m.in. twórczość Jerzego Lieberta, Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, ks. Jana Twardowskiego, Jerzego Podgórnego, ks. Mieczysława Malińskiego. Do opracowania dołączona została literatura przedmiotu, uwzględniająca antologie poezji maryjnej i ważniejsze studia naukowe. Wśród nich godne zapamiętania są prace: J. Tretiaka⁴³, W. Rządowskiego⁴⁴, B. Żelaznej⁴⁵ oraz antologie T. Jodełki⁴⁶ i E. Wolskiego⁴⁷, a zwłaszcza publikacja zbiorowa *Matka Boska w poezji polskiej*⁴⁸, przygotowana przez pracowników naukowych sekcji filologii polskiej KUL, prezentująca problematykę poezji maryjnej w poszczególnych okresach literackich.

Przegląd rozwoju kultu Matki Bożej w Polsce, począwszy od XIII w. aż po czasy najnowsze, podaje we wspomnianym wyżej artykule ks. Jan Arcab⁴⁹. Większą uwagę, stosownie do podjętej problematyki, poświęca zewnętrznym formom kultu maryjnego, takim jak kościoły

⁴¹ Tamże s. 43—44.

⁴² S. Sawicki (oprac.): *Matka Boska w naszej poezji*. W: *Gratia plena*, jw. s. 503—516.

⁴³ J. Tretiak: *Najświętsza Panna w poezji polskiej*. Kraków 1904.

⁴⁴ W. Rządowski: *Niebios i ziemi Królowa w poezji polskiej*. Poznań 1926.

⁴⁵ B. Żelazna: *Kult Matki Boskiej w literaturze polskiej*. „Sodalis Marianus” 16:1917 nr 4, s. 113—120.

⁴⁶ T. Jodełka: *Polska poezja maryjna*. Niepokalanów 1949.

⁴⁷ E. Wolski: *Niebios i ziemi Królowa. Najświętsza Maryja Panna w poezji polskiej*. Włocławek 1914.

⁴⁸ *Matka Boska w poezji polskiej*. Oprac. M. Jasińska, Z. Jastrzębski, T. Kłak, S. Nieznanowski, A. Paluchowski. T. 1: Szkice o dziejach motywu. T. 2: Antologia. Lublin 1959. Zob. też interesujący szkic B. Rosińskiej: *Notre Dame dans la littérature polonaise*. W: *Maria. Études sur la Sainte Vierge*, jw. T. 2. Paryż 1954, s. 215—238.

⁴⁹ Arcab, jw.

z tytułami maryjnymi, sztuka i malarstwo o tematyce maryjnej, powstanie legend, podań, apokryfów, modlitwy, pieśni i bractwa. Cennym walorem artykułu są podane w zakończeniu wnioski dotyczące wpływu kultu maryjnego na całą kulturę polską.

Karol Górski, znany historyk i pisarz, wykazał wpływ kultu maryjnego na rozwój ascezy oraz pobożności ludowej⁵⁰. Autor przeprowadził badania pod tym kątem zbierając dane od XVII do XIX wieku. Kult maryjny, szczególnie w omówionym okresie, stał się wskaźnikiem ascezy, mistyki, ortodoksyjności pobożności ludowej. Była to szkoła życia wewnętrznego całego narodu polskiego. Warto tu odnotować inne ciekawe dzieło Górskiego: *Duchowość chrześcijańska*⁵¹, które chociaż nie ujmuje w pełni zagadnienia pobożności ludowej, to jednak orientuje w rozwoju duchowości również na gruncie polskim. Rozprawa pomaga w określeniu tła życia chrześcijańskiego, na którym bazuje ludowa pobożność maryjna narodu.

Syntetycznemu ujęciu obrazu polskiej pobożności maryjnej poświęca swój artykuł ks. J. Majkowski⁵², omawiając powiązanie ascezy duchowej z prawdami mariologicznymi. Już od czasów misji ewangelizacyjnej św. Wojciecha — stwierdza — wraz z wpływami religijnymi docierały przekonania i akty umiłowania swej Matki — Maryi. W zakończeniu szkicu podaje skrótowy plan rozwoju ascezy niewolnictwa Matce Bożej.

Bogatym dorobkiem wieloletnich historycznych badań nad kultem maryjnym w ciągu wieków może poszczycić się bp Julian Wojtkowski⁵³. Rozległy dorobek pisarski należałoby uzupełnić jego żywą ak-

⁵⁰ K. Górski: *Problematyka historyczna kultu maryjnego*. NP. T. 13(1961), s. 245—261. Zob. *Studia i materiały z dziejów duchowości*. Warszawa 1980.

⁵¹ Tenże: *Duchowość chrześcijańska*. Wrocław 1978.

⁵² Majkowski, jw. s. 862—874.

⁵³ Problematyce mariologicznej polskiej poświęcone są m.in. następujące prace: J. Wojtkowski: *Dogmat Niepokalanego Poczęcia NMP w średniowiecznej liturgii polskiej*. RBL 6:1953 nr 1—6, s. 84—101; tenże: *Powstanie „Godzinek” o Niepokalanym Poczęciu NMP z „Modlitw Wacława”*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (RTK) 2:1955 z. 2, s. 23—28; tenże *NMP w kazaniach gnieźnieńskich*. RTK 4:1957 z. 3, s. 103—112; tenże: *Wiara w Niepokalane Poczęcie NMP w Polsce w świetle średniowiecznych zabytków liturgicznych. Studium historyczno-dogmatyczne*. Lublin 1958. Maszynopis. Archiwum KUL; tenże: *Macierzyństwo duchowe NMP w piśmiennictwie polskim do roku 1500*. RTK 10:1963 z. 3, s. 21—28; tenże: *De cultu BMV in litteratura Polonorum Medii Aevi*. „Ephemerides Mariologicae” 14:1964, s. 369—376; 483—515; tenże: *Początki kultu Matki Bożej w Polsce w świetle najstarszych rękopisów*. „Studia Warmińskie” (SW) 1:1964, s. 215—

tywnością w Komisji Maryjnej Episkopatu Polski, jak również w międzynarodowych kongresach maryjnych i mariologicznych ⁵⁴.

Wśród licznych publikacji z dziedziny problematyki maryjnej wyróżnia się cytowane już dzieło zbiorowe *Gratia plena. Studia o Bogurodzicy*, pod redakcją Bernarda Przybylskiego OP ⁵⁵. Redaktor tomu, obok zamieszczonej tam bibliografii mariologicznej, w szkicu wstępnym ustala miejsce mariologii w całości teologii ⁵⁶, natomiast bp W. Miziołek publikuje obszerną rozprawę o kulcie Matki Bożej w ogólności ⁵⁷, poruszając takie zagadnienia, jak rodzaj i podstawy kultu maryjnego, jego uzasadnienie, akty, przedmiot oraz powiązanie ze zbawieniem. Nas interesuje przede wszystkim włączona do tomu rozprawa ks. F. Brachy, traktująca o rozwoju kultu Matki Bożej w Polsce, poczynszy

257; tenże: *Wniebowzięcie Matki Bożej w świetle dzieł kaznodziejskich należących do księgozbioru Wenera z Braniewa (Studia Pomoraniae Assumptionistica I)*. RTK 12:1965 z. 2, s. 85—101; tenże: *Kult Matki Bożej w polskim piśmiennictwie do końca XV w.* SW 3:1966, s. 221—299; tenże: *Wniebowzięcie Matki Bożej w zbiorach kazań należących do duchownych z Pomorza Gdańskiego na przełomie XV i XVI wieku. Studia Pomoraniae Assumptionistica II*. RTK 13:1966 z. 2, s. 93—112; tenże: *Wniebowzięcie Matki Bożej w zbiorach kazań z biblioteki średniowiecznego klasztoru franciszkanów w Gdańsku. Studia Pomoraniae Assumptionistica (III)*. SW 4:1967, s. 287—361; tenże: *Przedmiot liturgicznego kultu Matki Bożej w Polsce XIII w.* SW 5:1968, s. 205—259; tenże: *Matka Boża w maryjnych lekturach monastycznych Polski XIII w.* Tamże s. 275—323; tenże: *Duch Święty w polskiej średniowiecznej pobożności maryjnej*. AK 65:1973 z. 1(384), s. 109—120; tenże: *Motywy jasnogórskiego kultu maryjnego w XV w. w świetle „Translatio Tabulae BMV” (MS II — 19)*. „Częstochowskie Studia Teologiczne” (CST) 4:1976, s. 9—14; tenże: *Maryja w wierze i pobożności Stanisława Hozjusza. W: W nurcie zagadnień posoborowych. T. 12: Być człowiekiem i chrześcijaninem*. Praca zbiorowa. Red. B. Bejze. Warszawa 1980, s. 483—515.

⁵⁴ Był on uczestnikiem kongresów w Zagrzebiu, Rzymie i Saragossie. W Zagrzebiu wygłosił referat *Participatio cultus mariani Ecclesiae Orientalis prima periodo christianitatis in Polonia saec. X—XI* (zob. S. Rumiński: *VI Międzynarodowy Kongres Mariologiczny w Zagrzebiu, 6—12 sierpnia 1971*. AK 64:1972 z. 3(383), s. 386); w Rzymie miał odczyt *Pośrednictwo maryjne w polskiej pobożności wieków średnich* (zob. S. Rumiński: *VII Międzynarodowy Kongres Mariologiczny w Rzymie, 12—17 maja 1975*. AK 70:1977 z. 1(411), s. 135); w Saragossie wygłosił trzy referaty: *Konieczność historyczno-dogmatycznej analizy kultu maryjnego*; *Mariologia Sługi Bożego S. kard. Hozjusza (1504—1579), bpa warmińskiego* oraz *O pielgrzymkach na Jasną Górę* (zob. W. Hanc: *Spotkanie w Saragossie... VIII Kongres Mariologiczny i XV Kongres Maryjny*. AK 72:1980 z. 3(431), s. 469).

⁵⁵ jw.

⁵⁶ B. Przybylski: *Mariologia w całości teologii*. Tamże s. 7—29.

⁵⁷ W. Miziołek: *Kult Matki Bożej*. Tamże s. 429—456.

od X wieku⁵⁸. Autor daje próbę charakterystyki przedstawicieli polskiej mariologii od średniowiecza po wiek XX, uwzględniając w krótkich notatkach ponad 60 pisarzy, m.in. Marcina Polaka z Opawy, Baltazara Opecia, Stanisława Hozjusza, Jakuba Wujka, Piotra Skargę, Fabiana Birkowskiego, Piotra Semenę, Józefa Bilczewskiego, Józefa Sebastiana Pelczara. Rozprawa zasługuje na większą uwagę ze względów merytorycznych, jak również z uwagi na obszernie rozwiniętą bibliografię. W zakończeniu pracy autor wyraża życzenie podjęcia dalszych badań polskiej przeszłości mariologicznej nie tylko przez ośrodki badawcze, takie jak Lublin, Warszawa czy Kraków, ale także przez wszystkich mariologów.

Na różne sposoby mariolodzy nasi opisują polską pobożność maryjną. Ks. Dominik Bialic⁵⁹ podjął próbę wyjaśnienia tej pobożności, liturgicznej i prywatnej, w oparciu o tytuły Matki Bożej nadawane przez wieki: Wniebowzięta, Matka Boża Radosna, Bolesna⁶⁰, Różańcowa, Szkaplerzna, Niepokalana, Królowa Polski.

Nie można pominąć w tym miejscu dorobku naukowego w dziedzinie mariologii ks. bpa A. Pawłowskiego⁶¹, jak również ks. Wincen- tego Granata, profesora dogmatyki i byłego rektora KUL. W zakończeniu dzieła mariologia w swoim podręczniku dogmatyki podejmuje on skrócone opracowanie polskiego kultu maryjnego i jego wyrazu w pobożności ludowej⁶². Zwraca jednak większą uwagę na zewnętrzne formy pobożności mówiąc o cudownych obrazach, bractwach maryjnych, pieśniach religijnych, poezji, świętach i ślubowaniach Matce Bożej. Rozszerzony obraz problematyki powtarza w dziele *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie* w rozdziale *Kult religijny w kościele*⁶³.

⁵⁸ Bracha: *Zarys historii mariologii polskiej*, jw; zob. tenże: *Początki kultu NMP z Lourdes w Polsce*. „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej” (WAW) 40:1958 nr 7, s. 399—407, ciekawy przyczynek szczegółowy do dziejów kultu maryjnego w Polsce.

⁵⁹ Bialic, jw.

⁶⁰ Szczegółowiej o tej formie pobożności zob. Z. Orawa: *Kult Matki Boskiej Bolesnej w Polsce*. HD 29:1960 nr 2, s. 234—243.

⁶¹ Interesuje go głównie problematyka duchowości. Zob. A. Pawłowski: *Duchowość maryjna w jej podstawach i przejawach*, jw. s. 334—344; tenże: *Duchowość maryjna w oparciu o godność królewską NMP*. AK 53:1961 z. 2(313), s. 115—128.

⁶² W. Granat: *Dogmatyka katolicka. Synteza*. Lublin 1967.

⁶³ Tenże: *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie. Zarys dogmatyki katolickiej*. T. 1. Lublin 1972, s. 352—373.

Przyglądając się prowadzonym badaniom można powiedzieć, iż istnieje możliwość prześledzenia rozwoju kultu maryjnego oraz jego wpływu na formowanie się i utrwalanie ducha narodu polskiego.

W szeregu polskich współczesnych mariologów na szczególną uwagę zasługuje dorobek naukowy i starania wokół spraw mariologicznych i maryjnych prezesa Polskiej Sekcji Mariologicznej, ojca Bernarda Przybylskiego OP, zmarłego 10 października 1979 r. koło Saragossy, tuż po zakończeniu VIII Kongresu Mariologicznego, w przygotowanie którego włożył sporo wysiłku. Swoją pracą służył sprawie maryjności w Polsce i poza jej granicami. Wśród rozlicznych dociekań prowadził również w Instytucie Tomistycznym w Warszawie badania naukowe nad polską pobożnością maryjną w rozwoju historycznym⁶⁴. Z ogromu jego dorobku pisarskiego na temat pobożności maryjnej warto bliżej zapoznać się z następującymi pozycjami: w artykule *Jak ożywić kult maryjny*⁶⁵ wyraża głębokie zatroskanie o stan polskiej pobożności, jak również zabiega o właściwe, oparte na podstawach naukowych i dogmatycznych, rozumienie kultu Matki Bożej. Kreśli obraz mariologii rozwijanej szeroko, przez właściwe nauczanie przedmiotu w Wyższych Seminariach Duchownych, katechizację dzieci i młodzieży, duszpasterstwo dorosłych, ożywianie pobożności — również maryjnej — w rodzinach i w pracy, przez poprawne kaznodziejstwo maryjne. Wykazuje zaniepokojenie o zbyt zewnętrzne formy pobożności maryjnej „do określonego (...) obrazu czy figury, przypisujące zabobonne niemal znaczenie jakiemuś ryngrafowi, medalikowi czy obrazkowi”⁶⁶. Zdaniem autora — kult maryjny prowadzi do zbawienia, spełniając najpiękniejszą rolę, pod warunkiem całościowego podejścia człowieka do niego „rozumem, wolą i sercem”.

Zatroskanie o prawdziwy obraz polskiego kultu maryjnego wyraża również w rozprawce *Czy można mówić o duchowości maryjnej?*⁶⁷ W naszej religijności brakuje nam „devotio mariana”, tego bliskiego zapoznania się z Najświętszą Maryją Panną. Maryja prowadzi do Boga, a ożywiając naszą wiarę, przyczynia się do całkowitej jedności z Bogiem.

⁶⁴ Owocem badań uczonego był m.in. wygłoszony w Saragossie referat: *Kult maryjny u schyłku XV w. i na początku XVI w. w swym kontekście chrystologicznym i eklezjologicznym*. Druk. AK 72:1980, z. 3 (431), s. 372—382. Zob. H a n c, jw. s. 466.

⁶⁵ B. P r z y b y l s k i: *Jak ożywić kult maryjny*. HD 26:1957 nr 1, s. 77—88.

⁶⁶ Tamże s. 80.

⁶⁷ B. P r z y b y l s k i: *Czy można mówić o duchowości maryjnej?* HD 30:1961 nr 3, s. 196—203.

Dwa oblicza polskiego kultu maryjnego wykląda w szkicu *Zalety i braki kultu maryjnego w katolicyzmie polskim*⁶⁸, zaliczając do pozytywnego obrazu kultu maryjnego jego długowieczne trwanie wraz z polskim chrześcijaństwem, przepajanie wiarą wielkiej zbiorowości ludzkiej, wrastanie w tradycję polską oraz wpływ na intensywność przeżywania wiary. W rozwoju naszej maryjności należy liczyć się także z brakami. Mogą one wypływać z następujących przyczyn: z tradycjonalistycznego formalizmu (z biegiem lat zabraknie treści przeżycia kultu), nadmiernej uczuciowości, poszukiwania „wyżycia się” w kulcie, jednostronnego kształtowania kultu i z naszej nieporadności zastosowania „owoców kultu” i przeżyć w codziennym życiu.

Poszukiwaniom zmysłu wiary („sensus fidei”) pobożności maryjnej poświęca ojciec Przybylski artykuł *Wiara ludu w prawdy maryjne*⁶⁹. Chrześcijański kult maryjny — twierdzi za liturgistą Dom Capelle — wynikły z wewnętrznych potrzeb społeczności wiernych a oparty na żywej tradycji maryjnej, powinien być oceniony i kierowany przez Urząd Nauczycielski Kościoła.

W artykule *Teologowie protestanccy o kulcie maryjnym*⁷⁰ dzieli się ekumenicznymi uwagami na temat kultu maryjnego, rozważając miejsce teologii protestanckiej w pobożności i kulcie Matki Bożej. W innym tekście zaznajamia z podsumowaniem osiągnięć wiedzy dogmatycznej i prawd mariologicznych w pobożności ludowej, także polskiej⁷¹. Przedstawiając osiągnięcia polskiej mariologii w ostatnim dwudziestoleciu⁷², informuje o stanie wiedzy mariologicznej w Polsce, również w zakresie kultu i duchowości maryjnej. Na marginesie pracy dołącza bogaty zbiór piśmiennictwa o polskiej pobożności maryjnej. Jego aktywność na polu mariologii jest powszechnie znana⁷³.

W dobie rozpoczęcia Wielkiej Nowenny i peregrynacji obrazu Matki

⁶⁸ Tenże: *Zalety i braki kultu maryjnego w katolicyzmie polskim*. HD 28:1959 nr 5, s. 696—703.

⁶⁹ Tenże: *Wiara ludu w prawdy maryjne*. HD 29:1960 nr 3, s. 358—365.

⁷⁰ Tenże: *Teologowie protestanccy o kulcie maryjnym*. HD 29:1960 nr 2, s. 322—323.

⁷¹ Tenże: *Stan wiedzy mariologicznej z końcem 1969 r.* RBL 14:1961 nr 5, s. 209—220.

⁷² Tenże: *Osiągnięcia polskiej mariologii w ostatnim dwudziestoleciu*, jw.

⁷³ Spośród innych prac warto przypomnieć: B. Przybylski: *Współczesne zagadnienia w mariologii*. RBL 12:1959 nr 1, s. 29—51; tenże: *Macierzyństwo Maryi i Kościoła*. AK 53:1961 z. 3(317), s. 195—206; tenże: *Le premier congres mariologique en Pologne*. „Ephemerides Mariologicae” 11:1961, s. 192—200. Instytut Tomistyczny w Warszawie, którym o. Przybylski przez wiele lat kierował, przygotowuje pełną bibliografię jego prac.

Boskiej Częstochowskiej wysunięto obawy, czy kult maryjny, mający ożywić polską pobożność, nie przytłumi sławy innych jej wizerunków w cudownych obrazach, wstawionych łaskami i otoczonych czcياً od wieków a rozsianych po tylu miejscach pielgrzymkowych. Ks. S. Mirek⁷⁴ w trosce o jedność kultu maryjnego wysuwa propozycję, aby kapłani uświadamiali wiernych, że centrum kultu Matki Boskiej w Polsce była i pozostanie Jasna Góra, skąd Królowa Polski promieniuje bogactwem swych łask na przeliczne miejsca pielgrzymkowe. Proponuje utworzenie w terenie „punktów wypadowych” kultu maryjnego zetknięcia się z Jasnogóorską Panią.

Na poprawny obraz życia narodowego i religijnego, w tym na polską pobożność maryjną — pisze ks. J. Majkowski⁷⁵ — miały wpływ życie i dzieła apostołskie polskich świętych i błogosławionych. Im zawdzięczamy ukierunkowanie maryjne naszej religijności. Każdy z nich, począwszy od św. Wojciecha, żył głębokim kultem do Matki Bożej, co stało się ich cechą charakterystyczną. W szeregu świętych wybijających się swoją pobożnością maryjną autor widzi bł. Kingę, bł. Bronisławę, bł. Jakuba Strepę, św. Kazimierza, św. Stanisława Kostkę, św. Andrzeja Bobolę, wieńcząc ten pochód postacią ojca Maksymiliana Kolbe. Podobną rozprawę o żywym kulcie polskich świętych i błogosławionych do Matki Bożej poświęcił ks. W. Padacz⁷⁶, długoletni kapelan inicjatora polskiej drogi maryjnej — Prymasa Polski Stefana kard. Wyszyńskiego. Trzeba dodać, że również zgromadzenia zakonne zadomowione na polskiej ziemi żyły żywą pobożnością maryjną, szerząc maryjny kult w narodzie i wydając świętych.

Szeroko zakrojonym badaniem żywych kultów w średniowieczu zajmuje się Instytut Teologii Pastoralnej KUL, składający się także z sekcji Historii Kościoła w Średniowieczu i Historii Liturgii. Trudy badawcze Instytutu rozjaśniły w znacznym stopniu problematykę pobożności i życia wewnętrznego na naszych ziemiach. Instytut może poszczycić się sporą ilością już opracowanych tematów, wśród których są dotyczące rozwoju kultu i pobożności maryjnej, aby przez to „zwrócić uwagę na polską specyfikę duszpasterstwa liturgicznego”, jak zaznaczono we wstępie do pracy zbiorowej *Studia z dziejów liturgii w Polsce*⁷⁷. W ramach prac Instytutu badaniami kultu maryjnego dotychczas zajmowali

⁷⁴ S. Mirek: *O jedność kultu maryjnego*. HD 26:1957 nr 4, 597—600.

⁷⁵ J. Majkowski: *Angeli Poloniae*. AK 49:1957 z. 3(290), s. 342—360.

⁷⁶ W. Padacz: *Kult maryjny w życiu polskich świętych i błogosławionych*. HD 42:1973 nr 4, s. 294—301.

⁷⁷ *Studia z dziejów liturgii w Polsce*. Praca zbiorowa. Red. M. Rechowicz, W. Schenk. T. 2. Lublin 1976 s. 8.

się: J. Barcik⁷⁸, s. K. Kuźmak⁷⁹, ks. W. Nater⁸⁰, ks. W. Nocel⁸¹, ks. J. Ołdak⁸², ks. K. Pastuszek⁸³, ks. J. Paszulewicz⁸⁴, ks. A. Pudlik⁸⁵, S. Ryłko⁸⁶, ks. K. Sarwa⁸⁷, ks. K. Smoleń⁸⁸, ks. J. Sołobodowski⁸⁹, s. E. Waag⁹⁰, ks. S. Wachowski⁹¹, W. Witkowski⁹², bp J. Wojtkowski⁹³, ks. F. Wolnik⁹⁴, J. Wrzosek⁹⁵, S. Wyrwas⁹⁶, ks. S. Wysocki⁹⁷.

⁷⁸ J. Barcik: *Dzieje Kalwarii Paciawskiej 1668—1968*. Lublin 1977. Archiwum KUL.

⁷⁹ K. Kuźmak: *Kult NMP Wspomożenia wiernych na ziemiach polskich*. Lublin 1965. Archiwum KUL.

⁸⁰ W. Nater: *Kult obrazu Matki Boskiej Studziańskiej („Świętorodzinnej”) do czasów rozbiorowych*. Lublin 1973. Archiwum KUL.

⁸¹ W. Nocel: *Kult NMP „Królowej Polskiego Morza” w Swarzewie*. Lublin 1980. Archiwum KUL.

⁸² J. Ołdak: *Dzieje kultu obrazu Wniebowzięcia NMP w Płonce*. Lublin 1975. Archiwum KUL.

⁸³ K. Pastuszek: *Historia obrazu i kultu Matki Boskiej Bolesnej w kościele na Zjawieniu w Radomyślu nad Sanem*. Lublin 1973. Archiwum KUL.

⁸⁴ J. Paszulewicz: *Rozwój kultu Matki Boskiej w Świętej Lipce*. Lublin 1980. Archiwum KUL.

⁸⁵ A. Pudlik: *Pielgrzymka mężów i młodzieńców do Piekar Śląskich. Studium pastoralne*. Lublin 1978. Archiwum KUL.

⁸⁶ S. Ryłko: *Dzieje parafii Gietrzwałd na Warmii po roku 1877*. Lublin 1967. Archiwum KUL.

⁸⁷ K. Sarwa: *Kult NMP „Matki Pokoju” w Stoczku Warmińskim*. Lublin 1978. Archiwum KUL.

⁸⁸ K. Smoleń: *Nabożeństwo do Matki Boskiej Nieustającej Pomocy wyrazem potrzeb współczesnego człowieka. Studium pedagogiczno-pastoralne*. Lublin 1976. Archiwum KUL.

⁸⁹ J. Sołobodowski: *Kult obrazu Matki Boskiej Wniebowziętej w Mokrem*. Lublin 1977. Archiwum KUL.

⁹⁰ E. Waag: *Dzieje nabożeństwa majowego w Polsce*. Lublin 1974. Archiwum KUL.

⁹¹ S. Wachowski: *Historia obrazu i Kultu Matki Boskiej Chełmskiej (w XVII wieku)*. Lublin 1965. Archiwum KUL.

⁹² W. Witkowski: *Rola sanktuarium maryjnego w Tuchowie. Studium socjologiczne*. Lublin 1967. Archiwum KUL.

⁹³ bp J. Wojtkowski: *Wiara w Niepokalane Poczęcie NMP w Polsce w świetle średniowiecznych zabytków liturgicznych*, jw.

⁹⁴ F. Wolnik: *Dzieje kultu Matki Boskiej Rudzkiej*. Lublin 1977. Archiwum KUL.

⁹⁵ J. Wrzosek: *Maryja jako wzór życia chrześcijańskiego w kazaniach Nowenny w „Bibliotece Kaznodziejskiej”*. Lublin 1979. Archiwum KUL.

⁹⁶ S. Wyrwas: *Dzieje kultu NMP Królowej Polski. Studium historyczno-liturgiczne*. Lublin 1967. Druk w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, jw. T. 2. Lublin 1976, s. 403—460.

⁹⁷ S. Wysocki: *Dzieje figury Matki Bożej w kościele Nawiedzenia NMP w Sejnach*. Lublin 1975. Archiwum KUL.

Spośród wykonanych prac warto bliżej zapoznać się z rozprawą magisterską Stanisławy Wyrwas, podejmującą zagadnienie kultu NMP Królowej Polski⁹⁸. Śledząc wywody ks. Mirka⁹⁹, że centrum kultu Matki Bożej w Polsce znajduje się na Jasnej Górze, autorka zakłada, iż wybór tematu posłuży za wzorzec dla lepszego zrozumienia kultu maryjnego w naszym narodzie.

Rozprawa podzielona została na dwie zasadnicze części: a) rozwój tytułu „Królowa Polski” w odniesieniu do Matki Bożej; b) rozwój kultu Królowej Polski. Już lektura wstępu zapoznaje z obszernymi badaniami, począwszy od opracowań na temat Jasnej Góry, jej archiwum, modlitw, kazań, uchwał synodalnych biskupów polskich, dokumentów Stolicy Apostolskiej, aż po kroniki, księgi cudów i obligacje jasnogórskie. W części pierwszej autorka ukazuje, jak głęboko zrosł się tytuł „Królowa Polski”, nadawany Matce Bożej w obrazie jasnogórskim, z narodem. Część druga zapoznaje z licznymi formami kultu Matki Bożej. Autorkę interesują: 1. kościoły pod wezwaniem NMP Królowej Polski i Matki Bożej Częstochowskiej (1728—1966); 2. kopie obrazu jasnogórskiego wstawione cudami i łaskami; 3. pielgrzymki do obrazu jasnogórskiego; 4. pieśni do Matki Bożej Królowej Polski; 5. Litania loretańska a wezwanie „Królowa Polski”; 6. ustanowienie świąt 3 maja i 26 sierpnia oraz mszy wotywnych; 7. formularze i oficja brewiarzowe na 3 maja i 26 sierpnia; 8. maryjne akcje duszpasterskie Episkopatu Polski od 1920 r.

Praca ma liczne walory kompozycyjne i treściowe, przybliżając obraz rozwoju kultu Matki Bożej Częstochowskiej wśród wszystkich warstw narodu polskiego w ciągu wieków. Warto nadto zwrócić uwagę na bogatą bibliografię, podzieloną na źródła rękopiśmienne, źródła drukowane i opracowania, pozwalającą ogarnąć szerokim spojrzeniem polskie piśmiennictwo o swej Matce, Królowej Jasnogórskiej.

Niemal wszystkie historyczne opracowania kultu maryjnego zwracają uwagę na szczególny wymiar naszej pobożności maryjnej, a mianowicie na przekonanie o opiece Maryi nad Kościołem w Polsce i nad całym polskim narodem. Przyznawanie Maryi tytułu królowej oznacza jej wyjątkowe pierwszeństwo i władanie w nadprzyrodzonym królestwie Chrystusa. Maryja jest królową nie tylko dlatego, że wybrana została Matką Chrystusa¹⁰⁰, ale także dlatego, że poprzez pokorne „fiat”

⁹⁸ Wyrwas, jw.

⁹⁹ Mirek, jw.

¹⁰⁰ A. Krupa: *Nauka Magisterium Kościoła o godności i władzy królewskiej NMP*, jw. s. 345—363; Z. Orawa: *Królewskość NMP w nauczaniu Kościoła*. RBL

na wcielenie Syna Bożego i przez aktywne uczestnictwo w ofierze swego Syna — wpłynęła na zaistnienie na ziemi królestwa Bożej miłości¹⁰¹.

Pierwsze ślady tytułów „Królowa nasza”, „Opiekunka narodu” można spotkać w kronikach Jana Długosza. Tytułu „Królowa Polski” zaczęto używać od momentu otoczenia czcią obrazu Matki Bożej z Jasnej Góry, tj. od 1430 r. Z biegiem wieków rozwijało się coraz bardziej przekonanie o jej królewskości¹⁰². Oficjalne nadanie tytułu „Królowa Polski” nastąpiło, jak wiadomo, 1 kwietnia 1656 r., kiedy to w katedrze lwowskiej król Jan Kazimierz obiera Maryję za patronkę narodu polskiego. Urzędowej koronacji Królowej Polski w jasnogórskim obrazie dokonał bp chełmski Krzysztof Jan Szembek 8 września 1717 r.¹⁰³ Na każdym etapie rozwoju kultu maryjnego naród polski wyrażał formami zewnętrznymi dziecięcę przywiązanie do swej Królowej budową katedr i świątyń, przez ruch maryjny, obchód świąt maryjnych w życiu religijnym domowym i gospodarczym, zakładanie bractw i stowarzyszeń ku czci NMP, przez liczne formy modlitewne, jak śpiew Godzinek, różaniec, noszenie szkaplerza. Królowie Polski przybywali wraz z rycerstwem i dworami do jej stóp prosić o opiekę nad narodem. U niej szukali natchnienia artyści, malarze, plastycy, pisarze, wyrażając w swej twórczości uznanie jej królewskości¹⁰⁴. Świadectwem silnego przywiązania narodu do Matki Bożej, Królowej Polski, są liczne wota, ordery, odznaczenia, pamiątki rodzinne, klejnoty ofiarowane w darze za uzdrowienia lub otrzymane łaski.

W ponownym akcie obioru Najświętszej Maryi Panny na Królową Polski 27 lipca 1920 r. zaakcentowano wypracowaną przez wieki wielką wiarę i ufność do niej. W 1926 r. u stóp Królowej i Matki ślubowały swą wiarę kobiety, w 1936 r. młodzież akademicka, w 1937 r. nauczyciele i Katolicki Związek Mężów, w 1938 r. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, a w 1946 r. Niepokalanemu Sercu Maryi poświęcił się cały naród, świadomy więzi, jaka zawsze jednoczyła i zes-

14:1961 nr 5, s. 221—229; Przybylski: *Królewskość Matki Bożej*, jw. s. 364—375; tenże: *Podstawowa literatura na temat królewskości NMP*, jw. s. 461—472.

¹⁰¹ J. Adamecki: *Święto NMP Królowej*. AK 49:1957 z. 1(288), s. 70—73; por. Arcab, jw. s. 420; Bialic, jw. s. 74; Deptuła, jw. s. 395; Wyrwas, jw. s. 409.

¹⁰² Zob. Wojnowski, jw. s. 856; por. S. Szafraniec: *Z badań nad genezą tytułu NMP „Królowa Polski”*. RBL 10:1957 nr 4—5, s. 271—279; tenże: *Królowa narodu polskiego*. HD 26:1957 nr 6, s. 889—895.

¹⁰³ Zob. Wyrwas, jw. s. 416.

¹⁰⁴ Świącicki, jw. s. 29n.

pałała z Jasnogórską Królową Polski wszystkie warstwy społeczeństwa dążącego do wewnętrznego odrodzenia.

W ramach badań polskiej religijności sporo zasług swoimi opracowaniami położył istniejący na KUL od 1957 r. Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, pracujący pod kierunkiem prof. dra Jerzego Kłoczowskiego. Działalność Instytutu koncentruje się wokół następujących zagadnień: organizacja terytorialna Kościoła w Polsce, jednostki kościelne, zakony i ich organizacja, placówki pomocnicze, wezwania kościołów. Prof. Kłoczowski w rozprawie *Rozwój i problematyka badań nad geografją historyczną Kościoła w Polsce*¹⁰⁵ nakreślił wyczerpująco tło historyczne polskiej religijności, kształtowane mocno pobożnością i kultem Matki Bożej. Można uznać cytowane studium za przewodnią myśl badań naukowych Instytutu. Wielu pracowników Instytutu (R. Bender, Z. Litak, L. i W. Müllerowie, E. Jabłońska-Deptuła, s. A. Witkowska, E. Wiśniowski i inni) interesuje także w badaniu kultury ludowej w Polsce zagadnienie pobożności maryjnej, w tym kultu maryjnego i jego motywacji religijnych¹⁰⁶.

Obecność Kościoła katolickiego z wyraźnie zaznaczonym kultem Matki Bożej w dziejach kultury polskiej winna być nie tylko przedmiotem badań teologiczno-historycznych, ale też aktualnym zadaniem — stwierdza ks. J. Pasierb¹⁰⁷. Całe życie Kościoła katolickiego w Polsce zostało głęboko osadzone w wartościach kultury materialnej i duchowej. Zaliczamy do nich: troskę o poprawny obraz polskiej religijności i jego wyjątkowy wymiar maryjny, troskę o przemianę warunków społecznych, ale także wszystkie wartości niematerialne, jak tradycje lokalne, obyczaje, śpiew, sztukę ludową, folklor i to, co nazywamy kulturą regionalną i duchową¹⁰⁸.

W momencie chrztu Polski Kościół posiada już w ogólnych zarysach wykształconą mariologię literacką i plastyczną. Wyraźne piętno

¹⁰⁵ J. Kłoczowski: *Rozwój i problematyka badań nad geografją historyczną Kościoła w Polsce*. „Roczniki Humanistyczne” (RH) 11:1962 z. 2, s. 5—93.

¹⁰⁶ Zob.: *Bibliografia publikacji pracowników sekcji historii na Wydziale Nauk Humanistycznych i Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL z lat 1918—1971*. Oprac. J. Ziółek. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (ABMK). T. 27(1973), s. 261—324.

¹⁰⁷ J. Pasierb: *Kościół a aktualne przemiany kultury polskiej*. W: *Człowiek we wspólnocie Kościoła*. Praca zbiorowa. Red. L. Balter. Warszawa 1979, s. 331—338.

¹⁰⁸ W. Smoleń: *Zabytki kościelne elementem kultury narodowej*. „Materiały Problemowe” (MP) 1980 nr 6, s. 61—71.

tego ukazują dzieje kultury¹⁰⁹. Kult maryjny od początku stał się w dziejach naszego narodu nośnikiem wartości kultury artystycznej i duchowej. Wiara w poszczególne prawdy i przywileje maryjne wzrastała, osiągając w XVIII w. szczyt rozwoju. Chcąc dobrze poznać wartości kultury materialnej i duchowej z jej wyraźnym charakterem maryjnym, trzeba sięgnąć „w szeroki obszar życia człowieka, który tę kulturę tworzył”, trzeba przeanalizować jej bogatą wielość form zewnętrznych: pielgrzymki, obrazy, poezję i prozę, malarstwo, muzykę, legendy, sztuki plastyczne, misteria i opowiadania¹¹⁰. Przeprowadzenie takich badań w poszukiwaniu „sensus fidei” polskiej pobożności maryjnej staje się potrzebą chwili¹¹¹.

Przywiązanie do Maryi okazywało się szczególnie w niepewnych czasach naszych dziejów, a także stawało się czynnikiem mobilizującym patriotycznie wszystkie warstwy społeczne¹¹². Dzięki dziecięcemu odnoszeniu się do Matki Bożej łatwiej przeprowadzano przebudowę stosunków społecznych, stawano w obronie ludu wiejskiego¹¹³. Sprawa chłopska i zagadnienia społeczne znalazły oddźwięk m.in. w narodowym zawierzeniu Maryi w 1656 r.¹¹⁴ Sprawa życia społecznego znalazła się także w ponowionych ślubach narodu na Jasnej Górze w 1956 r., w nauczaniu pasterskim Prymasa Polski Stefana kard. Wyszyńskiego, gorącego czciciela Maryi¹¹⁵.

Katolicka świadomość narodu polskiego była zawsze kształtowana nauką o Matce Bożej — konstatuje ks. Arcab — i dzięki temu naród nasz pozostał narodem katolickim¹¹⁶. Życie etyczne w narodzie, katolicka obyczajowość, łagodzenie napięć społecznych, obrona węzła rodzinnego, troska o godność kobiety w Kościele, społeczeństwie, rodzinie stawały się trwałymi komponentami polskiej maryjności.

Jedną z charakterystycznych cech polskiego obrazu maryjności, a w ogóle i katolicyzmu, jest jego masowość, ściśle powiązana z kul-

¹⁰⁹ Por. tenże: *Królewskość Maryi w sztuce polskiej*, jw. s. 376—391; tenże: *Inwentarz kultu maryjnego w diecezji tarnowskiej*. ABMK. T. 1(1959) z. 1, s. 81—133; z. 2, s. 100—130; T. 2(1961) z. 1—2, s. 237—282; T. 4(1962) s. 331—342.

¹¹⁰ Majkowski: *Matka Boska w dawnej polskiej ascezie*, jw. s. 862—874; Smoleń: *Królewskość Maryi w sztuce polskiej*, jw.

¹¹¹ Deptuła, jw.; J. Majka: *Socjologiczne aspekty kultu maryjnego w Polsce*. „Colloquium Salutis” (CS) 2:1970, s. 183—196; Pasierb, jw.

¹¹² Arcab, jw. s. 395; Bialic, jw. s. 83; Majka, jw. s. 195.

¹¹³ Arcab, jw. s. 425.

¹¹⁴ Turowski, jw. s. 912—919.

¹¹⁵ Zob. S. kard. Wyszyński: *Wypełniamy Jasnogórskie Śluby Narodu*. Jasna Góra 1957; tenże: *Z rozważań nad kulturą ojczystą*. Poznań 1979.

¹¹⁶ Arcab, jw.

turą ludową i folklorem. Tradycje i zwyczaje rodzime wyznaczały kierunek rozwoju polskiej kultury religijnej ludowej. Nie zbadane dotąd paraliturgiczne teksty, duszpasterskie pomoce upowszechniane w polskim społeczeństwie, takie jak modlitewniki, śpiewniki, godzinki, teksty nabożeństw majowych, czerwcowych, październikowych, pasyjnych, teksty dewocyjne związane z pielgrzymkami, z sanktuariami, z kultem świętych, ludowe czasopisma, pieśni — stają się „żywymi świadectwami” kultury ludowej społeczeństwa polskiego¹¹⁷. W dziedzinie sztuki ludowej, a szczególnie rzeźby, „żaden naród nie stworzył (...) nic piękniejszego”¹¹⁸. Pomniki czy kapliczki przydrożne to „rozsiane w krajobrazie polskim — modlitwy ludu polskiego rzezane w drzewie lub kute w kamieniu”¹¹⁹. Były i pozostaną one świadectwem wiary ludu w prawdy i tajemnice maryjne. Stawiano je z różnych przyczyn i okoliczności życiowych: z wdzięczności za wyleczenie z choroby, za otrzymane łaski, za uchronienie od głodu, pomoru czy innej klęski, za wysłuchanie prośby, z pobożności — jako ofiarę dziękczynną za wybawienie z niebezpieczeństw, jako formę pokuty za popełnione grzechy, jako wyraz ślubowania, a także z wielu innych okazji¹²⁰.

„Religia zespoliła się z obyczajem polskim, z rytmem życia codziennego społeczności wiejskiej i dzięki temu stała się — jak twierdzi ks. Daniel Olszewski — szansą i siłą polskiego Kościoła”¹²¹. Społeczeństwo żyło rokiem gospodarczym i rokiem kościelnym, w którym święta maryjne i powiązane z nim zwyczaje ludowe odgrywały wielką rolę¹²². Święta maryjne wyznaczały w pewnym stopniu terminy czynności gospodarczych, nie tylko na roli. Maryję wybierano na Patronkę niektórych zawodów (wyjątkowo uroczyscie obchodzili święta maryjne np.

¹¹⁷ D. Olszewski: *Kulturowe zakorzenienie myśli religijnej*. „Studia Theologica Varsaviensa”. 18:1980 nr 2, s. 129—149.

¹¹⁸ T. Seweryn: *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*. Warszawa 1958, s. 7.

¹¹⁹ Tamże s. 8. Por. A. Kunczyńska-Iracka: *Krzyże, kapliczki i figury przydrożne*. MP 1980 nr 7—8, s. 132—138; A. Jackowski: *Sztuka ludowa i tradycje ludowe jako przedmiot troski i ochrony*. Tamże s. 121—131.

¹²⁰ Seweryn, jw. s. 30—34.

¹²¹ Olszewski, jw. s. 130.

¹²² Majka, jw. s. 195. Zob. S. Czarnowski: *Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego*. W: *Dziela*. T. 5. Warszawa 1959, s. 102n; Kolberg: *Dziela wszystkie*, jw; K. Kwaśniewicz: *Z badań nad zwyczajami dorocznymi w społeczności wiejskiej*. „Etnografia Polska” 9:1965, s. 66—102; A. Pawełczyńska: *Postawy ludności wiejskiej wobec religii*. „Roczniki socjologii wsi”. T. 8(1968); W. Piwowarski: *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*. Warszawa 1971; J. Salij: *Teologia ludowa Bożego Narodzenia*. W: *Królestwo Boże w was jest*. Praca zbiorowa. Poznań 1980, s. 234—250.

kupcy). Folklor i sztuka ludowa zawsze towarzyszyły całemu życiu narodu, były nieodłącznie związane z wiarą i jej tradycyjnymi formami.

Również wielkie pomniki kultury narodowej noszą na sobie znamiona maryjności: obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, pieśń *Bogurodzica*, maryjny tryptyk Wita Stwosza w kościele mariackim w Krakowie, kościoły maryjne w Wiślicy, Sandomierzu, psalterze i ewangeliarze, ołtarz w katedrze wawelskiej, obrazy, poezja¹²³. Jest ich dużo w skarbcu kultury narodowej. Pięknem kształtu i słowa głoszą przywiązanie narodu do tej, którą obrał za swoją Królową.

Episkopat Polski w trosce o zachowanie wiary i polskiej drogi maryjnej wielokrotnie apelował nie tylko o korzystanie z dorobku kulturowego, ale zachęcał do zachowania całej przeszłości kulturowej¹²⁴. Ochroną powinny zostać objęte wszystkie dobra kultury materialnej i duchowej — od tych, które znamionują największe walory artystyczne, po ludową twórczość wiejską, aby ratować i poznawać pamiątki przeszłości, które łączyły naród w silną wspólnotę jedności wiary.

Osobną grupę wypowiedzi stanowią opracowania podejmujące rozważania teoretyczne nad kultem maryjnym i próbę teoretycznych uzasadnień polskiej pobożności maryjnej. Do nich należą m.in. prace L. Baltera¹²⁵, K. Głowa¹²⁶, S. Grzechowiaka¹²⁷, A. Krupy¹²⁸, S. C. Napiórkowskiego¹²⁹, F. Zapłaty¹³⁰ i innych¹³¹.

¹²³ Smoleń: *Królewskość Maryi w sztuce polskiej*, jw.

¹²⁴ Zob. tenże: *Zabytki kościelne elementem kultury narodowej*, jw. s. 65.

¹²⁵ L. Balter: *Teologia Nawiedzenia*. „*Studia Gnesnensia*” (SG) 4:1978, s. 35—56; tenże: *Pneumatyczny charakter kultu maryjnego*. W: *Człowiek we wspólnocie Kościoła*, jw. s. 436—448.

¹²⁶ K. Głow: *Chrystocentryzm kultu Maryi*. W: *W kierunku chrześcijańskiej kultury*. Praca zbiorowa. Red. B. Bejze. Warszawa 1978, s. 279—300.

¹²⁷ S. Grzechowiak: *Pastoralne aspekty współczesnej mariologii*. SG 4:1978, s. 69—131.

¹²⁸ A. Krupa: *Miejsce Maryi w kulcie Kościoła według bł. Maksymiliana Kolbego*. RTK 20:1973 z. 2, s. 65—90; tenże: *Spojrzenie na kult Maryi po II Soborze Watykańskim*. „*Zeszyty Naukowe KUL*” (ZN KUL) 15:1972 z. 1, s. 60—64; tenże: *Kult Maryi w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. RTK 18:1971 z. 2, s. 73—104; tenże: *Nauka Magisterium Kościoła o godności i władzy królewskiej NMP*. AK 52:1960 z. 3(308), s. 345—363; tenże: *Electa ut sol*. Lublin 1963.

¹²⁹ S. C. Napiórkowski: *Gdzie jest mariologia*. „*Concilium*” 1968 nr 1—10, s. 46—58; tenże: *Jak dziś wyklądać mariologię*. RTK 22:1975 z. 2, s. 89—99; tenże: *Maryjne inspiracje w pracy apostołskiej*. HD 50:1981 nr 4, s. 264—267; tenże: *Na czym polega odnowa kultu maryjnego*. Maszynopis. Lublin brw.

¹³⁰ F. Zapłata: *Podstawy kultu maryjnego*. CT 38:1968 fasc. III, s. 53—67.

¹³¹ Wśród nich warto wskazać na: J. Domański: *Jak poznać Niepokalaną*.

Fakt, że większość materiałów, pism, podań i opowiadań z zakresu pobożności ludowej nie była dotąd analizowana z punktu widzenia duchowości chrześcijańskiej, jest uwarunkowany nie tylko brakiem odpowiedniej metody badań, ale przede wszystkim niedocenianiem problemu pobożności ludowej, w tym również jej aspektu maryjnego. Uznając zagadnienie polskiej pobożności maryjnej za problem interesujący i ważny od strony teologicznej, piszący starają się dać uzasadnienie:

1 Teologiczne. Polska maryjność charakteryzuje się wielkością form indywidualnych oraz wspólnotowych — konstatuje S. Grzechowiak¹³². Kult maryjny, głęboko wrośnięty w polską religijność, ze względu na swą „wielopostaciowość” jest trudny do scharakteryzowania i jasnego określenia. Przez jego wielopostaciowość należy rozumieć: kult Matki Bożej liturgiczny i pozaliturgiczny, a także „pobożność maryjną”, „duchowość maryjną”, „nabożeństwo do Maryi”, wiarę prostego ludu w prawdy i przywileje maryjne.

„Sensus fidei” polskiej drogi maryjnej, definiowany jako „praca umysłów wiernych, oświeconych wiarą i działających pod witalnym impulsem darów Ducha Świętego”¹³³, pozwala się ująć w trzech kategoriach: a) liturgia Kościoła; b) katecheza chrześcijańska; c) formy pozaliturgiczne, np. literatura piękna, sztuka, obyczaje ludowe, legendy, apokryfy, opowiadania itp.¹³⁴ Kult ten „opiera się na prawach, jakie Maryja nabyła dla nas pod krzyżem jako nasza Współodkupicielka, Pośredniczka i Matka”¹³⁵.

Widoczną cechą „polskiej drogi maryjnej” pozostał jej charakter kerygmaticzny, dany na potrzeby ludu wierzącego, niekiedy prostego w obyczajowości czy życiu religijnym. Posiada to głębokie uzasadnienie w historii teologii i życiu Kościoła w naszym narodzie¹³⁶. Rozumiał to Prymas Polski, kard. S. Wyszyński, „przede wszystkim dodając do obrazu Częstochowskiego polską Ikonę Kerygmaticzną. Głównymi rysami tej Ikony polskiej są: personalność Maryi, dziejowość, model służby społecznej, religijna diakonalność miłości i wreszcie prze-

Metodologia Maryjna o. Kolbego. HD 29:1960 nr 3, s. 345—350 i T. Makowski: *Mariologiczne implikacje teologii duszpasterstwa*. SG 4:1978, s. 133—162.

¹³² Grzechowiak, jw. s. 130.

¹³³ Przybylski: *Wiara ludu w prawdy maryjne*, jw. s. 365.

¹³⁴ Tamże s. 360—361.

¹³⁵ Tamże s. 365.

¹³⁶ Zob. S. kard. Wyszyński: *W światłach Tysiąclecia chrześcijaństwa Polski*. TP 1958 nr 22.

kładalność treści tradycji na chrześcijańskie życie duchowe oraz praktyczne”¹³⁷. Wskazywał jednocześnie na eklezjologiczno-chrystologiczną orientację pobożności i kultu maryjnego¹³⁸, co widać w polskim programie duszpasterskim. Przekonanie o potrzebie akcji maryjnych, nacechowanych orientacją eklezjalną, gdyż w mistycznym Ciele Chrystusa, w którym urzeczywistnia się zbawcze dzieło Chrystusa, zawiera się również zbawcze działanie Maryi, leżało u podstaw jego maryjnej koncepcji duszpasterstwa¹³⁹.

Od zarania naszych dziejów polska maryjność płynęła niejako dwoma nurtami: pobożności ludowej, która czciła zwłaszcza Wniebowziętą — ośrodek tej pobożności stanowiło Gniezno, oraz naukowo podbudowanego kultu „Pośredniczki zbawienia” i „Niepokalanej”; centrum tego kultu był Kraków¹⁴⁰. Troską objęto również uwydatnienie innych prawd maryjnych, mianowicie: Macierzyństwa Bożego, związku Matki Bożej z Kościołem, aspektu soteriologicznego i innych. Chociaż z głęboką czcią chwalono Maryję poprzez jej liczne przywileje, to jednak najchętniej nazywano ją po prostu „Matką” jako Opiekunkę i Pośredniczkę¹⁴¹. Tytuł ten powstał dzięki kształtowaniu w narodzie „bezpośredniości” w odnoszeniu się do Matki Bożej. Narodziło się odczucie zaufania i zawierzenia jej macierzyńskiej miłości. Motyw ten wyraźnie górował nad całą świadomością religijną ludu polskiego¹⁴². Stąd uzasadnienie kultu maryjnego:

2 „N a r o d o w e” B owiem jedna z najbardziej charakterystycznych cech polskiej religijności to ścisły związek świadomości religijnej ze świadomością narodową. Dla wielu badaczy nieobca jest teza, że chrześcijaństwo w Polsce z głęboko rozwiniętym kultem Bogarodzicy ukształtowało polską psychę narodową, tolerancyjną dla przekonań innych ludzi, pozbawioną okrucieństwa, niechętną do stosowania przemocy. Z biegiem lat wytworzył się specjalny typ religijności, nacechowany praktycyzmem, uczuciowością, a nade wszystko maryjnością¹⁴³. Rozwija-

¹³⁷ C. Bartnik: *Zarys myśli teologicznej Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. AK 73:1981 z. 2(436), s. 226.

¹³⁸ S. kard. Wyszyński: *Współczesne prądy mariologiczne a potrzeby rodziny ludzkiej*. W: *W kierunku prawdy*. Red. B. Bejze. Warszawa 1978, s. 80.

¹³⁹ W. Miziołek: *Maryjna koncepcja duszpasterstwa Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. AK 73:1981 z. 2(436), s. 275; por. Grzechowiak, jw.

¹⁴⁰ Zob. Bracha: *Historia mariologii polskiej*, jw. s. 458.

¹⁴¹ Bialic, jw. s. 72.

¹⁴² Wojtkowski: *Początki kultu Matki Bożej w Polsce*, jw. s. 220.

¹⁴³ Por. B. Szklarczyk: *Kościół w Polsce twórcą narodowej kultury*. MP 1981 nr 1, s. 64.

jący się kult maryjny — zdaniem Karola Górskiego — stał się wskaźnikiem ascezy, mistyki oraz ortodoksji pobożności ludowej¹⁴⁴. Powstały polskie tytuły Matki Bożej: Śnieżna, Gromniczna, Kwietna, Zielna, Siewna i inne¹⁴⁵. Na uwagę zasługują wydawane Kalendarze Mariańskie, popularyzujące piśmiennictwo, dzieje ojczyście, obowiązki społeczeństwa, ale także rozwijające żywe przywiązanie i cześć do Matki Bożej¹⁴⁶.

Z kultem maryjnym została powiązana kultura narodowa i miłość do Ojczyzny. Uwidacznia się powiązanie miejsc kultu z dziejami narodu. Kult maryjny tak silnie przyczyniał się do mobilizacji patriotycznej narodu, że niejednokrotnie „katolicyzm” funkcjonował jako synonim „polskości”. Ten wyraźny związek wiary z patriotyzmem wyzwalał takie cechy narodowe, jak rycerskość, gotowość do poświęceń, szlachetność, niesienie pomocy itp.

3 Historyczne. W badaniach nad rozwojem kultu maryjnego w Polsce uderza brak wyczerpujących studiów. Szereg interesujących przyczynków zawdzięczamy uczonym różnych specjalności: historykom, historykom literatury i sztuki, etnografom, socjologom. Inną trudność jasnego, naukowo rozpracowanego ujęcia kultu maryjnego i jego wpływu na kształtowanie się polskiego ducha narodowego w perspektywie dziejów rodzi przypisywanie większej wagi oznakom zewnętrznym niż refleksji i rozmyślanii. Wiadomo jednakże, że wraz z przyjęciem chrztu przez Mieszka I zaczęła się dokonywać przemiana obyczajowości i stylu życia całego narodu. Przyjęcie chrześcijaństwa przyniosło nowe treści: pojęcie zbawienia i szczęśliwości wiecznej, odkupienia z grzechów, pokuty i odpuszczenia win, przywiązania i ufności do Matki Bożej.

Pierwszym pomnikiem pisanym duchowości maryjnej w Polsce jest pieśń *Bogurodzica*, pochodząca, jak przyjmują niektórzy badacze — z 1407 roku¹⁴⁷, ale zapoczątkowanie kultu maryjnego (który zastąpić miał kult bogini śmierci Nyi) nastąpiło wraz z dedykowaniem Matce

¹⁴⁴ Górski: *Problematyka historyczna kultu maryjnego*, jw. s. 250.

¹⁴⁵ Przybylski: *Zalety i braki kultu maryjnego*, jw. s. 698; por. Arcab, jw. s. 425; Bialic, jw. s. 52; Piwowarski, jw. s. 29.

¹⁴⁶ Zestaw polskich kalendarzy mariańskich od XIX w. podaje B. Żynda: *O tradycyjnych kalendarzach Mariańskich*. Posłaniec Warmiński czyli Kalendarz Maryjny na rok 1974. Olsztyn 1973, s. 53—58.

¹⁴⁷ Zob. Święcicki, jw. s. 29; por. Bialic, jw. s. 72. Wydanie krytyczne tekstu: *Bogurodzica*. Oprac. J. Woroncza k. Wstęp językoznawczy E. Ostrowska. Oprac. muzykologiczne H. Feicht. Wrocław 1962.

Bożej pierwszej katedry, zbudowanej w Gnieźnie w X w.¹⁴⁸ i z działalnością misyjną św. Wojciecha¹⁴⁹.

Nie można tutaj pominąć dorobku zakonów w kształtowaniu czci do Matki Bożej. Interesujące wydaje się spostrzeżenie, że każdy z przybywających do Polski zakonów zajmował się propagowaniem innego przywileju maryjnego¹⁵⁰. Kult Wniebowziętej zaczęli wprowadzać na przełomie IX/X w. Benedyktyni, następnie Cystersi. Budowano świątynie i kaplice ku czci Wniebowziętej, wśród których za najstarsze uznaje się w Płocku, Włocławku, Łęczycy, Opatowie, Sandomierzu. Zakładano bractwa, obchodzono tygodniowe odpusty, a wreszcie w uroczystość maryjną 15 sierpnia święcono kwiaty i zioła.

Zasługą Franciszkanów stało się wprowadzenie pobożności maryjnej w życie religijne poprzez kolędy, jasełka, pastoralki, ludowe legendy, szczególnie w okresie Bożego Narodzenia. Franciszkanie wprowadzili kult MB Bolesnej, owocnie inspirujący ikonografię i pisarzy religijnych. Wyrazem tego kultu są *Gorzkie żale* oraz cześć Matki Bolesnej w Kalwariach i misteriach franciszkańskich¹⁵¹.

Zapoczątkowanym w XIII w. w Krakowie kultem Niepokalanej zajęły się Bernardyni. Kult ten znalazł swój wyraz w pieśniach, w sztuce, w kazaniach, modlitwach, a także w traktatach maryjnych¹⁵². Dla rozpowszechnienia tego kultu z upływem czasu powstały nowe polskie zgromadzenia zakonne męskie (np. Marianie) i żeńskie¹⁵³. Rozpowszechnione w kraju *Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny* są prostym a zarazem zdecydowanym przykładem miłości maryjnej i myśli mariologicznej¹⁵⁴.

Zakon Karmelitów na przełomie XII/XIII w. wprowadził kult Matki Bożej w bractwach szkaplerznych. Od końca XVI w. praktyka noszenia szkaplerza ogarnia cały naród, obchodzone są uroczyste odpusty

¹⁴⁸ Zob. Wojnowski, jw. s. 846n; Bracha: *Historia mariologii polskiej*, jw.

¹⁴⁹ Deptuła, jw.

¹⁵⁰ Zob. Wojnowski, jw.

¹⁵¹ Orawa: *Kult Matki Boskiej Bolesnej*, jw.

¹⁵² Wojtkowski: *Wiara w Niepokalane Poczęcie NMP w Polsce*, jw; por. tenże: *Dogmat Niepokalanego Poczęcia NMP w średniowiecznej liturgii polskiej*, jw.

¹⁵³ Zob. M. Filus: *Kult Niepokalanej a zgromadzenia zakonne pochodzenia polskiego*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 6:1955, s. 149, 158; E. Jabłońska-Deptuła: *Powstanie zgromadzenia Niepokalanek i jego społeczne oblicze*. RH 11:1962 z. 2, s. 163—192.

¹⁵⁴ Wojtkowski: *Powstanie „Godzinek o Niepokalanym Poczęciu NMP”*, jw.

Matki Boskiej Szkaplerznej¹⁵⁵. Dominikanie wprowadzili modlitwę różańcową. Stała się ona powszechną praktyką pobożności maryjnej we wszystkich warstwach społeczeństwa. Od XVI w. powstają bractwa i sodaliczki różańcowe¹⁵⁶. Kult Matki Bożej Bolesnej, wraz z wprowadzonym nabożeństwem różańcowym, przyczynił się do rozwoju polskiej myśli o pośrednictwie Maryi w dziele odkupienia¹⁵⁷.

W epoce królów elekcyjnych (1574—1795) kult Maryi i nauka o niej przybrały dojrzałą formę. Pojawiają się znani mariologowie (Hozjusz, Wujek, Skarga, Stanisław Bieda i inni), obrońcy Maryi, jej czci i prawd o niej. Za Jana Kazimierza (1648—1668) krystalizuje się nauka o królowaniu Maryi, a bohaterska obrona Jasnej Góry utwierdza wiarę narodu w jej opiekę¹⁵⁸. Matka Boża zostaje uroczystie ogłoszona Królową Polski (1656) i koronowana w jasnogórskim wizerunku (1717). Racjonalizm XVIII w. wpłynął na osłabienie kultu maryjnego w Polsce; ogłoszenie dogmatu Niepokalanego Poczęcia (1854) ponownie ożywiło polską myśl maryjną. Z początkiem XX w. zainteresowania teologii maryjnej skupiają się przede wszystkim na tajemnicy Wniebowzięcia i pośrednictwa Maryi¹⁵⁹. Okres od II poł. XX w., tj. od chwili ogłoszenia dogmatu o Wniebowzięciu NMP, cechuje wyjątkowy rozkwit kultu maryjnego i polskiej mariologii. Jest to okres kongresów mariologiczno-maryjnych, obfitej literatury maryjnej, ożywionego ruchu pielgrzymkowego do miejsc maryjnych, nowych czasopism i towarzystw mariologicznych, peregrynacji obrazów i figur Matki Bożej. Nic dziwnego, że nasz wiek zaczęto nazywać „epoką maryjną”, „drogą maryjną” polskiego narodu.

Ten rzut oka na zagadnienia historii kultu maryjnego w Polsce pozwala stwierdzić, że w ciągu wieków duchowość naszego ludu wierzącego została organicznie związana z polską myślą mariologiczną¹⁶⁰.

¹⁵⁵ Por. A. Urbański: *Szkaplerz karmelitański*. HD 27:1958 nr 4, s. 566—571; E. Wiśniowski: *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu*. RH 17:1958 z. 2, s. 51n.

¹⁵⁶ Por. D. Białic: *Z nowszych badań nad genezą i rozwojem różańca*. HD 27:1958 nr 5, s. 648—656.

¹⁵⁷ Bracha: *Zarys historii mariologii polskiej*, jw. s. 485; por. tenże: *Początki kultu NMP z Lourdes w Polsce*, jw.

¹⁵⁸ Wojnowski, jw. s. 850n; por. E. Bulanda: *Fulget Mariae Mysterium*. HD 4:1957 nr 4, s. 484—491.

¹⁵⁹ Przybylski: *Osiągnięcia polskiej mariologii*, jw. s. 104n; por. Arcab, jw. s. 416n; Bracha: *Zarys historii mariologii polskiej*, jw. s. 485.

¹⁶⁰ Por. Świętochowski, jw.; zob. też Deptuła, jw. s. 394n; Górski: *Problematyka historyczna kultu maryjnego*, jw. s. 245n.

4 P s y c h o l o g i c z n e. W teoretycznych próbach zrozumienia „sensus fidei” polskiej pobożności maryjnej warto odnotować, że „maryjność religijności polskiej posiada nie tylko historyczne, ale także psychologiczne uzasadnienie. Taka pobożność odpowiada psychice polskiej, która wykazuje szczególne wyczulenie moralne, większą uczuciowość, wrażliwość na dobro i zło, a jednocześnie mniej uzdolnień abstrakcyjnych, spekulatywnych. Może właśnie dlatego ideał kobiecości Matki Bożej tak bardzo przemawiał do duszy polskiej, bo tak ściśle wiązał się z naszą religijnością uczuciową, konkretną i bezpośrednią”¹⁶¹.

Polski typ religijny, wraz z bezsporną cechą maryjności, posiada charakter względności i niedoskonałości. Zdaniem ks. Józefa Pastuszki, brak mu głębszej podbudowy intelektualnej, a wzory religijności obcych nie odpowiadają naszemu narodowi¹⁶². Nadto istnieje rozbrat między pobożnością a praktyką cnót¹⁶³. Jednakże religijność polska, z silnie osadzonym w niej kultem maryjnym, ma w sobie znaczące treści społeczne i niepodważalne wartości dla narodu.

Podstawową kategorią naszego kultu maryjnego jest przywiązanie i serdeczne odnoszenie się do Maryi jako do Matki. Czczymy ją jako Matkę Boga i Matkę naszą (Matka Radosna, Matka Pięknej Miłości, Matka Bolesna, Matka Kościoła)¹⁶⁴. Maryjność polska nie jest tanią religijnością, a wyróżniającą ją cechą jest instynkt dziecięcy — „ucieczka do Matki” Stąd jako naród mamy wiele cech dziecięcych: pogodę, dobroć, dobroduszność, gościnność, ale i lekkomyślność, brak odpowiedzialności, wytrwałości, brak konsekwencji¹⁶⁵. Dzięki tej wyróżniającej się formie naszego kultu maryjnego łatwiej wprowadzono w narodzie ogólnoludzkie wartości humanistyczne, takie jak poszanowanie dla matki, szacunek dla kobiet¹⁶⁶. Wyjątkową cechą naszego rozwoju maryjności stanowi emocjonalność, intensywność przeżywania tego co wzniosłe i porywające, tego co ponad codziennością. Ten wyraz naszej religijności bywa też oceniany niekiedy ujemnie¹⁶⁷. Badając wielkość form poboż-

¹⁶¹ G ó r s k i: *Problematyka historyczna kultu maryjnego*, jw. s. 246n.

¹⁶² J. Pastuszka: *Próba charakterystyki religijności polskiej*. MP 1980 nr 12, s. 84—93.

¹⁶³ Por. G ó r s k i: *Studia i materiały*, jw. s. 93.

¹⁶⁴ Zob. Arcab, jw. s. 416; Białic: *Specyfika polskiego kultu maryjnego*, jw. s. 72; Majka, jw. s. 185; Świącicki, jw. s. 29.

¹⁶⁵ Por. J. Kraszewski: *Matka Boża w nauczaniu Księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego*. W: *W kierunku człowieka. Księga pamiątkowa na 25-lecie sakry biskupiej S. kard. Wyszyńskiego*. Red. B. Bejze. Warszawa 1971, s. 78—81.

¹⁶⁶ Majka, jw. s. 186.

¹⁶⁷ Zob. Przybylski: *Zalety i braki kultu maryjnego*, jw. s. 700.

ności ludowej łatwo można zauważyć w naszej maryjności nastawienie się na konkret, tzn. na poszukiwanie wrażeń, przeżycia zmysłowego w liturgii, śpiewie, procesji, pielgrzymce itd. Wskazuje się na tworzony w ciągu wieków indywidualizm religijny, „kapliczkowość” w życiu duchowym, dążenie do wydoskonalenia się w swej duchowości¹⁶⁸.

III Opracowania wybranych przejawów polskiej pobożności maryjnej

1 JASNA GÓRA

Szczególną rolę w polskim życiu religijnym odgrywa narodowe sanktuarium maryjne — Jasna Góra. Można mówić o nim: „skarb narodu polskiego”, gdyż jest to zarazem: miejsce kultu religijnego z wyraźną dominacją pobożności maryjnej, pomnik kultury całego narodu, zespół architektoniczny, klasztor ojców paulinów, jak również forteca w perspektywie dziejowej¹⁶⁹. Jako centralny ośrodek kultu maryjnego spełnia funkcję integracyjną, w obecności „Czarnej Madonny” wiążąc współdziałanie wszystkich pielgrzymów z Chrystusem i Kościołem¹⁷⁰.

Wyjątkową rolę Jasnej Góry w dziejach narodu polskiego mocno podkreślił Ojciec Święty Jan Paweł II: „...Jasna Góra jest po to, ażeby tutaj w szczególny sposób przedłużał się dialog Matki z Synem. To jest tajemnica (...) Jest Jasna Góra miejscem, w którym wciąż z pokolenia na pokolenie ma się przedłużać dialog Matki z Polakami, z narodem polskim”¹⁷¹. „Jasna Góra jest przecież nie tylko miejscem pielgrzymek Polaków z Polski i całego świata. Jasna Góra jest sanktuarium narodu. Trzeba przykładać ucho do tego świętego miejsca, aby czuć jak bije serce Narodu w Sercu Matki. Biję zaś ono wszystkimi odgłosami życia. Iłęż razy biło jękiem polskich cierpień dziejowych! Ale również okrzykami radości i zwycięstwa! Można na różne sposoby pisać dzieje Polski, zwłaszcza ostatnich stuleci, można je interpretować wedle wie-

¹⁶⁸ Por. tamże s. 698; Białic: *Specyfika polskiego kultu maryjnego*, jw. s. 52; Górski: *Studia i materiały*, jw. s. 43.

¹⁶⁹ Por. S. Szafraniec: *Z dziejów Jasnej Góry*. Warszawa 1980, s. 27.

¹⁷⁰ Zob. S. Jabłoński: *Jasna Góra w życiu Kościoła w Polsce*. „Chrześcijańin w Świecie” (ChS) 9:1977 nr 5(53), s. 5—23, cenne studium w zakresie badań Jasnej Góry pod kątem socjologii ruchu pielgrzymkowego; por. tenże: *Jasna Góra. Ośrodek kultu maryjnego (1864—1914)*. Lublin 1981. Praca doktorska. Maszynopis. Archiwum KUL.

¹⁷¹ K. kard. Wojtyła: *Oto Matka Twoja*. Jasna Góra-Rzym 1979, s. 214. Homilia do artystów, literatów i katolickich pisarzy, wygłoszona na Jasnej Górze 13 września 1977.

lorakiego klucza. Jeśli jednakże chcemy dowiedzieć się, jak płyną te dzieje w sercach Polaków, trzeba przyjść tutaj. Trzeba przyłożyć ucho do tego miejsca. Trzeba usłyszeć echo życia całego Narodu w Sercu jego Matki i Królowej (...) przyzwyczaili się Polacy wszystkie niezliczone sprawy swego życia, różne jego momenty ważne, rozstrzygające, chwilę odpowiedzialne (...) wiązać z tym miejscem. Przyzwyczaili się ze wszystkim przychodzić na Jasną Górę, aby mówić o wszystkim swojej Matce”¹⁷².

Z nowszych całościowych opracowań o sanktuarium jasnogórskim na uwagę zasługuje podane wyżej dzieło ojca S. Szafranca¹⁷³. Zarówno w aspekcie historycznym, jak i kultu maryjnego, praca okazuje się dobrym wprowadzeniem do tematu. Dodatkowym jej walorem jest bibliografia na temat Jasnej Góry, podzielona na rozdziały: źródła, rękopisy, druki i opracowania¹⁷⁴. Cennym uzupełnieniem tego studium okazałby się z pewnością teologiczny przyczynek o „największym skarbie narodu”, tym bardziej że pewne próby autor anonsuje.

Wspomniane prace należy uzupełnić rozprawą magisterską S. Wyrwas, omawiającą tło historyczne rozwoju kultu MB Częstochowskiej w Polsce oraz określającą formy zewnętrznej pobożności ludowej w odniesieniu do Królowej Polski¹⁷⁵, publikacją drukowanych dokumentów

¹⁷² Jan Paweł II: *Przemówienia. Homilie*. Kraków 1979, s. 66,68. Homilia na Jasnej Górze, wygłoszona 4 czerwca 1979 podczas pielgrzymki papieża. Na długoletnie powiązanie Ojca Świętego Jana Pawła II z jasnogórskim sanktuarium Królowej Polski wskazał S. Rożej w artykule: *Jasnogórskie postępowania ks. kard. Wojtyły*. TP 1978 nr 49. Pierwszy oficjalnie datowany pobyt K. kard. Wojtyły na Jasnej Górze autor odnotowuje w czasie rekolekcji dla biskupów 1—4 września 1958.

¹⁷³ Szafraniec: *Z dziejów Jasnej Góry*, jw. Jest on autorem licznych prac o sanktuarium jasnogórskim. Prócz wspomnianych, warto przywołać: S. Szafraniec: *Jasna Góra. Przewodnik-informator*. Częstochowa 1972; tenże: *Jasna Góra. Studium do dziejów kultu MB Częstochowskiej*. „Sacrum Poloniae Millennium” 4:1957, s. 9—68; tenże: *Konwent paulinów jasnogórskich 1862—1864*. Maszynopis. Archiwum Konwentu Rzymskiego (1966); tenże: *O. Augustyn Kordecki w świetle duchowości paulinów polskich XVII wieku*. CT 48:1978 fasc. 2, s. 79—96; tenże: *Sześćsetlecie Jasnej Góry (1382—1982)*. Warszawa 1980; tenże: *Trzechsetlecie maryjnej elekcji*: AK 49:1957 z. 1(288), s. 16—27.

¹⁷⁴ Jej uzupełnieniem jest ważna praca H. Czerwienia i J. Zbudniewka: *Bibliografia piśmiennictwa oblężenia Jasnej Góry w 1655 r. oraz jej obrońcy o. Augustyna Kordeckiego za lata 1655—1975*. Warszawa 1979. O Jasnej Górze zob. także H. Czerwień: *Bibliografia do dziejów Zgromadzenia Paulinów*. Kraków 1971.

¹⁷⁵ Wyrwas, jw.

jasnogórskiego klasztoru¹⁷⁶ oraz rozprawą o średniowiecznych, „miraculach” na Jasnej Górze¹⁷⁷.

Historią obrazu MB Częstochowskiej oraz jego znaczeniem w polskiej kulturze religijnej i narodowej zajmowali się w swoich opracowaniach: J. Buxakowski¹⁷⁸, H. Czerwień¹⁷⁹, M. Fronczyk¹⁸⁰, S. Jabłoński¹⁸¹, J. Kłosiński¹⁸², F. Kotula¹⁸³, R. Kozłowski¹⁸⁴, F. Lenort¹⁸⁵, J. Pirożyński¹⁸⁶, A. Rogow¹⁸⁷, Z. Rozanow¹⁸⁸, E. Smulikowska¹⁸⁹, S. Szafranec¹⁹⁰,

¹⁷⁶ J. Zbudniewek: *Kopiarze dokumentów zakonu paulinów w Polsce do końca XVII w.* Lublin 1977.

¹⁷⁷ A. Zyskowska: *Jasnogórskie „miracula” w XV—XVI w.* Praca magisterska napisana na seminarium Historii Kultury Średniowiecznej KUL. Lublin 1969. Archiwum KUL. Swoisty przegląd dziejów Jasnej Góry daje Jan Dobraczyński w książce *Spotkania Jasnogórskie*. Warszawa 1979.

¹⁷⁸ J. Buxakowski: *Teologia ikony bizantyjskiej a prehistoria obrazu MB Częstochowskiej*. AK 64:1972 z. 1—2/381—382), s. 22—33.

¹⁷⁹ H. Czerwień: *W 250-rocznicę koronacji obrazu MB Częstochowskiej*. TP 1967 nr 37; tenże: *Sprawa obrazu MB Częstochowskiej na sejmie grodzieńskim w 1793 r.* NP. T. 31(1969), s. 102—158; tenże: *Jasnogórskie ABC*. Obraz. WTK 1977 nr 18.

¹⁸⁰ M. Fronczyk: *Władysław Opolczyk, fundator obrazu częstochowskiego*. NP. T. 52(1979), s. 91—107.

¹⁸¹ Zob. przypis 170.

¹⁸² J. Kłosińska: *Ikony*. Kraków 1973.

¹⁸³ F. Kotula: *O starym domu Czarnej Madonny (w Uherskim Brodzie)*. NP. T. 33(1970), s. 125—141; tenże: *Pochodzenie obrazu MB Częstochowskiej*. WTK 1975 nr 18.

¹⁸⁴ R. Kozłowski: *Tajemnica obrazu jasnogórskiego*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” nr 11 (1960), s. 44—47; tenże: *Poszukiwanie autentyczności*. „Polska” 16:1970 nr 9, s. 25,34; tenże: *Historia obrazu jasnogórskiego w świetle badań technologicznych i artystyczno-formalnych*. RH 20:1972, z. 5, s. 5—50.

¹⁸⁵ F. Lenort: *Naukowcy o tajemnicach Czarnej Madonny*. PK 1974 nr 17.

¹⁸⁶ J. Pirożyński: *Najstarszy zachowany drukowany przekaz legendy o obrazie MB Częstochowskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 23:1973 nr 1/2, s. 151—166.

¹⁸⁷ A. Rogow: *Ikona MB Częstochowskiej jako świadectwo związków bizantyjsko-rusko-polskich*. „Znak” 1976 nr 4 (262), s. 509—516.

¹⁸⁸ Z. Rozanow: *Legenda i historia obrazu MB Częstochowskiej*. „Nasza Ojczyzna” 1970 nr 8; tenże: *Analiza dotychczasowego stanu badań artystyczno-formalnych nad obrazem MB Częstochowskiej*. „Roczniki Historii Sztuki” (RHS) 10:1974, s. 165—178.

¹⁸⁹ E. Smulikowska: *Ozdoby obrazu MB Częstochowskiej jako zespół zabytkowy*. RHS 10:1974, s. 179—221.

¹⁹⁰ *Opis przeniesienia obrazu MB Częstochowskiej z Jerozolimy na Jasną Górę*.

E. Śnieżyńska-Stolot¹⁹¹, J. Turnau¹⁹², J. Turska¹⁹³, J. Walas¹⁹⁴.

Na temat historii kultu MB Częstochowskiej i jego rozpowszechniania się na ziemiach polskich, jak również o znaczeniu Częstochowy jako centrum polskiego kultu maryjnego na Jasnej Górze, obok prac wymienionych wcześniej, wypowiadali się następujący autorzy: A. K.¹⁹⁵, J. Anczarski¹⁹⁶, H. Czerwień¹⁹⁷, J. Gawlina¹⁹⁸, papieże Jan XXIII i Jan Paweł II¹⁹⁹, M. Jaśkiewicz²⁰⁰, R. Kieraciński²⁰¹, W. Kowalski²⁰², J. Ku-

Wydał S. Szafraniec. ABMK. T. 1(1960) z. 2, s. 196—204; tenże: *Historique de l'image miraculeuse de Jasna Góra a Częstochowa*. Rzym 1966.

¹⁹¹ E. Śnieżyńska-Stolot: *Geneza, styl i historia obrazu MB Częstochowskiej*. „Folia Historiae Artium” (FHA) 9:1973, s. 5—44.

¹⁹² J. Turnau: *Jasna Góra*. TP 1977 nr 37.

¹⁹³ J. Turska: *Z dziejów obrazu jasnogórskiego*. TP 1966 nr 22.

¹⁹⁴ J. Walas: *Cudowny obraz MB Częstochowskiej i kult Królowej Korony Polskiej*. „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” (WDL) 32:1958 nr 5—6, s. 145—152.

¹⁹⁵ A. K.: *Kto mnie znajdzie, znajdzie życie*. Z dziejów kultu MB Częstochowskiej. „Za i Przeciw” (ZiP) 1975 nr 34.

¹⁹⁶ J. Anczarski: *Cześć Matki Boskiej w Polsce*. PK 1957 nr 13.

¹⁹⁷ H. Czerwień: *Jasnogórskie ABC*. Klasztor. WTK 1977 nr 35.

¹⁹⁸ J. Gawlina: *Na zakończenie roku maryjnego*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 8:1957, s. 674—676.

¹⁹⁹ Jan XXIII: *List odręczny do Prymasa Polski z 28 lipca 1961*. Zob. S. kard. Wyszyński: *Gody w Kanie*. Paryż 1962; Jan Paweł II: *List do Prymasa Polski*. ChS 12:1980 nr 9(89); tenże: *Maryja wzorem upodobania do Chrystusa*. „Życie i Myśli” (ZiM) 30:1980 nr 5, s. 125—129; tenże: *Przemówienia*. Homilie. Kraków 1979. Zob. S. Grzybek: *Mariologia Jana Pawła II w świetle jego pielgrzymki do Polski*. RBL 33:1980 nr 1, s. 10—15; J. Krasieński: *Maryjne oblicze papieża Jana Pawła II*. HD 48:1979 nr 3, s. 206—212; J. Michalik: *Maryjne akcenty przemówień papieża Jana Pawła II wygłoszonych w Polsce 2—10 czerwca 1979*. HD 50:1981 nr 3, s. 224—232; A. Wyka: *Pielgrzym wśród swoich*. „Więź” 1980 nr 7/8, s. 266—272.

²⁰⁰ M. Jaśkiewicz: *Materiały do historii cechowego rzemiosła artystycznego wieku XVIII i w pierwszej połowie wieku XIX w Nowej Częstochowie*. ABMK. T. 6(1963), s. 239—263; tenże: *Rysunki i materiały malarza Adriana Głębowskiego źródłem do poznania dewocyjnej sztuki częstochowskiej*. „Polska Sztuka Ludowa” 23:1969, s. 231—233.

²⁰¹ R. Kieraciński: *Na spotkanie z Bogiem*. „Słowo Powszechne” (SP) 1977 nr 33.

²⁰² W. Kowalski: *Królowa Polskiej Korony*. „Hejnał Mariacki” (HM) 1957 nr 10.

cianka²⁰³, A. Kunczyńska-Iracka²⁰⁴, K.R.²⁰⁵, S. Litak²⁰⁶, W. Polański²⁰⁷, W. Pyclik²⁰⁸, S.J.²⁰⁹, C. Skowron²¹⁰, M. Skwarnicki²¹¹, S. Szafraniec²¹², W. Urban²¹³, H. Weidhaas²¹⁴, A. Wernic²¹⁵, J. Zbudniewek²¹⁶, Z.Z.²¹⁷.

Wiele elementów tej problematyki pojawi się równoległe z racji obchodów wielkich rocznic narodowych: Millenium chrześcijaństwa i 300-lecia Jasnogórskich Ślubów Narodu, zwłaszcza w powiązaniu z podejmowanymi przez Episkopat akcjami duszpasterskimi, mającymi na celu ożywienie polskiej pobożności maryjnej.

Bohaterska obrona Jasnej Góry w 1656 r. została na zawsze w dziejach narodu symbolem zwycięstwa i ludzkiego zaufania Matce Bożej. Temu wybitnemu wydarzeniu historycznemu poświęcono wiele prac badawczych, opracowań i dysertacji naukowych. Wspomniane wyżej dzieło *Bibliografia piśmiennictwa oblężenia Jasnej Góry w roku 1655 oraz jej obrońcy o. Augustyna Kordeckiego*²¹⁸ podaje 2055 zebranych pozycji. Najazd szwedzki i obrona Jasnej Góry doczekały się genialnego ujęcia literackiego w *Potopie* H. Sienkiewicza, którego wersję filmową, mając na względzie poczytność dzieła i obchody 300-lecia obrony

²⁰³ J. Kucianka: *Ruch pielgrzymkowy jako droga Śląska do Polski*. CS 2:1970, s. 53—82.

²⁰⁴ A. Kunczyńska-Iracka: *Obrazy częstochowskie*. „Polska Sztuka Ludowa” 20:1966, s. 75—100; tenże: *Malarstwo ludowe kręgu częstochowskiego*. Warszawa 1978.

²⁰⁵ K.R.: *Królowej Polski w hołdzie*. HM 1957 nr 10.

²⁰⁶ S. Litak: *Z dziejów kultu MB Częstochowskiej w XVII—XVIII w. Sprawa zasięgu społecznego*. W: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej. Kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu Prymasowi Polski Katolicki Uniwersytet Lubelski*. Red. K. kard. Wojtyła i in. Lublin 1973, s. 447—454.

²⁰⁷ W. Polański: *Kult Matki Boskiej na ziemi polskiej*. „Caritas” 1957 nr 7.

²⁰⁸ W. Pyclik: *Królowa Narodu*. „Msza Święta” 1957 nr 4.

²⁰⁹ S.J.: „Jasną się zowie góra w Częstochowie”. „Gość Niedzielny” (GN) 1973 nr 38.

²¹⁰ C. Skowron: *Pierwszy kościół pod wezwaniem Królowej Polski*. NP. T. 9(1959), s. 391—394.

²¹¹ M. Skwarnicki: *W przededniu wielkiego Jubileuszu. Jasna Góra*. TP 1977 nr 33.

²¹² Zob. przypis nr 10,102,169,173,190.

²¹³ W. Urban: *Kult MB Częstochowskiej w Archidiecezji Wrocławskiej*. „W drodze” 1975 nr 5, s. 88—95.

²¹⁴ H. Weidhaas: *Czenstochau. Stadt, Kloster und Marienbild*. Leipzig 1966.

²¹⁵ A. Wernic: *Jasna Góra*. WTK 1966 nr 19.

²¹⁶ J. Zbudniewek: *Ślogosławione następstwa oblężenia*. GN 1971 nr 49.

²¹⁷ Z.Z.: „...co Jasnej bronisz Częstochowy...” „Katolik” 1957 nr 18.

²¹⁸ Czerwień, Zbudniewek, jw.

twierdzy, zrealizował Jerzy Hoffman. Temat ten nadal intryguje piszących. Należą do nich: H. Czerwień²¹⁹, J. Drybała²²⁰, A. Januszewski²²¹, E. Jelonek²²², A. Kersten²²³, M. Kosman²²⁴, J. Kraszewski²²⁵, W. Majewski²²⁶, J. Majkut²²⁷, W. Mysiek²²⁸, T. Nowak²²⁹, M. Pirożyński²³⁰, St.S.²³¹, J. Tazbir²³².

Wykładnikami rozwoju ruchu pielgrzymkowego oraz pobożności maryjnej sanktuarium jasnogórskiego są złożone przez pielgrzymów dary jako wota składane Matce Bożej w podziękowaniu lub z prośbą o łaski i matczyną opiekę, a także troska o wystrój artystyczny sanktuarium. Artystyczno-dekoratorskim wyglądem kaplicy MB Częstochowskiej, całością zespołu architektonicznego, zbiorami skarbcza oraz innymi zewnętrznymi miernikami życia religijnego Jasnej Góry, które znalazły

²¹⁹ H. Czerwień: *Obrona Jasnej Góry 1655*. WTK 1975 nr 4.

²²⁰ J. Drybała: *Obrona Jasnej Góry w świetle najnowszych badań*. „Biuletyn Zakonu Paulinów” 1973 nr 5; por. M. Fiutowska: *Legenda i prawda historyczna oblężenia Jasnej Góry w 1655 r.* Praca magisterska. Kraków 1971; L. Górka: *Legenda a rzeczywistość obrony Częstochowy w roku 1656*. Warszawa 1957.

²²¹ A. Januszewski: *Jasna Góra w opinii szwedzkiej*. ZiP 1961 nr 35.

²²² E. Jelonek: *Z pełną prawdą*. „Argumenty” 1972 nr 10.

²²³ A. Kersten: *Geneza „Nowej Gigantomachii”*. Lublin 1958; tenże: *O obronie Jasnej Góry spokojnie*. „Argumenty” 1959 nr 2; tenże: *Pierwszy opis Jasnej Góry w roku 1655. Studia nad „Nową Gigantomachią”* ks. A. Kordeckiego. Warszawa 1959; tenże: *Obrona klasztoru na Jasnej Górze*. Warszawa 1964; tenże: *Obrona Częstochowy 1655*. „Sztandar Młodych” 1966 nr 84/85; tenże: *Szwedzi pod Jasną Górą w 1655 roku*. Warszawa 1975.

²²⁴ M. Kosman: *Jasna Góra w 1655*. „Mówią Wieki” 1965 nr 5.

²²⁵ J. Kraszewski: *Częstochowy spory z historią*. „Trybuna Ludu” 1966 nr 116.

²²⁶ W. Majewski: *W sprawie obrony Jasnej Góry w 1655 r. z punktu widzenia historyczno-wojskowego*. „Małopolskie Studia Historyczne” 2:1959 z. 2/3, s. 75—83; por. S. Szymański: *Fortalitium Jasnogórskie w Częstochowie*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”. T. VII (1963), s. 135—162.

²²⁷ J. Majkut: *Częstochowskie odmiany czasu*. SP 1966 nr 102.

²²⁸ W. Mysiek: *Kościół współczesny*. Warszawa 1963, s. 170—171.

²²⁹ T. Nowak: *Spór o rolę dziejową obrony Jasnej Góry w 1655 roku*. „Przeгляд Historyczny”. T. XLIX (1958), s. 132—147; por. M.B.: *Spór o obronę Jasnej Góry*. „Mówią Wieki” 1958 nr 8.

²³⁰ M. Pirożyński: *Obrona Jasnej Góry w roku 1655*. HD 26:1957 nr 3, s. 359—368; tenże: *Górka contra Jasna Góra*. HD 26:1957 nr 4, s. 580—585.

²³¹ St.S.: *Nieztomny sługa Maryi*. „Jasna Góra” (Dolleystown) 3:1962, s. 67—68.

²³² J. Tazbir: *Co nowego w historii. Narodziny pewnej legendy*. „Argumenty” 1960 nr 13.

swój wyraz zwłaszcza w sztuce, zajmowali się: H. Czerwień²³³, J.D.²³⁴, J. Golonka²³⁵, A. Jaśkiewicz²³⁶, K. Kotlińska²³⁷, A. Kurkowska²³⁸, J. Olędzki²³⁹, J. Pasierb²⁴⁰, P. Podejko²⁴¹, R. Puchniarski²⁴², Z. Rozanow²⁴³, W. Rutkiewicz²⁴⁴, S. Szafraniec²⁴⁵, W. Tatarkiewicz²⁴⁶ i inni²⁴⁷.

Podany przez nas zestaw informacji na temat Jasnej Góry, tak różnorodny w swoim przekroju, nie wyczerpuje wszystkich pozycji. Jasna Góra od dawna budziła szczególniejsze zainteresowanie Polaków, a w czasach najnowszych zdaje się skupiać na sobie uwagę narodu bardziej niż kiedykolwiek.

²³³ H. Czerwień: *Jasnogórskie ABC. Kaplica*. WTK 1977 nr 25.

²³⁴ J.D.: *Skarby Jasnej Góry*. „Zorza” 1972 nr 14.

²³⁵ J. Golonka: *Dekoracja malarska kaplicy jasnogórskiej z XVII wieku*. W: *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, jw. s. 693—714.

²³⁶ A. Jaśkiewicz: *Częstochowski ośrodek złotnictwa dewocyjnego*. W: *Materiały II Sesji Jasnogórskiej*. Maszynopis. Archiwum Jasnej Góry. Częstochowa 1973.

²³⁷ K. Kotlińska: *Malowidła ścienne w kaplicy NMP na Jasnej Górze w Częstochowie*. Maszynopis. Archiwum Jasnej Góry.

²³⁸ A. Kurkowska: *Klasztor Jasnogórski ojców Paulinów*. Wrocław 1962. Maszynopis. Archiwum Jasnej Góry.

²³⁹ J. Olędzki: *Wota srebrne*. „Polska Sztuka Ludowa” 21:1967 nr 2, s. 67—92.

²⁴⁰ J. Pasierb, J. Samek: *Skarby Jasnej Góry*. Warszawa 1980.

²⁴¹ P. Podejko: *Kapela wokalnie-instrumentalna zakonu paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*. Gdańsk 1971.

²⁴² R. Puchniarski: *Czenstochowiana w zbiorach Biblioteki Jasnogórskiej*. „Nad Wartą” 1967 nr 5.

²⁴³ Z. Rozanow. *Z dziejów artystycznych Jasnej Góry*. Warszawa 1968. Maszynopis. Archiwum Jasnej Góry; Z. Rozanow, E. Smulikowska: *Problem autorstwa krucyfiksu jasnogórskiego na tle monumentalnych krucyfiksów Wita Stwosza*. „Biuletyn Historii Sztuki” 1974 nr 2, s. 122—138; Z. Rozanow, E. Smulikowska: *Skarby kultury na Jasnej Górze*. Warszawa 1979.

²⁴⁴ W. Rutkiewicz: *Skarby przeszłości na Jasnej Górze*. „Miesięcznik Literacki” 1971 nr 9.

²⁴⁵ S. Szafraniec: *Wotum Króla Michała*. ABMK. T. 2 (1961), z. 1—2, s. 330—332.

²⁴⁶ W. Tatarkiewicz: *Architektura Jasnej Góry w XVIII w.* W: tenże: *O sztuce polskiej XVII i XVIII w.* Warszawa 1966.

²⁴⁷ Już po 1980 r. z racji jubileuszu 600-lecia Jasnej Góry ukazało się kilka ważnych publikacji zbiorowych i imiennych, wśród których wyróżniają się:

a) *Studia Claromontana*. T. 1—2. Jasna Góra 1981. T. 3. Tamże 1982. W tomie 1 m.in. piszą: R. Abramek: *Jasnogórska mariologia kard. K. Wojtyły* (s. 7—39); A. Witkowska: *Najstarsze źródła do dziejów kultu pątniczego* (s. 58—76); D. Łukaszuk: *Teologia świętego obrazu-ikony. Studium z dziejów teologii ekumenicznej* (s. 40—57); B. Kumor: *Austriackie władze zaborcze wobec kultu Królowej Polski i pielgrzymek na Jasną Górę* (s. 77—97); Z. Zieliński: *Wielkopolskie*

pielgrzymki na Jasną Górę w czasie niewoli narodowej (s. 98—108); bp J. Obłąk: *Kult MB Częstochowskiej w diecezji Warmińskiej do r. 1939* (s. 109—120); S. Jabłoński: *Kult maryjny na Jasnej Górze w latach 1864—1918* (s. 121—142); M. T. Zahajkiewicz: *Średniowieczne kaznodziejstwo maryjne na Jasnej Górze* (s. 157—165); S. Herbst: *Znaczenie militarne twierdzy jasnogórskiej* (s. 252—256); J. Zbudniewek: *Jasna Góra w okresie okupacji hitlerowskiej* (s. 300—374). Wśród autorów tomu 2 na uwagę zasługują rozprawy: J. Tomziński: *Jasnogórska Maryja w życiu i służbie ks. kard. S. Wyszyńskiego, Prymasa Polski* (s. 5—45); P. Kosiak: *Próba teologicznego opisu kultu MB Jasnogórskiej* (s. 46—64); S. Jabłoński: *Z dziejów kultu MB Częstochowskiej w XVI w.* (s. 65—80); F. Stopniak: *Z dziejów kultu MB Częstochowskiej na Lubelszczyźnie i Podlasiu w latach 1815—1914* (s. 81—90); J. Jełowicka: *Nawiedzenie polskich parafii przez kopię obrazu MB Jasnogórskiej* (s. 91—107); bp J. Wojtkowski: *Odnowa dyszpasterska przez coroczną pielgrzymkę maryjną wiernych z Warszawy na Jasną Górę* (s. 108—115); A. Kunczyńska-Tracka: *Ludowe obrazy MB Częstochowskiej* (s. 276—287); K. Kuczman: *Uwagi o tematyce Jasnogórskiej w malarstwie polskim okresu rozbiorów* (s. 288—297); J. Pietrzykowski: *Jasna Góra w okresie I wojny światowej 1914—1918* (s. 410—451). W tomie 3 warto odnotować prace: K. Górski: *Pielgrzymki Kazimierza Jagiellończyka na Jasną Górę* (s. 43—48); E. J. Osiadły: *Znaczenie Jasnej Góry w religijności i kulturze polskiej wg nauki o Jana Dionizego Łobżyńskiego* (s. 104—124); G. Bartoszewski: *Kult MB Częstochowskiej w życiu sługi Bożego o. Honorata Koźmińskiego kapucyna* (s. 130—160); S. Jabłoński: *Zasięg terytorialny i natężenie ruchu pielgrzymkowego na Jasną Górę w latach 1864—1914* (s. 161—202); A. Witkowska: *Badania nad rozwojem i treścią kultu Jasnogórskiego od XV do XX w. Program studiów* (s. 464—468).

b) W. Zaleski SDB: *Jasna Góra 1382—1982*. Łódź 1982. Kompendium wiedzy o Jasnej Górze. Praca o charakterze popularnym, przedstawiająca dzieje Jasnej Góry i kult MB Częstochowskiej oraz zestawiająca sanktuaria MB Częstochowskiej w Polsce.

c) „Ateneum Kapłańskie” 74:1982 z. 1(440). Tutaj m.in. piszą: bp M. Rechowicz: *Sanktuarium Jasnogórskie a rozwój świadomości narodowej* (s. 5—27); J. Zbudniewek: *Wokół przemian i ewolucji kultu MB Jasnogórskiej* (s. 28—42); tenże: *Działalność kościelna i społeczna Jasnej Góry w latach okupacji hitlerowskiej* (s. 43—56); S. Rożej: *Teologiczno-biblijne refleksje nad Obrazem Jasnogórskim* (s. 57—65); C. Bartnik: *Polska Ikona słowna Maryi wg Karola Wojtyły* (s. 66—76); J. Tomziński: *Prymas Polski spod znaku Jasnogórskiej Pani* (s. 77—91); J. Salij: *Królowa Jasnogórska w poezji polskiej* (s. 92—106).

d) „Chrześcijanin w Świecie” 14:1982 nr 4—5 (106—107). W numerze m.in.: Jana Pawła II *List do Kościoła w Polsce z okazji Jubileuszu 600-lecia Jasnej Góry*; Pawła VI *adhortacja apostolska Marialis cultus* oraz A. Młotek: *Maryjne inspiracje w kształtowaniu postaw wiary i moralności narodu polskiego*; Z. Miedziński: *Wartości osobowe kultu maryjnego; Z dziejów sanktuarium*. Kalendarium najważniejszych wydarzeń. Opracował S. Jabłoński ZP.

e) *Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy*. Paryż 1982. Editions du dialogue. Red. J. Tomziński i in. Ujęte w 7 części kompendium wiedzy o tym, czym była i jest Jasna Góra w życiu narodowym i religijnym Polaków. Zawiera dokumenty maryjnej drogi Kościoła w Polsce po II wojnie światowej.

2 INNE SANKTUARIA MARYJNE

Oprócz centralnego miejsca kultu Matki Bożej na Jasnej Górze ziemię polską wypełniają liczne inne miejsca pielgrzymkowe i sanktuaria maryjne. W. Malej i M. Pirożyński²⁴⁸ wymieniają ponad 300 takich sanktuariów z obrazami uroczyście koronowanymi, a B. Dratwa²⁴⁹ za Komisją Maryjną Episkopatu Polski podaje liczbę 350, zaś liczbę kościołów parafialnych pod wezwaniem NMP Stanisława Wyrwas²⁵⁰ określa na 1443. O maryjnych miejscach pielgrzymkowych i kultowych w aspekcie ogólnopolskim mówią także: E. Ciupak²⁵¹, W. Malej²⁵², H. Pandel²⁵³, B. Pylak²⁵⁴, W. Zaleski²⁵⁵. Ten ostatni zbiera tylko miejsca kultu MB Częstochowskiej. Aczkolwiek praca ukazała się już po 1980 roku, ze względu na jej charakter postanowiliśmy ją włączyć do naszego zestawienia.

Podany niżej wykaz lokalnych miejsc kultu maryjnego nie stanowi wyczerpującego obrazu, gdyż niektóre z sanktuariów nie doczekały się odrębnego opracowania mieszczącego się chronologicznie w ramach naszej kwerendy. Wymienione miejscowości dotyczą zarówno miejsc kultu istniejących obecnie, jak i śladów kultu dawnego, znaczonego w pracach obecnością obrazu, figury czy budowli sakralnej poświęconej Matce Bożej i doznającej powszechnej czci.

Przeprowadzona kwerenda pozwoliła na podanie następującego obrazu lokalnych sanktuariów maryjnych, o których poświadcza współ-

²⁴⁸ Pirożyński, Malej, jw. s. 874—888.

²⁴⁹ B. Dratwa: *Kult MB Klenickiej*. RTK 20:1973 z. 4, s. 145—148.

²⁵⁰ Wyrwas, jw.

²⁵¹ E. Ciupak: *Kult religijny i jego społeczne podłoże*. Warszawa 1965, s. 96—98.

²⁵² W. Malej: *Koronowane obrazy NMP w Polsce*. WAW 1958 nr 3—5, s. 173—180; 241—256; 301—312; tenże: *Koronowane obrazy NMP w Polsce*. Warszawa 1958, broszura; por. *Wizerunki Matki Najświętszej w Polsce koronowane przez Kard. S. Wyszyńskiego, Prymasa Polski*. ŻiM 1981 nr 7/8, s. 250—251; *Wykaz cudownych obrazów i figur NMP w historycznych i dzisiejszych granicach Polski uwieńczonych koronami papieskimi*. „Wiadomości Archidiecezji w Białymstoku” (WAB) 3:1977 nr 2, s. 107—112. Systematycznym i chronologicznym układem wszystkich miejsc kultu maryjnego w Polsce zajmował się Instytut Maryjny przy Episkopacie Polski, jak też Instytut Tomistyczny w Warszawie.

²⁵³ H. Pandel: *Sanktuaria maryjne w Polsce*. „Wiadomości Urzędowe Diecezji Opolskiej” (WUDO) 17:1962 nr 5, s. 152—154.

²⁵⁴ B. Pylak: *Teologiczno-duszpasterskie założenia peregrynacji obrazu MB Jasnogórskiej*. HD 41:1972 nr 1, s. 13—20.

²⁵⁵ W. Zaleski: *Jasna Góra 1382—1982*. Łódź 1982.

czesna dokumentacja typograficzna: Bardo Śląskie²⁵⁶, Biechowo²⁵⁷, Bielsko²⁵⁸, Biesiadki²⁵⁹, Blizanów²⁶⁰, Błenna²⁶¹, Błotnica²⁶², Bochnia²⁶³, Borek Stary²⁶⁴, Brdów²⁶⁵, Brzeg n. Odrą²⁶⁶, Bytom²⁶⁷, Charłupia Mała²⁶³, Chełm²⁶⁹, Chełmce²⁷⁰, Chodel k. Bełżyc²⁷¹, Cybie-Gołys k. Goczałko-

²⁵⁶ W. Szoldrski: *Z dziejów kultu NMP w Bardo Śląskim*. HD 28:1959 nr 6, s. 889—901; 29:1960 nr 1, s. 121—133; A. Chruszczewski: *Bardo (Śląskie)*. „Encyklopedia Katolicka” (EK). Red. F. Gryglewicz i inni. T. 2. Lublin 1976, s. 30.

²⁵⁷ M. Aleksandrowicz: *Matka Boska Pocieszenia z Biechowa*. PK 1976 nr 37; K. Lutyński: *Biechowo*. EK. T. 2, s. 521—522; E. Marxen-Wolska, J. Wolski: *Dwa wizerunki maryjne w kościele parafialnym w Biechowie*. W: *Ars una*. Prace z historii sztuki. Pod red. E. Iwanoyki. Poznań 1976, s. 105—112.

²⁵⁸ Zob. Zaleski, jw. s. 269.

²⁵⁹ Tamże s. 272.

²⁶⁰ Tamże s. 270.

²⁶¹ Tamże s. 270—271.

²⁶² J. Gruszyński: *Sanktuarium w Błotnicy*. „Myśl Społeczna” (MS) 1977 nr 36; tenże: *Koronacja obrazu MB w Błotnicy*. TP 1977 nr 37; W. Makarewicz: *Sanktuarium ziemi radomskiej MB Pocieszenia w Błotnicy*. „Kronika Diecezji Sandomierskiej” (KDS) 70:1977 nr 1, s. 7—24.

²⁶³ B. Kumor: *Średniowieczne przyczynki źródłowe do dziejów bractwa literackiego NMP w Bochni i do salin bocheńskich*. ABMK. T. 1 (1960) z. 2, s. 177—195; tenże: *Bochnia*. EK t. 2, s. 696—697; J. Pączek: *Murowianka w Bochni. Statua NMP Anielskiej*. „Currenda” (C). Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej 110:1960 nr 1—2, s. 50—54; S. Wójtowicz: *Czterdziestolecie koronacji MB w Bochni*. C 124:1974 nr 9—12, s. 254—264; tenże: *Obraz MB Bocheńskiej*. Tamże 110:1960 nr 1—2 s. 44—50; Zaleski, jw. s. 271—272.

²⁶⁴ R. Świętochowski: *Dzieje parafii w Borku Starym 1465—1965*. KDP 51:1965 z. 4, s. 93—95; tenże: *Sanktuarium maryjne w Borku Starym*. KDP 49:1963 z. 1, s. 29—32.

²⁶⁵ J. Zbudniewek: *Brdów*. EK. T. 2, s. 1055.

²⁶⁶ Zaleski, jw. s. 272.

²⁶⁷ W. Schenk: *Rok Jubileuszowy w sanktuarium NMP w Bytomiu*. WUDO 30:1975 nr 5, s. 159—160; J. Sossalla: *Madonna Bytomska w Szombierkach (Bytomiu-Chruszczowie)*. Tamże nr 8, s. 244—247.

²⁶⁸ W. Sarnik: *Sanktuarium Ziemi Sieradzkiej*. PK 1962 nr 35; S. Szczeblewski: *Charłupia Mała*. EK. T. 3, s. 83—84.

²⁶⁹ P. Kałwa: *Z historii pobożności maryjnej w kościele polskim*. AK 64:1972 z. 3(383), s. 300—312; tenże: *Przemówienie ks. bpa P. Kałwy, biskupa ordynariusza lubelskiego wygłoszone przez radio watykańskie dnia 11 kwietnia 1973 r. (Kult obrazu MB Chełmskiej)*. WDL 47:1973 nr 9, s. 173—176; Z. Starnawski, A. Stępniewska: *Chełm*. EK. T. 3, s. 110—111; S. Wachowski: *Historia obrazu i kultu MB Chełmskiej w XVII w.* Lublin 1965. Maszynopis. Archiwum KUL; *Cudowny obraz MB Chełmskiej*. WDL 32:1958 nr 3—4, s. 95—97.

²⁷⁰ Zaleski, jw. s. 273.

²⁷¹ A. Strąkowski: *Chodel*. EK. T. 3, s. 204—205.

wic²⁷², Czarna k. Opoczna²⁷³, Czastary²⁷⁴, Czarna²⁷⁵, Czerwińsk n. Wisłą²⁷⁶, Danków²⁷⁷, Darłowo²⁷⁸, Dąbrowa Górnicza²⁷⁹, Dąbrówka Kościelna²⁸⁰, Dębica²⁸¹, Dębno²⁸², Dobra²⁸³, Dobrze Miasto²⁸⁴, Dobrzechów²⁸⁵, Dobrzyniówka k. Moniek²⁸⁶, Domosławice²⁸⁷, Gdańsk²⁸⁸, Gidle²⁸⁹, Gietrz-

²⁷² Zaleski, jw. s. 273—274.

²⁷³ W Czarnej. PK 1980 nr 48.

²⁷⁴ Zaleski, jw. s. 274.

²⁷⁵ C. Gil: Czarna. EK. T. 3, s. 835; J. Wanat: *Sanktuarium karmelitów bosych w Czarnej*. Kraków 1981.

²⁷⁶ *Uroczystość rekoronacji obrazu MB Czerwińskiej w dniu 15 sierpnia 1977*. „Miesięcznik Pastorski Płocki” (MPP) 62:1977 nr 9, s. 339—340; M. Lewko: *Czerwińsk n. Wisłą*. EK. T. 3, s. 840—841.

²⁷⁷ Zaleski, jw. s. 274; J. Związek: *Danków*. EK. T. 3, s. 1016.

²⁷⁸ P. Mielczarek: *Ankieta i nota historyczna parafii p.w. MB Częstochowskiej w Darłowie*. „Koszalińsko-Koło-brzeskie Wiadomości Diecezjalne” (KKWD) 5:1977 nr 5/6, s. 151—155.

²⁷⁹ *IV rocznica koronacji figury MB Anielskiej w Dąbrowie Górniczej*. „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” (CzWD) 46:1972, nr 10—12, s. 269—270; M. Kunowska-Porębna, J. Związek: *Dąbrowa Górnicza*. EK. T. 3, s. 1058—1059; J. Wajzner: *Koronacja figury MB Anielskiej w Dąbrowie Górniczej dnia 19 maja 1968*. CzWD 43:1969 nr 3—6, s. 81—85.

²⁸⁰ K. Śmigiel: *Sanktuarium maryjne w Dąbrówce Kościelnej*. „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 31:1976 nr 4, s. 79—89; Zaleski, jw. s. 275—276.

²⁸¹ W. Smoleń: *Inwentarz kultu maryjnego w diecezji tarnowskiej*. ABMK. T. 1(1959/1960) z. 2, s. 102; A. Stępniewska: *Dębica*. EK. T. 3, s. 1230—1231.

²⁸² A. Stępniewska: *Dębno*. EK. T. 3, s. 1234.

²⁸³ Zaleski, jw. s. 277.

²⁸⁴ M. Chomin: *Historia ołtarza maryjnego w kościele parafialnym Dobrego Miasta*. „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne” (WWD) 13:1958 nr 6, s. 32—34; J. Górny: *Dobrze Miasto*. EK. T. 3, s. 1368.

²⁸⁵ L. Grzebień: *Dzieje kościelne Dobrzechowa*. Kraków. 1964. Maszynopis. Archiwum parafii; tenże: *Dobrzechów*. EK. T. 3, s. 1406—1407; Zaleski, jw. s. 276.

²⁸⁶ B. Kiestenis-Studzińska: *Obraz wsi Dobrzyniówka pow. moniecki*. „Rocznik Białostocki” 2:1972, s. 351—353.

²⁸⁷ B. Jewulski: *Opiekunka dzieci*. PK 1971 nr 27; J. Nowakowski: *MB „Opiekunka Dzieci” w sanktuarium domosławskim*. C. 127:1977 nr 1—4, s. 35—38.

²⁸⁸ A. Kłoczowski: *Ołtarz z kościoła NMP w Gdańsku, zwany jerozolimskim*. „Biuletyn Historii Sztuki” 25:1963 nr 3, s. 240—242; Zaleski, jw. s. 276—277; J. Żywicki: *Historia kościoła MB Bolesnej w Gdańsku*. „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 3:1959 nr 3—4, s. 260, 265; *Uroczystość Matki Bożej Brzemiennej w Gdańsku-Wrzeszczu*. Tamże 20:1976 nr 5—8, s. 204.

²⁸⁹ A. Dubowski: *Szczęśliwe Gidle*. PK 1960 nr 48. J. Rogowski: *Gidle*. GN 1973 nr 25.

wald²⁹⁰, Gliwice²⁹¹, Głogowiec²⁹², Głogów²⁹³, Głogów k. Kutna²⁹⁴, Głogówek²⁹⁵, Gorzów Wielkopolski²⁹⁶, Gosprzydowa k. Brzeska²⁹⁷, Goźlin²⁹⁸, Górka Duchowna²⁹⁹, Górka Klasztorna³⁰⁰, Grobliki³⁰¹, Grodziec k. Opo-

²⁹⁰ Kościół NMP w Gietrzwałdzie bazyliką mniejszą. WWD 26:1971 nr 2, s. 37—47; Łaskami stynący obraz MB Gietrzwałdzkiej. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 18:1967, nr 6, s. 138—140; A. Boniecki: *Gietrzwałd — polskie Lourdes*. TP 1977 nr 29; T. Grygner: *Oczami władz pruskich (Gietrzwałd)*. TP 1977 nr 36; S. Grzybek: *IV Kongres Mariologiczny i Maryjny w Olsztynie i Gietrzwałdzie*. RBL 30:1977 nr 4, s. 220—221; J. Obłąk: *Pani ziemi warmińskiej*. AK 48:1957 z. 1(288), s. 47—61; tenże: *Gietrzwałd. Historia objawień Matki Bożej*. TP 1975 nr 36; tenże: *Gietrzwałd. WWD 31:1976 nr 3, s. 120—122*; W. Pietkun: *Kult wizerunków a tzw. „widzenia”*. Głos w dyskusji na IV Ogólnopolskim Kongresie Mariologicznym (Olsztyn-Gietrzwałd 24—25 VI 1977). WAB 3:1977 nr 4, s. 114—118; J. Piskorska: *Z dziejów Gietrzwałdu*. WWD 32:1977 nr 6, s. 310—315; S. Ryłko: *Dzieje parafii Gietrzwałd na Warmii po r. 1877*. Lublin 1967. Maszynopis. Archiwum KUL; E. Rzeszutek: *IV Ogólnopolski Kongres Mariologiczny i Maryjny w Olsztynie i Gietrzwałdzie* WWD 32:1977 nr 5, s. 235—241; tenże: *Ogólnopolskie uroczystości stulecia objawień MB w Gietrzwałdzie*. Tamże nr 6, s. 289—294; M. Zientara-Malewska: *Warmińska Częstochowa*. TP 1967 nr 51; tenże: *Gietrzwałd — dzieje polskości*. Warszawa 1976; nadto ukazał się specjalny tom (14:1977) „Studiów Warmińskich”, w którym m.in. piszą: J. Obłąk: *Objawienia MB w Gietrzwałdzie, ich treść i autentyczność w opinii współczesnych*; T. Pawluk: *Stosunek Kościoła do objawień prywatnych ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń gietrzwałdzkich*; W. Nowak: *Historia obrazu i kultu MB Gietrzwałdzkiej*; B. Tomczyk: *Siostra miłosierdzia B.S. Samulowska (+1950) wizjonerka z Gietrzwałdu*; Z. Jakubowski: *Ks. Augustyn Weichsel — proboszcz gietrzwałdzki w czasie objawień 1877 r.*; W. Piwowarski: *Łosiry do Gietrzwałdu*; J. Kowalewski: *Echa objawień i ruch pielgrzymkowy do Gietrzwałdu w świetle korespondencji „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1886—1913. Studium prasoznawcze*; T. Grygier: *Uroczystości gietrzwałdzkie ich aspekt katolicki oraz polski w latach 1877—1944 w świetle akt władz wschodniopruskich*; M. Borzyszkowski: *Sanktuarium maryjne w Gietrzwałdzie w okresie międzywojennym (1921—1939)*; *Niepublikowany rękopis stugi Bożego ojca Honorata Koźmińskiego kapucyna pt. Chwała Jezusowi przez Maryję Niepokalaną Poczetą (opis objawień w Gietrzwałdzie)*; M. Wójcik: *Objawienie MB Gietrzwałdzkiej a zgromadzenie sióstr służek NMP Niepokalanej z Mariówki (1878)*; W. Wilk: *MB w warmińskiej poezji regionalnej*; J. Piskorska: *Rozwój sanktuarium gietrzwałdzkiego*; B. Żynda: *Bibliografia stulecia objawień i kultu NMP w Gietrzwałdzie 1877—1977*.

²⁹¹ Zaleski, jw. s. 277—278.

²⁹² Tamże s. 278—279.

²⁹³ Tamże s. 279—280.

²⁹⁴ J. Z.: *MB Głogowiecka Pani ziemi kutnowskiej ukoronowana*. WAW 1975 nr 12, s. 546—548.

²⁹⁵ Zaleski, jw. s. 280; A. Zwiercan: *Domek Loretański w Głogówku*. WUDO 27:1972 nr 3, s. 91—95.

²⁹⁶ J. Czapran: *Historia pierwszego dziesięciolecia parafii katedralnej w*

ła³⁰², Grybów³⁰³, Grzymałków³⁰⁴, Gułowska Wola³⁰⁵, Hodyszewo³⁰⁶, Hyrowa³⁰⁷, Hyżne³⁰⁸, Jarosław³⁰⁹, Jasień k. Ustrzyk Dolnych³¹⁰, Jaśliska³¹¹, Jodłówka³¹², Jordanów³¹³, Jutrosin³¹⁴, Kalisz³¹⁵, Kalwaria Paclawska³¹⁶,

Gorzowie Wielkopolskim p.w. Wniebowzięcia NMP. „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (GWK) 11:1967 nr 1 s. 57—63.

²⁹⁷ S. Prus: *Sanktuarium maryjne w Gosprzydowie*. C 129:1979 nr 5—8, s. 219—222; Zaleski, jw. s. 280—281.

²⁹⁸ Zaleski, jw. s. 281.

²⁹⁹ (a j): *U „Matki Pocieszenia”*. PK 1966 nr 35; *Przed obrazem „Matki Pocieszenia”*. Tamże nr 39.

³⁰⁰ Z. Kruża: *Górka Klasztorna*. Rzym 1980; T.P.: *Strzeże Krajny w dolii i niedoli*. PK 1979 nr 43; nadto: Akta z sympozjum historycznego w Górcie Klasztornej z okazji 900-lecia objawienia. MB Góreckiej (2—9 VI 1979). Otwock. Archiwum Misjonarzy św. Rodziny; List zapraszający Ojca św. Jana Pawła II na uroczystości góreckie. Tamże.

³⁰¹ Zaleski, jw. s. 282.

³⁰² Tamże.

³⁰³ S. Burzawa: *Z dziejów kultu MB w Grybowie*. C 125:1975, s. 57—64.

³⁰⁴ Zaleski, jw. s. 282—283.

³⁰⁵ R.M.: *Sanktuarium maryjne w Gułowskiej Woli*. „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie” (WDP) 35:1966 nr 3, s. 65—67.

³⁰⁶ K. Jakiełek: *Hodyszewo — sanktuarium maryjne*. Poznań 1979; W. Jemielity: *Hodyszewo — sanktuarium maryjne*. Łomża 1973; S. Walkowiak: *Jasna Góra Podlasia*. PK 1980 nr 34.

³⁰⁷ F. Kotula: *MB z Węgier* (historia obrazu z cerkwi w Hyrowej). WTK 1977 nr 48.

³⁰⁸ S. Ergietowski: *Sanktuarium maryjne w Hyżnem*. KDP 50:1964 z. 2, s. 45—48.

³⁰⁹ S. Dobecki: *Matka cierpiących i współczujących*. Jarosławska MB Bolesna. PK 1958 nr 13; R. Świętochowski: *Sanktuarium maryjne w Jarosławiu*. KDP 48:1962 z. 5, s. 147—151.

³¹⁰ D.B.: *Sanktuarium maryjne w Bieszczadach*. KDP 54:1968 z. 6, s. 162—165; J. Jakubczyk: *Obraz MB z Rudek w seminarium duchownym w Przemyślu, koronowany w 1921 r.* KDP 48:1962 z. 1, s. 20—23; F. Wolnik: *Dzieje kultu MB Rudzkiej*. Lublin 1977. Maszynopis. Archiwum KUL.

³¹¹ A. Dubowski: *Beskidzkie sanktuarium*. PK 1969 nr 30; F. Kotula: *MB Jaśliska. Dzieje kościoła i obrazu w Jaśliskach*. TP 1976 nr 33.

³¹² D. Bialic: *Historia parafii i kultu obrazu MB w Jodłówce*. Przemyśl (brw). Maszynopis; F. Pelczar: *Sanktuarium maryjne w Jodłówce k. Jarosławia*. KDP 51:1965 z. 3, s. 67—70; Zaleski, jw. s. 283.

³¹³ S. Litak: *Z dziejów kultu MB Częstochowskiej w XVII—XVIII wieku. Sprawa zasięgu społecznego*. W: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, jw.; Zaleski, jw. s. 283—284.

³¹⁴ Litak: *Z dziejów kultu MB Częstochowskiej*, jw.; Zaleski, jw. s. 284—285.

³¹⁵ M. Kucha, S. Pawlina: *Matka Kościoła w Kaliszu*. PK 1972 nr 43; Zaleski, jw. s. 285.

Kartuzy³¹⁷, Katowice-Bogucice³¹⁸, Kawnice k. Konina³¹⁹, Kębło³²⁰, Klenica³²¹, Kłobuck³²², Kodeń³²³, Kołaczkowice³²⁴, Konradowo³²⁵, Kończyce³²⁶, Korycin³²⁷, Koziębudy³²⁸, Koźminek-Złotniki³²⁹, Kraków³³⁰, Krasno-

³¹⁶ J. Barcik: *Dzieje Kalwarii Paclawskiej 1668—1968*. Lublin 1977. Maszynopis. Archiwum KUL. Streszczenie pracy RTK 20:1973 z. 4, s. 101—105; tenże: *Fundacja klasztoru franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej*. „Prawo Kanoniczne” 16:1973 nr 1/2, s. 89—128; A. Zwiercan: *Sanktuarium maryjne w Kalwarii Paclawskiej*. KDP 48:1962 z. 3, s. 84—88.

³¹⁷ R. Ciachowski: *Ottarz koronacji Najświętszej Panny w Kartuzach*. NP. T. 34(1971), s. 205—226.

³¹⁸ Zaleski, jw. s. 285.

³¹⁹ *Koronacja obrazu MB Pocieszenia w Kawnicach*. „Kronika Diecezji Włocławskiej” 57:1974 nr 11—12, s. 252—264; *Sanktuarium maryjne w Kawnicach* (broszura). Piła 1982.

³²⁰ Zob. Wąwolnica, przypis 465.

³²¹ Zob. Otyń, przypis 379.

³²² Z. Jakubowski: *Obraz Matki Bożej w kościele kłobuckim*. CzWD 47:1973 nr 12, s. 281—284.

³²³ A.B.: *350-lecie kodeńskiego sanktuarium*. GN 1981 nr 38; R. M.: *Sanktuarium maryjne — Kodeń n. Bugiem*. WDP 35:1966 nr 3, s. 63—65; J. Mazur: *Komunikat powiadamiający duchowieństwo i wiernych diecezji siedleckiej czyli podlaskiej o uroczystościach jubileuszowych w Kodniu i Leśnej Podlaskiej (250-lecie koronacji obrazu MB Kodeńskiej i 10-lecie koronacji obrazu MB Leśniańskiej)*. WDP 42:1973 nr 7, s. 211—212; tenże: *List pasterski z okazji jubileuszu 250 rocznicy koronacji cudownego obrazu MB Kodeńskiej*. Tamże nr 8—9, s. 285—288; tenże: *Przemówienie przez radio watykańskie ordynariusza siedleckiego z okazji 250-lecia koronacji obrazu MB Kodeńskiej*. Tamże nr 7, s. 208—211; tenże: *Telegram do Ojca św. Pawła VI z okazji 250 rocznicy koronacji obrazu MB Kodeńskiej z prośbą o błogosławieństwo apostolskie*. Tamże nr 10, s. 312; Z. Młynarski: *MB Kodeńska wspomżeniem i uzdrowieniem ludu podlaskiego*. Tamże 43:1974 nr 8, s. 237—238; *List Ojca św. (Pawła VI) do biskupa podlaskiego z okazji 250 rocznicy koronacji obrazu MB Kodeńskiej*. Tamże 42:1973 nr 10, s. 295—296; *Podniesienie kościoła p.w. św. Anny w Kodniu do godności bazyliki mniejszej*. Tamże, s. 291—293; W. Zapłata: *Kto raz był w Kodniu... 250-lecie koronacji Matki Bożej Kodeńskiej*. PK 1973 nr 20.

³²⁴ Litak, jw.; Zaleski, jw. s. 286.

³²⁵ *W sanktuarium Matki Pokoju*. PK 1980 nr 19; B. Dratwa: *Sanktuarium maryjne w Konradowie*. PK 1980 nr 47.

³²⁶ F. Maroń: *Ośrodki kultu na Śląsku Cieszyńskim (Kończyce)*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8:1975, s. 84—92.

³²⁷ J. Kuczyński: *Kult maryjny w parafii Korycin*. WAB 3:1977 nr 4, s. 132—135.

³²⁸ Zaleski, jw. s. 286—287.

³²⁹ Tamże s. 287—288.

³³⁰ Z. Budkova: *W sprawie wezwania rotundy NMP (na Wawelu)*. „Studia do Dziejów Wawelu”. T. 3. Kraków 1968, s. 122—126; J. Kuś: *Posąg MB Łaska-*

bród³³¹, Krosno n. Drwęcą³³², Krumilów³³³, Kruszyn^{333a} Legnica³³⁴, Leśna Podlaska³³⁵, Lewiczyn³³⁶, Leżajsk³³⁷, Licheń³³⁸, Limanowa^{338a}, Lipni-

wej z XVIII w. w Krakowie. RBL 31:1978 nr 5, s. 268—365; M. Otto-Michałowska: *Problem proveniencji ołtarza MB Bolesnej w katedrze na Wawelu.* „Biuletyn Historii Sztuki” 36:1974 nr 4, s. 373—386; C. Skowron: *Pierwszy kościół p.w. Królowej Polski (ojców pijarów).* NP. T. 9(1959), s. 391—394; K. kard. Wojtyła: *Oddanie Bogarodzicy w świetle nauki soboru (tu o NMP Śnieżnej z kaplicy na Wawelu).* PK 1972 nr 26; Zaleski, jw. s. 288—290.

³³¹ A. Jabłoński: *Początkowe dzieje kultu cudownego obrazu MB w Krasnobrodzie.* WDL 39:1965 nr 1—7, s. 124—132; R. Kieraciński: *Kościół obecny w życiu. W sanktuarium MB w Krasnymbrodzie.* SP 1978 nr 119; L. Liwerski: *Krasnobród ośrodkiem kultu maryjnego 1945—1965.* WDL 39:1965 nr 1—7, s. 140—142; A. Jabłoński: *Uroczystości koronacyjne w Krasnobrodzie.* Tamże nr 8—12, s. 206—211; D. Maj: *Pani krasnobrodzka w obozie koncentracyjnym w Dachau.* Tamże nr 1—7, s. 148—152; St. Mł.: *Przewiezienie Sanctissimum i cudownego obrazu z klasztoru na podzamcze.* Tamże s. 138—140; L. Liwerski: *Matka Krasnobrodzka.* PK 1974 nr 29; B. Mazurek: *Cudowny obraz MB Krasnobrodzkiej, jej świątynica i lud w czasie ostatniej wojny 1939—1944.* WDL 39:1965 nr 1—7, s. 133—138; W. Smoleń: *Ocena artystyczno-ikonograficzna łaskami słynącego obrazu w Krasnobrodzie.* Tamże s. 144—148; H. Zieliński: *Krasnobrodzkie odpusty.* Tamże s. 142—144.

³³² M. Babicka: *Barokowy kościół pielgrzymkowy w Krośnie na Warmii.* RH 15:1967 z. 4, s. 39—62; J. Wojtkowski: *Sanktuarium Nawiedzenia NMP w Krośnie n. Drwęcą Warmińską.* WWD 17:1962 nr s. 29—32.

³³³ H. Mędrek: *Typ pięknej Madonny z Krumilowa w polskiej plastyce pierwszej połowy XV w.* RH 19:1971 z. 5, s. 47—52.

^{333a} *Erekcje nowych parafii (w Żaganii i w Kruszynie p.w. MB Różańcowej).* WWK 26:1971 nr 7/8, s. 188.

³³⁴ C. Lasota: *Tymczasowe wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych przy kaplicy zamkowej w Legnicy.* „Szkice Legnickie” T. 9(1976), s. 169—181; J. Rozpędowski: *Kościół Mariacki w Legnicy.* Tamże. T. 8 (1974), s. 229—230.

³³⁵ E. Barbasiewicz: *Koronacja łaskami słynącego obrazu MB w Leśnej.* WDP 33:1964 nr 7—8, s. 169—177; R. M.: *Sanktuarium maryjne w Leśnej Podlaskiej.* Tamże 35:1966 nr 1, s. 21—22; J. Mazur: *Komunikat powiadamiający duchowieństwo i wiernych diecezji siedleckiej czyli podlaskiej o uroczystościach jubileuszowych w Kodniu i Leśnej Podlaskiej,* jw.; S. Szafranec: *Decus Podlachiae — ozdoba Podlasia. Sanktuarium Matki Boskiej Leśniańskiej w trzechsetlecie istnienia (1683—1983).* CT 51:1981 fasc. III, s. 5—39; *Dokumenty uroczystości koronacyjnych w Leśnej Podlaskiej.* WDP 33:1964 nr 7—8, s. 151—177.

³³⁶ *Obraz MB w Lewiczynie.* WAW 1975 nr 6/7, s. 382—385; *Koronacja obrazu MB w Lewiczynie.* Tamże nr 12, s. 544—546; *Uroczystości pokoronacyjne w Ziemi Grójeckiej.* Tamże 67:1977 nr 10, s. 270—271.

³³⁷ K. Grudziński: *Sanktuarium maryjne w Leżajsku.* KDP 48:1962 z. 2, s. 54—58.

³³⁸ *Uroczystości koronacji obrazu MB w Licheniu [dokumenty].* „Kronika Diecezji Włocławskiej” 50:1967 nr 11—12, s. 273—286; G. Polak: *Sanktuarium Boles-*

ki k. Gorlic³³⁹, Lubecko³⁴⁰, Lubiń³⁴¹, Lublin³⁴², Ludźmierz³⁴³, Lutynia³⁴⁴, Łazany³⁴⁵, Łazy³⁴⁶, Łąg³⁴⁷, Łąki Bratjańskie³⁴⁸, Łobudzice k. Łodzi³⁴⁹, Łomża³⁵⁰, Łowicz³⁵¹, Łódź³⁵², Łuków³⁵³, Maków Podhalański³⁵⁴, Maniewo³⁵⁵, Miedzna³⁵⁶, Miejsce Piastowe³⁵⁷, Mielęcin Wałecki³⁵⁸, Mochów³⁵⁹,

nej Królowej Polski u oo. Marianów w Licheniu k. Konina. SP 1978 nr 113; J. Świda: *Obraz MB w Licheniu*. GN 1973 nr 38.

^{338a} L. Kowalski: *Historia kultu figury MB Bolesnej w Limanowej*. C. 107:1957 nr 4, s. 246—252.

³³⁹ J. Ablewicz: *Koronacja łaskami stynącej figury MB w Lipnikach* (500-lecie kultu). PK 1980 nr 33; *Uroczystości w Lipnikach*. ŻiM 1980 nr 11, s. 136—137.

³⁴⁰ Zaleski, jw. s. 290—292.

³⁴¹ S. Szymański: *Lubiń — wiekowy ośrodek kultu Matki Najświętszej w Wielkopolsce*. PK 1962 nr 27.

³⁴² Zaleski, jw. s. 292—293.

³⁴³ A. Ciesielski: *Kult MB w Ludźmierzu i jej łaskami stynące statuy XV w.* NP. T. 17(1963), s. 87—102; B. Przybyszewski: *Matka Boża Ludźmierska*. TP 1960 nr 30; K. kard. Wojtyła: *Odezwa (...) do duchowieństwa i wiernych archidiecezji krakowskiej* [przed koronacją w Ludźmierzu]. „*Notificationes e Curia Principis Metropolitana Cracoviensi*” 1963 nr 11—12, s. 285—287; *Zezwolenie na koronację...* Tamże s. 284.

³⁴⁴ *Lutynia k. Pleszewa*. PK 1972 nr 31; K. Śmigiel: *Sanktuarium maryjne w Lutyni*. „*Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej*” 31:1976 nr 5, s. 114—120.

³⁴⁵ Zaleski, jw. s. 294.

³⁴⁶ Tamże s. 293—294.

³⁴⁷ Tamże s. 294—295.

³⁴⁸ E. Piszc: *Najstarsze miejsce kultu maryjnego diecezji chełmińskiej*. NP. T. 34(1971), s. 177—203; tenże: *Maryjne miejsca pątnicze w diecezji chełmińskiej: Łąki, Nowe Miasto*. „*Orędownik Diecezji Chełmińskiej*” 9:1958 nr 7—8, s. 195—200.

³⁴⁹ [„*Niebieska Lekarska*”]. PK 1968 nr 48.

³⁵⁰ J. Hościłowicz: *Nieznana rzeźba kamienna z cmentarza w Łomży*. „*Rocznik Białostocki*” 10:1970, s. 402—407; Zaleski, jw. s. 295.

³⁵¹ Zaleski, jw. s. 295—296.

³⁵² S. Grad: *Najstarsza parafia łódzka (NMP)*. „*Wiadomości Diecezjalne Łódzkie*” 48:1974 nr 1, s. 13—19; J. Rozwadowski: *Erekcja parafii MB Bolesnej w Łodzi*. Tamże 46:1972 nr 9, s. 210—211; C. Zieliński: *Historia łódzkiej (pierwszej w Polsce?) kopii obrazu ostrobramskiego*. WAB 3:1977 nr 2, s. 114—115.

³⁵³ Z. Białłowicz-Krygierowa: *Figura Marii z Dzieciątkiem na lwie z Łukowa. Ze studiów nad kręgiem stylowym Madonna na lwie*. „*Studia Muzealne*” 6:1968, z. 6, s. 7—33.

³⁵⁴ A. Pieróg: *Papieska koronacja obrazu MB z Makowa*. RBL 33:1980 nr 1, s. 36—38; *Obraz MB Makowskiej powraca do swej parafii*. ŻiM 29:1979 nr 11, s. 145.

³⁵⁵ Zaleski, jw. s. 296.

³⁵⁶ R.M.: *Sanktuarium maryjne w Miedznie*. WDP 35:1966 nr 5, s. 115—117.

³⁵⁷ E. Śnieżyńska-Stolot: *Gotycka rzeźba MB z Dzieciątkiem w Miejscu Piastowym*. „*Biuletyn Historii Sztuki*” (BHS) 38:1976 nr 3, s. 218—221.

³⁵⁸ B. Dratwa: *Sanktuarium w Mielęcinie Wałeckim k. Piły*. PK 1979 nr 32.

³⁵⁹ Zaleski, jw. s. 296—297.

Mokre³⁶⁰, Mstów³⁶¹, Murzasichle^{361a}, Nasiedle³⁶², Nawra³⁶³, Niedamowo³⁶⁴, Niepokalanów³⁶⁵, Nowe Miasto^{365a}, Nowy Kościół³⁶⁶, Nowy Sącz³⁶⁷, Obory k. Rypina³⁶⁸, Okulice³⁶⁹, Oleszno³⁷⁰, Opole³⁷¹, Oporów³⁷², Orchówek k. Włodawy³⁷³, Osieczna³⁷⁴, Ostromecko³⁷⁵, Ostrów³⁷⁶, Ostrów Lu-

³⁶⁰ J. Sołobodowski: *Kult obrazu MB Wniebowziętej w Mokrem*. Lublin 1977. Maszynopis. Archiwum KUL.

³⁶¹ Zaleski, jw. s. 297—298.

^{361a} W. Kieszowska: *Królowa Tatr* (kapliczka Matki Boskiej k. Murzasichle). PK 1973 nr 28.

³⁶² B. Gałoński: *Historia obrazu MB w Nasiedlu*. WUDO 29:1974 nr 2, s. 54—56; tenże: *Poświęcenie dekanatu branickiego MB w Nasiedlu z okazji 50 lat istnienia dekanatu*. Tamże s. 53—54; tenże: *Kronika kultu MB Częstochowskiej w Nasiedlu*. Nasiedle 1965. Maszynopis; Zaleski, jw. s. 298—299.

³⁶³ Zaleski, jw. s. 299—300.

³⁶⁴ Tamże s. 300.

³⁶⁵ Jan Paweł II ogłasza świątynię w Niepokalanowie bazyliką mniejszą. WAW 1980 nr -0, s. 264—265; A. Boniecki: *50 lat Niepokalanowa*. TP 1977 nr 35; A. Krupa: *Miejsce Maryi w kulcie Kościoła wg bł. Maksymiliana Kolbe*, jw.; M. Wójcik: *Niepokalanów — jego historia i znaczenie w kulcie maryjnym*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 6:1955, s. 257—269. Zob. też: *Blagostawiony Maksymilian Maria Kolbe. Dokumenty, artykuły, opracowania*. Praca zbiorowa. Niepokalanów 1974.

^{365a} E. Piszcz: *Maryjne miejsca pątnicze w diecezji chełmińskiej*, jw.

³⁶⁶ J. Rozpędowski: *Kościół NMP w Nowym Kościele*. „Szkice Legnickie” t. 8(1974), s. 231—234.

³⁶⁷ J. Cichoń: *Kult MB Pocieszenia w Nowym Sączu*. Lublin 1981. Archiwum KUL; J. Preisner: *Sanktuarium MB Pocieszenia w Nowym Sączu*. C 130:1980 nr 10—12, s. 307—310.

³⁶⁸ A. Malicki: *Cudowna figura MB Bolesnej w Oborach (dzieje kultu)*. MPP 61:1976 nr 3, s. 112—128.

³⁶⁹ J. Augustyn: *Kościół i obraz MB w Okulicach*. C 110:1960 nr 3—5, s. 199—209; Litak, jw.; Zaleski, jw. s. 300—301.

³⁷⁰ Zaleski, jw. s. 301—302.

³⁷¹ S. Baldy: *Teologiczno-historyczne podstawy kultu obrazu MB Opolskiej*. Lublin 1981. Archiwum KUL; Z. Lubieniecki: *Cudowny obraz MB Opolskiej w Opolu*. WUDO 27:1972 nr 10, s. 309—313; tenże: *Dzieje kultu obrazu MB Opolskiej na Śląsku*. Tamże 30:1975 nr 4, s. 111—118; H. Sobeczko: *Uroczystości z okazji 270 rocznicy pobytu cudownego obrazu Matki Bożej w Opolu (w katedrze)*. Tamże 28:1973 nr 5, s. 159.

³⁷² Zaleski, jw. s. 302—303.

³⁷³ Z. Młynarski: *Nadbużańskie sanktuarium*. PK 1972 nr 19; Zaleski, jw. s. 330.

³⁷⁴ 350 lat Matki Bożej w Osiecznej. PK 1973 nr 21; E. Frankiewicz: *Koronacja łaskami słynącego obrazu MB Bolesnej w Osiecznej k. Leszna*; PK 1973 nr 30; W. Raczkowski, K. Królak: *W Osiecznej i Tulcach*. PK 1979. nr 39.

belski³⁷⁷, Ostrówek³⁷⁸, Otyń³⁷⁹, Paradyż³⁸⁰, Parczew³⁸¹, Pasierbc³⁸², Piaseczno Pomorskie³⁸³, Pieczyska³⁸⁴, Piekary Śląskie³⁸⁵, Pieranie³⁸⁶, Pilszcz³⁸⁷, Piotrków Trybunalski³⁸⁸, Piotrowice³⁸⁹, Płochocin³⁹⁰, Płoki³⁹¹,

³⁷⁵ R. Mroczo: *Tronująca Madonna z Ostromecka*. BHS 28:1966 nr 3—4, s. 323—333.

³⁷⁶ E. Krygier: *Obraz MB z Dzieciątkiem w kościele parafialnym w Ostrowie k. Gniewkowa*. BHS 18:1956 nr 1, s. 130—131.

³⁷⁷ Zaleski, jw. s. 303—304.

³⁷⁸ Tamże s. 303.

³⁷⁹ B. Dratwa: *Kult Matki Boskiej Klenickiej (wiek XV—XVIII)*. RTK 20:1973 z. 4, s. 145—148; A. Baciński: *Pielgrzymkowe miejsca maryjne w diecezji Gorzowskiej (Skrzatusz, Otyń, Paradyż)*. GWK 2:1958 nr 11, s. 165—172.

³⁸⁰ Baciński, jw.

³⁸¹ R.M.: *O obrazie MB z „gruszką” w Parczewie*. WDP 36:1967 nr 4—5, s. 115—117.

³⁸² M. Korzeń: *Sanktuarium MB Pocieszenia w Pasierbcu*. C 126:1976 nr 1—7, s. 76—79; W. Ryś: *Historia kultu łaskami stynącego obrazu MB Pocieszenia w Pasierbcu*. Tamże 107:1957 nr 9, s. 491—494.

³⁸³ B. Micewski: *Najstarsze sanktuarium maryjne Pomorza*. PK 1967 nr 39; K. Myszkowski: *Najstarsze sanktuarium na Pomorzu (Piaseczno)*. PK 1974 nr 24.

³⁸⁴ Zaleski, jw. s. 304—305.

³⁸⁵ Jan Paweł II: *Słowo do pielgrzymów zgromadzonych w Piekarach Śląskich*. TP 1979 nr 22; tenże: *Orędzie radiowe do uczestników pielgrzymki w Piekarach Śląskich*. TP 1980 nr 23; ŻiM. 1980 nr 17; R. Jeziorski: *Piekary — sanktuarium w aspekcie historycznym i duszpasterskim*. Piekary Śląskie. Maszynopis; W. Łukaszek: *Historia obrazu MB Piekarskiej*. WTK 1973 nr 21; B. Woźnica: *Piekary Śląskie*. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 1980 nr 5; W.K.: *Niech końca nie zna Twoje święto*. PK 1973 nr 28; T.K.: *Pielgrzymka do Piekar Śląskich*. TP 1980 nr 22; Z. Zielonka: *Wędrowniczka dziejów*. PK 1964 nr 1; K. Zydek: *Od Pecare do Piekar Śląskich. Opowieść o dziejach Piekar Śląskich*. Piekary Śląskie 1972.

³⁸⁶ Zaleski, jw. s. 305; L. Zgorzelak: *Księga pamiątkowa koronacji obrazu MB Pierańskiej*. Pieranie 1967. Maszynopis. Archiwum parafialne.

³⁸⁷ R. Szwarc: *Krótki zarys historyczny obrazu MB Częstochowskiej w Pilszczu*. WUDO 30:1975 nr 4, s. 118—121; tenże: *Kult obrazu MB z Pilszcza w 1975 roku*. Tamże 31:1976 nr 6, s. 184—187; tenże: *Uroczystość koronacji MB Pilszczańskiej*. Tamże 32:1977 nr 5, s. 153—160; Zaleski, jw. s. 306—307.

³⁸⁸ K. Grudziński: *Sanktuarium maryjne w kościele ojców bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim*. WDŁ 40:1966 nr 5, s. 116—120.

³⁸⁹ C. Kaczmarek: *List pasterski...* [przed koronacją cudownej figury MB w Piotrowicach]. KPD 1958 nr 7—8, s. 231—236; *Koronacja cudownej figury MB w Piotrowicach*. Tamże nr 9, s. 243—262.

³⁹⁰ J. Pasierb: *Nieznane dzieło Bartłomieja Strobla — obraz NMP w Płochocinie i dzieje jego kultu*. CT 36:1966 s. 112—117.

³⁹¹ T. Mielecki: *Madonna z Płok*. GN 1981 nr 38.

Płonka Kościelna³⁹², Pocieszna Górka³⁹³, Poręba k. Wyszkowa³⁹⁴, Poznań³⁹⁵, Prałkowce³⁹⁶, Przasnysz³⁹⁷, Przeczyca³⁹⁸, Przemyśl³⁹⁹, Pszów⁴⁰⁰, Puchaczów⁴⁰¹, Racibórz⁴⁰², Raławice⁴⁰³, Radomyśl n. Sanem⁴⁰⁴, Raj-

³⁹² *Komunikat na 300-lecie sanktuarium maryjnego w Płonce Kościelnej*. „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 41:1979 nr 3, s. 17—18; (Jast): *Uroczystości w Płonce Kościelnej*. ŻiM 1980 nr 8; J. Ołdak: *Dzieje kultu obrazu Wniebowzięcia NMP w Płonce*. Lublin 1975. Archiwum KUL.

³⁹³ Zaleski, jw. s. 307.

³⁹⁴ I. Galicka, H. Sygietyńska: *Madonna Tronująca z Poręby (pow. wyszkowski)*. „Biuletyn Historii Sztuki” 37:1975 nr 2, s. 83—88.

³⁹⁵ Litak, jw.; T. Tyc: *Legenda kościoła Panny Marii na wyspie Tumskiej*. PK 1965 nr 27; *Matka Boża z Dzieciątkiem*. PK 1972 nr 10.

³⁹⁶ *Przeniesienie obrazu MB zbaraskiej do kościoła w Prałkowcach k. Przemysła*. KDP 58:1972 z. 5, s. 119—120; T. Stawiarski: *Strażniczka ziemi przemyskiej*. TP 1979 nr 16; Zaleski, jw. s. 308—309.

³⁹⁷ W. Gapiński: *Koronacja obrazu Matki Boskiej w Przasnyszu*. MPP 62:1977 nr 11, s. 423—434; J. Ruszczykówna, J. Kopeć: *Łaskami słynący obraz MB Niepokalanej w kościele ojców pasjonistów w Przasnyszu*. Tamże nr 1, s. 22—40.

³⁹⁸ E. Lazarowicz: *Rekoronacja cudownej figury MB w Przeczycy*. C 126:1976 nr 1—7, s. 140—144; *List pasterski bpa tarnowskiego na uroczystość rekoronacji...* Tamże s. 50—53.

³⁹⁹ J. Ablewicz: *Matka Boża w przemyskiej bazylice katedralnej*. KDP 48:1962 z. 1, s. 15—20; A. Bochnak: *Obraz Matki Bożej w kościele franciszkanów w Przemyślu*. NP. T. 7(1958), s. 95—107; J. Jakubczyk: *Obraz MB z Rudek w seminarium duchownym w Przemyślu, koronowany w 1921 r.* KDP 48:1962, z. 1, s. 20—23; A. Kubit: *Sanktuarium maryjne w kościele ojców franciszkanów w Przemyślu*. Tamże z. 3, s. 79—84; Zaleski, jw. s. 307—308.

⁴⁰⁰ *Odezwa w związku z koronacją obrazu MB Pszowskiej*. „Wiadomości Diecezjalne” (Katowice) 47:1979 nr 12, s. 256—258; J. Bańka: *Jubileusz 250-lecia obrazu MB w Pszowie na Górnym Śląsku*. NP. T. 38(1972), s. 273—274; F. Jop: *Komunikat o uroczystości 250-lecia kultu Matki Bożej w Pszowie*. WUDO 28:1973, nr 1, s. 13; tenże: *Przemówienie na uroczystości 250-lecia kultu MB w Pszowie*. Tamże nr 5, s. 140—142; F. Maroń: *Dzieje Pszowa jako mikroregionu górnośląskiego życia parafialnego, pątniczego i narodowego*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 9:1976, s. 177—230; H.P.: „*Maryja nadzieja odnowy*”. GN 1981 nr 38; Zaleski, jw. s. 309—311.

⁴⁰¹ A. Dyska: *Kościół pobenedyktyński Wniebowzięcia NMP w Puchaczowie*. RH 6:1957 z. 4, s. 119—120.

⁴⁰² K. Czajka: *Kult obrazu Matki Boskiej w Raciborzu*. Opole 1971; tenże: *Obraz Matki Boskiej Raciborskiej i jego kult*. WUDO 29:1974 nr 7, s. 220—223; A. Krawiec: *U Matki Boskiej Raciborskiej*. PK 1973 nr 19; Zaleski, jw. s. 311—312.

⁴⁰³ Zaleski, jw. s. 312.

⁴⁰⁴ K. Pastuszek: *Historia obrazu i kultu MB Bolesnej w kościele na Zjawieniu w Radomyślu n. Sanem*. Lublin 1973. Archiwum KUL.

cza⁴⁰⁵, Rajgród⁴⁰⁶, Rawa Mazowiecka⁴⁰⁷, Rokitno⁴⁰⁸, Rożanystok⁴⁰⁹, Rudawa⁴¹⁰, Rudki⁴¹¹, Rudy⁴¹², Rychwałd⁴¹³, Rywałd⁴¹⁴, Rzeszów⁴¹⁵, Sandomierz⁴¹⁶, Sanniki⁴¹⁷, Sejny⁴¹⁸, Sędziszów Małopolski⁴¹⁹, Skępe⁴⁹⁰, Skierniewice⁴²¹, Skomielna Czarna⁴²², Skrzatusz⁴²³, Słupsk⁴²⁴, Smardzewice⁴²⁵,

⁴⁰⁵ Zaleski, jw. s. 313.

⁴⁰⁶ Tamże s. 313—314.

⁴⁰⁷ Tamże s. 314.

⁴⁰⁸ A. Baciński: *Pielgrzymkowe miejsca maryjne w diecezji gorzowskiej*. I- Rokitno. GWK 1:1957 nr 11, s. 582—586; B. Dratwa: *300-lecie peregrynacji MB z Rokitna*. PK 1971 nr 48; J. Pietraszkiewicz: *Obraz MB Rokitniańskiej*. WTK 1975 nr 32; Rokitno kieleckie zob. Zaleski, jw. s. 314.

⁴⁰⁹ *U Matki Boskiej Różanostockiej*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 10:1959 nr 10, s. 593—595; S. Strzelecki: *W przededniu koronacji obrazu MB Różanostockiej*. PK 1981 nr 11. B. Kant: *Różami uwieńczmy jej skroń*. Przygotowanie do koronacji obrazu MB Różanostockiej. Łódź 1980.

⁴¹⁰ Z. Knaus: *Nowo odkryty obraz gotycki (Matki Boskiej w kościele w Rudawie, woj. krak.)*. NP. T. 38(1972), s. 85—92.

⁴¹¹ Rudki zob. Jasień, przypis 310.

⁴¹² W. Kopeć: *Historia obrazu MB w Rudach*. WUDO 30:1975 nr 7, s. 217—220.

⁴¹³ A. Zwiercan: *Powstanie kultu obrazu MB Rychwałdzkiej 1664—1772*. NP. T. 37(1972), s. 99—123.

⁴¹⁴ A. Dąbska: *Pani Rywałdu*. „Zorza” 1978 nr 36; Z. Młynarski: *Matka Boża z Rywałdu*. PK 1972 nr 36; A. Śliwiński: *Uroczystości koronacji MB w Rywałdzie 3 IX 1972*. „Studia Pelplińskie”. T. 3(1973). s. 278—280; *Opiekunka ludu* (o kulcie MB w Rywałdzie). „Zorza” 1973 nr 41; *Rywałd*. PK 1972 nr 40.

⁴¹⁵ K. Grudziński: *Sanktuarium maryjne w Rzeszowie*. KDP 48:1962 z. 3, 59—62.

⁴¹⁶ J. Koceniak: *Katedra Narodzenia NMP w Sandomierzu 1360—1960*. KDS 53:1960 nr 3, s. 83—90; nr 4, s. 122—128; nr 5, s. 144—148; nr 6, s. 172—177; nr 7—8, s. 221—233; nr 9, s. 272—280; nr 10, s. 309—317; nr 11, s. 349—352; 45:1961 nr 1, s. 22—25; nr 3, s. 87—94; nr 4, s. 116—124; J. Ruszczyćówna: *Obraz MB Różańcowej w Sandomierzu, jego geneza i treść historyczna*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 15:1971 cz. 1, s. 41—73.

⁴¹⁷ Zaleski, jw. s. 315.

⁴¹⁸ W. Jemielity: *Figura MB Sejneńskiej*. „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” 35:1973 nr 2—4, s. 83; Paweł VI: *Bulla o koronacji figury MB w Sejnach*. Tamże nr 1, s. 7—8; S. Rogowski: *Maryjna kolegiata w Sejnach*. PK 1974 nr 27; S. Wysocki: *Dzieje kultu figury Matki Bożej w kościele Nawiedzenia NMP w Sejnach*. Lublin 1975. Archiwum KUL.

⁴¹⁹ Zaleski, jw. s. 315—316.

⁴²⁰ *Bogurodzica w Skępem*. PK 1980 nr 35; S. Jol: *Czem Jasna Góra dla Polski, tem dla Mazowsza MB Skąpska*. SP 1977 nr 120.

⁴²¹ J. Wieteska: *Dzieje obrazu Niepokalanego Poczęcia NMP z kaplicy pałacu prymasowskiego w Skierniewicach*. WAW 1970 nr 1, s. 57—64.

⁴²² Zaleski, jw. s. 316.

⁴²³ A. Baciński: *Pielgrzymkowe miejsca maryjne w diecezji gorzowskiej II:*

Smolice⁴²⁶, Sobótka⁴²⁷, Staniątki⁴²⁸, Stara Łubianka k. Wałcza⁴²⁹, Stara Wieś⁴³⁰, Stara Wola⁴³¹, Sterdynia⁴³², Stęszewo⁴³³, Stoczek k. Lidzbarka⁴³⁴, Studzianna⁴³⁵, Studzieniczna⁴³⁶, Sulisławice⁴³⁷, Swarzewo⁴³⁸, Ślemień⁴³⁹,

Skrzatusz... GWK 2:1958 nr 3, s. 165—167; J. Hübner: *Monografia kościoła Wniebowzięcia NMP w Skrzatuszu*. Warszawa 1980. Maszynopis. Archiwum parafii. *Sanktuarium maryjne w Skrzatuszu* (broszura). Piła 1982.

⁴²⁴ K. Chmielewski: *Parafia NMP w Słupsku odbudowała świątynię ku czci Matki Bożej*. GWK 1:1957 nr 5, s. 302—306.

⁴²⁵ *Smardzewice k. Ojcowa*. PK 1972 nr 40; GN 1973 nr 6.

⁴²⁶ Zaleski, jw. s. 317.

⁴²⁷ H. Malczyk: *Obraz MB Zwycięskiej w Sobótce*. KDS 52:1959 nr 7—8, s. 225—227.

⁴²⁸ W. Siwek: *Bolesna w Staniątkach pod Krakowem*. PK 1964 nr 4.

⁴²⁹ W. Deryng: *Poświęcenie figury Matki Boskiej w Starej Łubiance*. KKWD 6:1978 nr 11—12, s. 374—376.

⁴³⁰ *Rekoronacja cudownego obrazu MB Miłosierdzia w Starej Wsi k. Brzozowa oraz 150-letnia rocznica ponownego osiedlenia się Jezuitów w Galicji a następnie w całej Polsce*. WAW 1973 nr 1, s. 32—33; W. Kubacki, F. Młynarczyk: *W hołdzie Bogarodzicy i Stanisławowi Kostce. Matka Miłosierdzia*. PK 1979 nr 37; J. Pietruszka: *Sanktuarium maryjne w Starej Wsi*. KDP 48:1962 z. 4, s. 110—114; F. Zbiegeń: *Dobrej tradycji ciąg dalszy. Parafia Stara Wieś k. Brzozowa*. ZiP 1977 nr 36.

⁴³¹ B. Natoński: *W setną rocznicę koronacji obrazu zaśnięcia NMP w Starej Woli 1877—1977*. NP. T. 51(1979), s. 119—140.

⁴³² A. Dubowski: *Obraz ze Sterdyni*. PK 1966 nr 12.

⁴³³ W. Joachimczak: *Sanktuarium w Stęszewie*. PK 1972 nr 49; Litak, jw.

⁴³⁴ K. Sarwa: *Kult NMP „Matki Pokoju” w Stoczku Warmińskim*. Lublin 1978. Archiwum KUL; H. Szareyko: *W sanktuarium Matki Pokoju*. PK 1980 nr 19.

⁴³⁵ W. Nater: *W przededniu koronacji obrazu MB w Studziannie*. KDS 61:1968 nr 6—7, s. 165—168; *Breve Ojca św. Pawła VI o podniesieniu do godności bazyliki mniejszej kościoła parafialnego w Studziannie*. Tamże 67:1974 nr 3/4, s. 49—50; *Dekret św. Kongregacji do Spraw Kultu Bożego o podniesieniu do godności bazyliki mniejszej kościoła parafialnego w Studziannie*. Tamże s. 50—51; W. Nater: *Studzianna i 300 lat Filipinów w Polsce*. PK 1968 nr 33; tenże: *Sanktuarium maryjne w Poświętnej Studziannie*. PK 1974 nr 18; tenże: *Kult obrazu MB Studziańskiej („Świętorodzinnej”) do czasów rozbiorowych*. Lublin 1973. Maszynopis. Archiwum KUL.

⁴³⁶ W. Jemielity: *Studzieniczna. Sanktuarium maryjne*. Łomża 1973. Maszynopis; J. Lasocka: *NMP Studzieniczna — „Opiekunka jezior”*. „Caritas” 1960 nr 9; Zaleski, jw. s. 268—269.

⁴³⁷ P.G.: *Z dziejów cudownego obrazu NMP w Sulisławicach*. KDS 52:1959 nr 7—8, s. 222—225.

⁴³⁸ W. Nocel: *Kult NMP „Królowej Polskiego Morza” w Swarzewie*. Lublin 1980. Archiwum KUL; J. Norda: *Panienska Swarzewska*. „Caritas” 1960 nr 9.

⁴³⁹ Zaleski, jw. s. 316—317.

Święta Lipka⁴⁴⁰, Święte Miejsce⁴⁴¹, Szamotuły⁴⁴², Szczyrk⁴⁴³, Tarnobrzeg⁴⁴⁴, Tarnoszyn⁴⁴⁵, Tarnowiec⁴⁴⁶, Tarnów⁴⁴⁷, Tęgorz⁴⁴⁸, Tokarnia⁴⁴⁹, Topczewo⁴⁵⁰, Topólno⁴⁵¹, Toruń⁴⁵², Truskolasy⁴⁵³, Tuchów⁴⁵⁴, Tulce⁴⁵⁵, Tuligłowiec⁴⁵⁶, Tursko⁴⁵⁷, Ujazd⁴⁵⁸, Umień⁴⁵⁹, Wałbrzych⁴⁶⁰, Wambierzy-

⁴⁴⁰ *Częstochowa Północy czyli Święta Lipka*. „Posłaniec Warmiński czyli Kalendarz Maryjny na rok 1974. Olsztyn 1973, s. 46—50; K. Koźniewski: *Święta Lipka*. TP 1974 nr 33; J. Obłąk: *Święta Lipka*. Olsztyn 1975; tenże: *Jerzy Ertli, budowniczy Świętej Lipki*. „Rocznik Olsztyński” 3:1961, s. 115; J. Paszenda: *Dzieje Świętej Lipki*. „Biuletyn Historii Sztuki” 39:1977 nr 3, s. 278—286; J. Paszulewicz: *Rozwój kultu Matki Boskiej w Świętej Lipce*. Lublin 1980. Archiwum KUL; J. Poklewski: *Święta Lipka. Polska fundacja barokowa na terenie Prus Książęcych*. Warszawa 1974.

⁴⁴¹ Zaleski, jw. s. 318.

⁴⁴² K. Lutyński: *Z kościelnych tradycji Szamotuł („Pani Szamotuł”)*. PK 1972 nr 35.

⁴⁴³ Zaleski, jw. s. 318—319.

⁴⁴⁴ J. Grabiec: *Obraz Matki Bożej Dzikowskiej*. PK 1979 nr 7; B. Prendka: *Rosa Mistica* (obraz MB Dzikowskiej w Tarnobrzegu). Tamże 1962 nr 21; R. Świętochowski: *Sanktuarium maryjne w Tarnobrzegu*. KDP 48:1962 z. 6, s. 186—190.

⁴⁴⁵ Zaleski, jw. s. 319—320.

⁴⁴⁶ L. Leja: *Sanktuarium maryjne w Tarnowcu*. KDP 49:1963 z. 3, s. 83—88.

⁴⁴⁷ J. Bochenek: *Poświęcenie statuy MB Bolesnej w bazylice katedralnej w Tarnowie*. C 125:1975 nr 1—4, s. 64—66; J. Marszałek: *Konsekracja kościoła MB Fatimskiej w parafii św. Józefa w Tarnowie w dniu 22 VI 1975*. Tamże 126:1976 nr 1—7, s. 130—140; Zaleski, jw. s. 320—321.

⁴⁴⁸ Zaleski, jw. s. 321.

⁴⁴⁹ J. Bobbe: *W sanktuarium maryjnym w Tokarni*. SP 1978 nr 148.

⁴⁵⁰ Zaleski, jw. s. 321—323.

⁴⁵¹ Tamże s. 323—324.

⁴⁵² J. Kruszewicka: *Dawny ołtarz Pięknej Madonny Toruńskiej*. „Teki Komisji Historii Sztuki” 4:1968, s. 5—85.

⁴⁵³ Zaleski, jw. s. 324.

⁴⁵⁴ M. Witalis: *70-lecie koronacji cudownego obrazu MB w Tuchowie*. C 124:1974 nr 9—12, s. 237—254; W. Witkowski: *Rola sanktuarium maryjnego w Tuchowie. Studium socjologiczne*. Lublin 1965. Archiwum KUL; tenże: *Rola miejsca pielgrzymkowego w życiu religijnym diecezji na przykładzie Tuchowa*. „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” nr 16 (1966/1967), s. 251—254; tenże: *Tuchowskie sanktuarium maryjne miejscem pielgrzymkowym diecezji tarnowskiej*. Tamże s. 255—258; J. Wojnowski: *Maryjne sanktuarium w Tuchowie*. PK 1974 nr 40.

⁴⁵⁵ Litak, jw.; K. Królak, W. Raczkowski: *W Osiecznej i Tulcach*. PK 1979 nr 39; H.S.: *Koronacja w Tulcach k. Poznania*. Tamże 1974 nr 34.

⁴⁵⁶ M. Porębski: *Sanktuarium maryjne w Tuligłowcach*. KDP 49:1963 z. 2, s. 61—64.

ce⁴⁶¹, Warszawa⁴⁶², Waśniów-Witosławice⁴⁶³, Wąsosz Grajewski⁴⁶⁴, Wąwolnica⁴⁶⁵, Wielgomłyny⁴⁶⁶, Wielka Wola⁴⁶⁷, Wielkie Oczy k. Lubaczo-

⁴⁵⁷ K. Śmigiel: *Sanktuarium maryjne w Tursku*. WAG 31:1976 nr 6, s. 130—141.

⁴⁵⁸ Zaleski, jw. s. 325.

⁴⁵⁹ Tamże.

⁴⁶⁰ J. Nowaczyk: *Sanktuarium maryjne w Wałbrzychu*. PK 1961 nr 49.

⁴⁶¹ *Koronacja MB Wambierzyckiej „Królowej rodzin”*. ZiM. 1980 nr 11, s. 133—134; K. Drzymała: *Kult MB Wambierzyckiej, opiekunki rodzin*. HD 50:1981 nr 3, s. 209—216; Z. Hornung: *Architektura sanktuarium maryjnego w Wambierzycach*. „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” nr 22(1967), s. 66—68; S. Kozak: *Kościół pielgrzymkowy w Wambierzycach*. „Roczniki Sztuki Śląskiej” 6:1968, s. 106—117; T. Pulcyn: *Koronacja „Królowej rodzin” w Wambierzycach*. „Kierunki” 1980 nr 37; W.K. i Z.J.: *Wambierzyce, jerozolima dolnośląska*. PK 1973 nr 32; S. Walkowiak: *Królowa rodzin. Wambierzycki tron łaski i czci*. PK 1980 nr 32; S. kard. Wyszyński: *Per Mariam ad Jesum* (przemówienie w Wambierzycach 17 VIII 1980). ZiP 1980 nr 36.

⁴⁶² *Kaplica opieki NMP w Warszawie ul. Żytnia 3/9*. WAW 1957 nr 11, s. 550—551; *Ogłoszenie Matki Bożej Łaskawej patronką stolicy*. Tamże 1970 nr 9, s. 259; J. Buba: *Sanktuarium i bractwo Madonny Łaskawej w dawnej Warszawie*. PK 1969 nr 59; tenże: *Odnowienie kultu MB Łaskawej — Patronki Warszawy*. Tamże 1970 nr 41; K. Kuźmak: *MB Pasawska w Warszawie*. W: *Studia i materiały*. Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie. Rzym 1972, s. 133—142; W. Malej: *Kult Maryi Najświętszej w stołecznej Warszawie*. PK 1963 nr 36; J. Nowak: *Matka Łaskawa ukoronowana*. Tamże 1973 nr 49; F. Paluszkie-wicz: *Koronacja obrazu MB Łaskawej w Warszawie*. WAW 1973 nr 10/11, s. 393—394; A. Piłala: *Kult NMP Łaskawej*. PK 1964 nr 22; Z. Szuba: *U „Królowej świata” na Opaczewskiej*. SP 1977 nr 253; S. Szymański: *Na koronację obrazu MB Łaskawej w Warszawie (dzieje obrazu i kościoła)*. PK 1973 nr 40; tenże: *MB Łaskawa — Patronka Warszawy*. Tamże 1969 nr 18; tenże: *Przygotowanie do koronacji obrazu MB Łaskawej w Warszawie*. WAW 1973 nr 7/8, s. 281—301; S. kard. Wyszyński: *Patronka stolicy w sercu miasta (MB Łaskawa)*. Tamże nr 10/11, s. 357—363; Zaleski, jw. s. 326—327; H. Zanimirska: *Geneza kultu obrazów Maryi Panny Łaskawej i rzeźby MB Pasawskiej w Warszawie w II poł. XVII w.* „Biuletyn Historii Sztuki” 33:1971 nr 4, s. 415—418.

⁴⁶³ Zaleski, jw. s. 327.

⁴⁶⁴ Tamże.

⁴⁶⁵ R. Kieraciński: *MB Kębelska (parafia św. Wojciecha w Wąwolnicy k. Nałęczowa)*. SP 1978 nr 205; W. Smoleń: *Ocena artystyczno-ikonograficzna łaskami słynącej figury MB Kębelskiej w Wąwolnicy*. WDL 51:1977 nr 10/11, s. 180—183; F. Stopniak: *Materiały do kultu MB Kębelskiej*. ABMK T. 24(1972), s. 308—318; tenże: *Kult Matki Boskiej w maryjnym sanktuarium w Kęble Wąwolnickim*. WDL 51:1977 nr 10—12, s. 183—188. T. Żychiewicz: *Madonna tatarom odjęta*. TP 1978 nr 40.

⁴⁶⁶ Zaleski, jw. s. 328.

⁴⁶⁷ W. Makarewicz: *Sanktuarium w Wielkiej Woli*. PK 1978 nr 32.

wa⁴⁶⁸, Wieluń⁴⁶⁹, Wierzch k. Prudnika⁴⁷⁰, Wierzchlas⁴⁷¹, Wiślica⁴⁷², Włoszczowa⁴⁷³, Wojanów-Dąbrowica⁴⁷⁴, Wójcice⁴⁷⁵, Wrocław⁴⁷⁶, Wysocice⁴⁷⁷, Wysoka Cerkiew⁴⁷⁸, Wysokie Koło⁴⁷⁹, Zabrze-Mikulczyce⁴⁸⁰, Za-

⁴⁶⁸ Zaleski, jw. s. 328—329.

⁴⁶⁹ *Z uroczystości koronacyjnych MB Pocieszenia w Wieluniu*. CzWD 46:1972 nr 4—6, s. 104—112; E. Banaszekiewicz: *W kolegiacie wieluńskiej*. PK 1974 nr 34; Z. Ciekliński: *Kolegiata w Wieluniu i jej zniszczenie*. BHS 24:1962 nr 2, s. 225—227; W. Patykiewicz: *Obraz MB Pocieszenia w kolegiacie wieluńskiej. Historia parafii Narodzenia NMP w Wieluniu*. CzWD 45:1971 nr 4—6, s. 107—115.

⁴⁷⁰ Zaleski, jw. s. 329.

⁴⁷¹ Tamże s. 329—330.

⁴⁷² J. Gadowski: *Wczesnogotycka rzeźba Madonny z Dzieciątkiem w Wiślicy*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, T. 6(1970), s. 161—185; N. Szunke: *Konserwacja średniowiecznej rzeźby w Wiślicy*. Tamże T. 4(1967), s. 319—343; T. Wróbel: *Kult Matki Bożej w Wiślicy*. KPD 42:1966 nr 4, s. 172—193.

⁴⁷³ J. Nędza: *Z dziejów kultu NMP we Włoszczowej*. NP. T. 36(1971), s. 189—197.

⁴⁷⁴ Zaleski, jw. s. 330—331.

⁴⁷⁵ Tamże s. 331—332.

⁴⁷⁶ *Kościół NMP na Piasku we Wrocławiu*. „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 15:1960 nr 9, s. 477—480; A. Fedorowicz: *Opłakiwanie z kościoła Panny Marii na Piasku*. Wrocław 1976; T. Kozaczewski: *Kościół Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu*. „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” nr 11(1959), s. 51; D. Stankiewicz: *Wrocławski obraz Łukasza Cranacha Starszego „Madonna pod jodłami”*. BHS 27:1965 nr 4, s. 348—357; W. Urban: *Na tropach proveniencji „Madonny Wrocławskiej”*. WUDO 20:1965 nr 7, s. 162—168; tenże: *Obraz MB Mariampolskiej we Wrocławiu*. Wrocław 1981; Zaleski, jw. s. 332; A. Ziomecka: *Figura Madonny Tronującej z Kamiennej Góry w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu*. „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”. T. 31(1976), s. 82—83.

⁴⁷⁷ T. Dobrowolski: *Posąg Matki Boskiej w Wysocicach. Przyczynek do dziejów rzeźby romańskiej w Polsce*. „Folia Historiae Artium” 10:1974, s. 37—49. Zaleski, jw. s. 332—333.

⁴⁷⁸ B. Dratwa: *...do Wysokiej Cerkwi (MB Grodowiecka)*. PK 1972 nr 41.

⁴⁷⁹ *Pismo Kapituły bazyliki św. Piotra Apostoła w Rzymie zezwalające na koronację obrazu MB w Wysokim Kole*. KDS 67:1974 nr 3/4, s. 51—53; *List pasterski ks. bpa Administratora Apostolskiego diecezji sandomierskiej przed koronacją łaskami słynącego obrazu NMP Różańcowej w Wysokim Kole*. Tamże nr 5/6, s. 113—117; *Telegram Ojca św. do uczestników koronacji MB Różańcowej w Wysokim Kole*. Tamże nr 9/10, s. 195; L. Figarski: *Obraz Matki Boskiej łaskami słynący w kościele parafialnym w Wysokim Kole*. Tamże nr 1/2, s. 24—29; T. Wójcik: *Koronacja słynącego łaskami obrazu MB Różańcowej w Wysokim Kole*. Tamże nr 9/10, s. 229—233.

⁴⁸⁰ R. Bigdon: *Obraz MB Mikulczyckiej i jego kult*. WUDO 29:1974 nr 3/4, s. 118—120.

martę⁴⁸¹, Zawada⁴⁸², Zbroślawice⁴⁸³, Zgłowiączka k. Lubrańca⁴⁸⁴, Zielonka k. Krakowa⁴⁸⁵, Żagań⁴⁸⁶, Żukowice Stare⁴⁸⁷, Żywiec⁴⁸⁸.

Obok opisu poszczególnych miejsc kultu ukazało się sporo publikacji omawiających kult Matki Boskiej w poszczególnych rejonach kraju. Dotyczą one Białostoczczyzny⁴⁸⁹, diecezji częstochowskiej⁴⁹⁰, archidiecezji gnieźnieńskiej⁴⁹¹, diecezji gorzowskiej⁴⁹², katowickiej⁴⁹³, ziemi krakowskiej⁴⁹⁴, okręgu łęczycko-sieradzkiego⁴⁹⁵, diecezji łódzkiej⁴⁹⁶, opolskiej⁴⁹⁷,

⁴⁸¹ Zaleski, jw. s. 333—334.

⁴⁸² *List pasterski biskupa tarnowskiego zapowiadający obchód 50-lecia koronacji obrazu Matki Bożej w Zawadzie k. Dębicy*. C 121:1971 nr 1—4, s. 91—94.

⁴⁸³ A. Rymer: *Matka Boża Zbroślawicka*. WUDO 29:1974 nr 5/6, s. 165—168.

⁴⁸⁴ Zaleski, jw. s. 334.

⁴⁸⁵ Tamże.

⁴⁸⁶ *Erekcja nowych parafii (w Żaganiu p.w. Narodzenia NMP i w Kruszynie)*. WWK 26:1971 nr 7/8, s. 188.

⁴⁸⁷ K. Szwarga: *Konsekracja kościoła parafialnego p.w. MB Częstochowskiej w Żukowicach Starych*. C 126:1976 nr 1—7, s. 158—160.

⁴⁸⁸ Zaleski, jw. s. 334—335.

⁴⁸⁹ *Śladami Królowej Polski na Białostoczczyźnie*. WAB 1957 nr 6, s. 178—191.

⁴⁹⁰ P. Krzemiński: *Miejsca kultu NMP w diecezji częstochowskiej*. Kraków 1978. Maszynopis; W. Patykiewicz: *Cześć Bogarodzicy w obrazach i rzeźbach na terenie diecezji częstochowskiej*. CzWD 35:1961 nr 5, s. 158—159.

⁴⁹¹ F. Kryszak: *Sanktuaria maryjne w Archidiecezji Gnieźnieńskiej*. „Wiadomości Archidiecezji Gnieźnieńskiej” 14:1959 nr 9, s. 463—472; 15:1960 nr 1—2, s. 35—43, 75—91; nr 5, s. 234—255.

⁴⁹² A. Baciński: *Pielgrzymkowe miejsca maryjne w diecezji gorzowskiej*. GWK 1:1957 nr 11, s. 582—586; 2:1958 nr 3, s. 165—172; tenże: *Kult Matki Boskiej w diecezji gorzowskiej*. WTK 1956 nr 50; B. Dratwa: *Sanktuaria diecezji gorzowskiej*. GWK 19:1976 nr 3, s. 104—112; tenże: *Dzieje dawnych i obecnie istniejących sanktuariów leżących na terenie diecezji gorzowskiej*. Rokitno 1976. Maszynopis; tenże: *Miejsca szczególnej czci NMP na terenie diecezji gorzowskiej*. GWK 10:1966 nr 4, s. 90—95.

⁴⁹³ J. Pawlik: *Miejsca pątnicze i ruch pielgrzymkowy w diecezji katowickiej*. NP. T. 45(1975), s. 159—189.

⁴⁹⁴ S. Litak: *Z dziejów kultu MB Częstochowskiej w XVII—XVIII w.*, jw. Autor wymienia następujące sanktuaria maryjne na ziemi krakowskiej: Gniewoszów, Jordanów, Lipowa, Nagłowice, Nowy Targ, Ochotnica, Okulice, Potok, Turkolasy, Żarnowiec, Żywiec.

⁴⁹⁵ T. Kmiecińska-Kaczmarek: *Obrazy kultowe regionu łęczycko-sieradzkiego w XV—XVIII wieku*. „Euhemer” 1972 nr 4, s. 89—96; tenże: *Rola miejscowości kultowych regionu łęczycko-sieradzkiego w XVI—XVIII wieku*. Tamże 1971 nr 2, s. 29—39.

⁴⁹⁶ H. Pandel: *Sanktuaria maryjne (w diecezji łódzkiej)*. WDL 36:1962 nr 7—8, s. 247—249.

⁴⁹⁷ H. Pandel: *Sanktuaria maryjne w diecezji opolskiej*. WUDO 17:1962 nr 5, s. 152—154.

płockiej⁴⁹⁸, podlaskiej⁴⁹⁹, archidiecezji poznańskiej⁵⁰⁰, diecezji przemyskiej⁵⁰¹, sandomierskiej⁵⁰², tarnowskiej⁵⁰³, warmińskiej^{503a}, archidiecezji warszawskiej⁵⁰⁴ i wrocławskiej⁵⁰⁵.

3 PIELGRZYMKI DO SANKTUARIÓW MARYJNYCH

Wśród wielu form kultu maryjnego ważne miejsce zajmuje ruch pielgrzymkowy, będący wyrazem czci oddawanej Matce Bożej w cudownych obrazach i figurach. Pielgrzymka może być rozpatrywana, jak

⁴⁹⁸ T. Żebrowski: *Sanktuaria maryjne w diecezji płockiej*. MPP 52:1967 nr 5, s. 95—98.

⁴⁹⁹ F. Chwedoruk: *Kult maryjny w diecezji podlaskiej*. WDP 35:1966 nr 8—9, s. 212—217; R. M.: *Sanktuaria maryjne diecezji podlaskiej*. Tamże s. 209—212.

⁵⁰⁰ Litak, jw. Autor wymienia następujące miejsca pątnicze w obrębie poznańskiego: Borek-Zdzież, Budzyń, Chodzież, Czarnków, Dopiewo, Głuchowo, Jurkowo, Jutrosin, Kaczanowo, Kołaczkowice, Kostrzyń, Koźmin, Łódź, Mosina, Nowa Wieś, Pawłówek, Poznań-katedra, Poznań-św. Wojciech, Prochy, Tulec, Uchorowo, Wszembórz; *Informacje o sanktuariach maryjnych Archidiecezji Poznańskiej*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 12:1961 nr 8, s. 240—249.

⁵⁰¹ J. Kwolek: *Z dziejów kultu maryjnego w diecezji przemyskiej*. KDP 43:1957 z. 5—8, s. 171—177.

⁵⁰² *Z przeszłości diecezji sandomierskiej. XXI sanktuaria w diecezji sandomierskiej*. KDS 65:1972 nr 6/7, s. 141—151.

⁵⁰³ B. Kumor: *NMP jako patronka kościołów parafialnych w archidiakonacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej (do końca XVI w.)*. NP. T. 13(1961), s. 357—367; W. Smoleń: *Inwentarz kultu maryjnego, jw.; tenże: Sanktuaria maryjne w diecezji tarnowskiej*. C 107:1957 nr 5, s. 296—297; *Rok święty w sanktuariach maryjnych (diecezji tarnowskiej)*. C 125:1975 nr 5—12, s. 208—234.

^{503a} *Sanktuaria maryjne na Warmii*. „Posłaniec Warmiński czyli Kalendarz Maryjny na rok 1970. Olsztyn 1969, s. 93—110; J. Obłąk: *Cześć Niepokalanego Poczęcia na Warmii*. WWD 13:7958 nr 6, s. 30—32; por. tenże: *Ogłoszenie dogmatu Niepokalanego Poczęcia NMP w diecezji warmińskiej*. NP. T. 14(1961), s. 269—278.

⁵⁰⁴ W. Kądziela: *Sanktuaria maryjne Archidiecezji Warszawskiej*. WAW 1981 nr 5, s. 150—154; W. Malej: *Łaskami słynące obrazy Matki Najświętszej na terenie Archidiecezji Warszawskiej w maryjnym roku jubileuszowym*. WAW 1957 nr 2, s. 76—80; nr 4—9, s. 159—160, 220—233, 301—304, 359—368, 410—428.

⁵⁰⁵ *Miejsca pielgrzymkowe w Archidiecezji Wrocławskiej*. „Wrocławskie Wiadomości Kościelne” 15:1960 nr 2, s. 109—113, nr 6, s. 348—363; 16:1961 nr 2—3, s. 76—77; nr 6—10, s. 170—177, 212—215, 267—271, 324—326; W. Urban: *Kult Matki Boskiej Częstochowskiej w Archidiecezji Wrocławskiej*. Tamże 29:1974 nr 9/10, s. 251—260; tenże: *Przejawy czci Matki Boskiej w Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945—1972*. Wrocław 1976.

twierdzi R. Jusiak⁵⁰⁶; w wielu kategoriach: socjologicznych, psychologicznych, historycznych, folklorystycznych. Nas interesują przede wszystkim kategorie teologiczne zjawiska. Od tej strony zagadnienie opracował ks. S. Nawrocki⁵⁰⁷, określając pielgrzymkę jako symbol życia religijnego, opartego na wyraźnych i praktykowanych zasadach wiary, a bp J. Ablewicz⁵⁰⁸ nazywają po prostu znakiem świętym.

Nowsze badania ruchu pielgrzymkowego charakteryzują się głównie profilem socjologicznym, koncentrując się wokół zagadnienia ośrodków pielgrzymkowych oraz waloru społeczno-demograficznego pielgrzymek. Duże znaczenie miały tu wypracowane przez ks. J. Majkę podstawy teoretyczne kultu religijnego w ogólności⁵⁰⁹ oraz kultu maryjnego w Polsce⁵¹⁰. Ciekawe wyniki osiągnął w swoich badaniach Instytut Teologii Pastoralnej KUL na seminarium socjologii religii, kierowanym przez ks. prof. dra W. Piwowarskiego, który sam opublikował szereg interesujących prac z zakresu ruchu pątniczego⁵¹¹. Tematy pielgrzymek podejmowali w wymienionym Instytucie następujący autorzy: J. Barcik⁵¹², M. Falk⁵¹³, R. Jusiak⁵¹⁴, A. Krynicki⁵¹⁵, A. Pudlik⁵¹⁶, S. Ryłko⁵¹⁷, W. Wit-

⁵⁰⁶ R. Jusiak: *Pielgrzymka jako element życia religijnego*. ChS 12:1980 nr 7—8(91—92), s. 50—66; por. tenże: *Postawy religijne młodzieży a częstotliwość uczestnictwa w pielgrzymce*. Lublin 1977. Archiwum KUL; tenże: *Refleksje o pielgrzymkach w Polsce*. HD 46:1977 nr 3, s. 204—211.

⁵⁰⁷ S. Nawrocki: *Teologia piegrzymek*. HD 29:1960 nr 3, s. 401—408.

⁵⁰⁸ J. Ablewicz: *Pielgrzymka jako znak święty*. AK 66:1974 z. 1(393), s. 58—73.

⁵⁰⁹ J. Majka: *Społeczne ośrodki kultu religijnego — próba teorii*. RTK 3:1969 z. 3, s. 65—81; tenże: *Socjologia parafii. Zarys problematyki*. Lublin 1971.

⁵¹⁰ Tenże: *Socjologiczne aspekty kultu maryjnego w Polsce*. CS 2:1970, s. 183—196.

⁵¹¹ W. Piwowarski: *Łosierey do Gietrzwałdu*. SW 14:1977, s. 153—175; tenże: *Pielgrzymka, ale dlaczego?* GN 1978 nr 21; tenże: *Typologia religijna katolików południowej Warmii*. SW 1:1964, s. 115—197; tenże: *Praktyki religijne diecezji warmińskiej. Studium socjologiczne*. Warszawa 1969; tenże: *Z badań nad percepcją ideologii katolickiej na południu Warmii*. SW 2:1965, s. 133—134; tenże: *Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej katolików południowej Warmii*. SW 3:1966, s. 127.

⁵¹² J. Barcik: *Dzieje Kalwarii Paclawskiej*, jw.

⁵¹³ M. Falk: „*Warmińskie losierey*” jako przejaw żywotności religijnej na przykładzie parafii Sętał k. Olsztyna. Lublin 1971. Archiwum KUL.

⁵¹⁴ Jusiak: *Postawy religijne młodzieży a udział w pielgrzymce*, jw.

⁵¹⁵ A. Krynicki: *Uczestnictwo młodzieży w pielgrzymce warszawskiej. Studium socjologiczne*. Lublin 1970. Archiwum KUL; tenże: *Rola pielgrzymki w życiu religijnym katolika. Studium socjologiczne na przykładzie Jasnej Góry*. Lublin 1972. Archiwum KUL.

kowski⁵¹⁸. Oprócz nich omawianym zagadnieniem interesowali się: J. Kucianka⁵¹⁹, J. Pawlik⁵²⁰, W. Szulist⁵²¹, J. Zimniak⁵²².

Na szczególną uwagę zasługują pielgrzymki do Częstochowy, mające długą tradycję i odgrywające ważną rolę w życiu religijno-społecznym narodu. O jasnogórskim kulcie pątniczym piszą: A. Balcerzak⁵²³, E. Ciupak⁵²⁴, J. Danowski⁵²⁵, T. Heliński⁵²⁶, M. Hulecki⁵²⁷, S. Jabłoński⁵²⁸ — długoletni współorganizator pielgrzymki warszawskiej, M. Jasińska⁵²⁹, J. Kowalczyk⁵³⁰, G. Polak⁵³¹, S. Rożej⁵³², A. Witkowska⁵³³, A. Wielowiejski⁵³⁴ i inni⁵³⁵. Zebrane opisy i dane statystyczne ruchu pielgrzymkowego na Jasną Górę prowadzi archiwum klasztorne, gromadząc bogatą dokumentację⁵³⁶.

⁵¹⁶ A. Pudlik: *Pielgrzymka mężów i młodzieńców do Piekar Śląskich*. Lublin 1978. Archiwum KUL.

⁵¹⁷ Ryłko: *Dzieje parafii Gietrzwałd*, jw.

⁵¹⁸ W. Witkowski: *Rola sanktuarium maryjnego w Tuchowie. Studium socjologiczne*. Lublin 1965. Archiwum KUL; por. tenże: *Tuchowskie sanktuarium maryjne miejscem pielgrzymkowym diecezji tarnowskiej*, jw.; tenże: *Rola miejsca pielgrzymkowego w życiu religijnym diecezji*, jw.

⁵¹⁹ Kucianka: *Ruch pielgrzymkowy jako droga Śląska do Polski*, jw.

⁵²⁰ Zob. przypis 493.

⁵²¹ W. Szulist: *Pielgrzymki na Kaszubach*. „*Studia Pełplińskie*” 5:1974, s. 52—63.

⁵²² J. Zimniak: *Pielgrzymka jubileuszowa — Piekary*. „*Wiadomości Diecezjalne*” (Katowice) 43:1975 nr 10/11, s. 164—167.

⁵²³ A. Balcerzak: *Pielgrzymka czyli być w drodze*. „*W drodze*” 6:1978 nr 1, s. 11—15.

⁵²⁴ E. Ciupak: *Socjologia pielgrzymki (warszawskiej)*. „*Euhemer*” 8:1964 z. 3, s. 41—52; z. 6, s. 41—53.

⁵²⁵ J. Danowski: *Pielgrzymka na Jasną Górę*. TP 1963 nr 46.

⁵²⁶ T. Heliński: *Notatki z drogi*. „*W drodze*” 6:1978 nr 6, s. 16—20.

⁵²⁷ M. Hulecki: *Zmiany w wielowymiarowej ocenie siebie w warunkach grupowego oddziaływania wychowawczego na przykładzie pieszej pielgrzymki warszawskiej*. Lublin 1977. Archiwum KUL.

⁵²⁸ Jabłoński: *Jasna Góra w życiu Kościoła w Polsce*, jw.

⁵²⁹ M. Jasińska: *Szara droga, polna droga...* TP 1969 nr 37.

⁵³⁰ J. Kowalczyk: *Piesza warszawska pielgrzymka*. TP 1970 nr 33.

⁵³¹ G. Polak: *Dni, które dał nam Pan. Dziennik pielgrzyma idącego na Jasną Górę*. SP 1980 nr 187.

⁵³² S. Rożej: *Z dziejów warszawskiej pielgrzymki na Jasną Górę*. TP 1977 nr 32.

⁵³³ A. Witkowska: *Najstarsze źródło do dziejów jasnogórskiego kultu pątniczego*. „*Studia Claromontana*”. T. 1(1981), s. 58—76.

⁵³⁴ A. Wielowiejski: *268 warszawska (pielgrzymka na Jasną Górę)*. TP 1979 nr 42.

⁵³⁵ Obszerną bibliografię przedmiotu podaje EK. T. 3. s. 871—872.

⁵³⁶ Została ona omówiona w pracy S. Wyrwas, jw. s. 430.

4 RÓŻANIEC, BRACHTWA, MEDALIKI

Jedną z form oddawania czci Matce Boskiej w ciągu wieków w obliczu różnych potrzeb Kościoła i narodu stawała się modlitwa różańcowa. Wśród polskich badaczy rozwoju i doktryny różańca św. można wyliczyć D. Bialic⁵³⁷, T. Kłaka⁵³⁸, S. Niezgodę⁵³⁹, S. Nowaka⁵⁴⁰, S. Wójcika⁵⁴¹ i innych.

Z badań wynika, że również na polskiej ziemi różaniec stawał się w ciągu wieków publiczną i powszechną modlitwą wszystkich warstw społeczeństwa, zyskał zwłaszcza wielką popularność jako powszechna praktyka pobożności wśród prostego ludu wiejskiego. Badania naukowe dowodzą, że początki tej praktyki pobożności maryjnej w Polsce sięgają XIII w.⁵⁴² Jej rozpowszechnianiem zajmowali się głównie dominikanie.

W oparciu o zebraną literaturę można mówić także o rozwoju i funkcjonowaniu różnych form pobożności maryjnej w polskich bractwach ku czci NMP. Tymi zagadnieniami interesowali się J. Buba⁵⁴³, B. Kumor⁵⁴⁴, K. Kuźmak⁵⁴⁵, B. Matyszczuk⁵⁴⁶, S. Rozej⁵⁴⁷, E. Wiśniowski⁵⁴⁸.

⁵³⁷ D. Bialic: *Z nowszych badań nad genezą i rozwojem różańca świętego*. HD 27:1958 nr 5, s. 648—656.

⁵³⁸ T. Kłak: *Geneza różańca*. HD 44:1975 nr 4, s. 298—304; 45:1976 nr 1, s. 75—78; nr 2, s. 145—148.

⁵³⁹ S. Niezgoda: *Dostosowanie różańca do warunków i potrzeb dzisiejszego świata*. HD 40:1971 nr 1, s. 69—73; tenże: *Dynamizm apostołstwa różańcowego w świecie*. Tamże 42:1973 nr 3, s. 225—229; tenże: *Proces odnowy przyniesie upragnione owoce*. Tamże nr 1, s. 64.

⁵⁴⁰ S. Nowak: *Modlitwa różańcowa w adhortacji Pawła VI „Marialis cultus”*. RBL 27:1974 nr 4/5, s. 271—275.

⁵⁴¹ S. Wójcik: *Z problematyki odnowy różańca św.* HD 42:1973 nr 1, s. 61; tenże: *Historia zbawienia i centralne prawdy chrześcijańskie w tajemnicach odnowionego różańca św.* Tamże 41:1972 nr 1, s. 34—43.

⁵⁴² Bialic: *Z nowszych badań nad genezą różańca św.*, jw. s. 649n.

⁵⁴³ J. Buba: *Sanktuarium i bractwo Madonny Łaskawej w dawnej Warszawie*, jw.

⁵⁴⁴ B. Kumor: *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym*. W: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*. T. 1. Lublin 1969, s. 503—545; tenże: *Bractwo NMP Królowej Korony Polskiej w Krakowie*. „Notificationes e Curia Principis Metropolitana Cracoviensi” 1957 nr 7, s. 108—110; tenże: *Sredniowieczne przyczynki źródłowe do dziejów bractwa literackiego NMP w Bochni*, jw.

⁵⁴⁵ K. Kuźmak: *Bractwa Matki Boskiej Wspomożycielki chrześcijan na ziemiach polskich w XVIII stuleciu*. Rzym 1973.

⁵⁴⁶ B. Matyszczuk: *Bractwa religijne na Jasnej Górze w okresie Polski przedrozbiorowej*. Maszynopis. Archiwum Jasnej Góry.

Kult maryjny w bractwach, szczególnie szkaplerznych⁵⁴⁹, kultywował w Polsce od przełomu XVII/XVIII w. zakon karmelitański. Członkowie bractw rekrutowali się przede wszystkim z ludzi świeckich. Były one otwarte dla wszystkich wiernych, bez żadnych ograniczeń i zastrzeżeń. Głównym zadaniem było pielęgnowanie kultu do NMP. Z racji licznych przywilejów i odpustów bractwa zdobywały powszechną popularność.

Zewnętrzną formą kultu maryjnego były też medaliony i medaliki ku czci NMP. Stworzono nawet odrębny dział badań tej formy kultu maryjnego, zwany medaliografią lub medalistyką kościelną⁵⁵⁰. Medaliki nie tylko stanowią doskonałą bazę oglądową źródeł historycznych kultu, ale wyrażają przede wszystkim głębokie przywiązanie prostego ludu do Maryi, wielbiącego różne jej tajemnice i przywileje. Dotychczas znana jest tylko jedna dysertacja o medaliografii maryjnej, napisana przez s. Marię Jędrzejczak na seminarium ks. prof. S. Librowskiego w Instytucie Historii Kościoła KUL⁵⁵¹. Warto tu nadmienić inną pracę tam powstałą, a traktującą o motywach maryjnych na monetach (w tym polskich) w okresie od IX do XX wieku⁵⁵².

IV Wyróżniające się współczesne formy polskiej pobożności maryjnej

Na czołowe miejsce wysuwają się tu akcje duszpasterskie Episkopatu Polski, mające ożywić polską pobożność maryjną, które wynikały z bezpośredniej inicjatywy kardynała Stefana Wyszyńskiego. To pod jego przewodnictwem naród wybrał „maryjną drogę” w procesie wewnętrznej przemiany i zjednoczenia w miłości⁵⁵³.

⁵⁴⁷ S. Rożej: *Bractwo NMP Jasnogórskiej i Znalezienia Krzyża św. na Jasnej Górze w XVIII i XIX w.* RTK 20:1973 z. 4, s. 162—164.

⁵⁴⁸ E. Wiśniowski: *Bractwa religijne na ziemiach polskich w średniowieczu.* RH 17:1969 z. 2, s. 51—81.

⁵⁴⁹ Zob. A. Urbański: *Szkaplerz karmelitański.* HD 27:1958 nr 4, s. 566—571.

⁵⁵⁰ Zob. S. Librowski: *Program prac nad polskimi medalikami i medalionami.* ABMK. T. 36(1978), s. 61—78; tenże: *O poszerzenie bazy źródłowej w badaniach historycznokościelnych.* Tamże. T. 35(1977), s. 5—18.

⁵⁵¹ M. Jędrzejczak: *Medaliki MB Częstochowskiej.* Lublin 1978. Archiwum KUL, druk w ABMK. T. 36(1978).

⁵⁵² J. Stachowiak: *Motywy maryjne na monetach od IX do XX wieku.* Lublin 1979. Archiwum KUL. Streszczenie pracy: RTK 27:1980 z. 4, s. 153—154.

⁵⁵³ Por. B. Pylak: *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy Księdza Prymasa.* ZN KUL 14:1971 nr 3, s. 50. Problematyce kultu maryjnego ks. Prymas poświęcił wiele miejsca w swoich pismach. Warto tu zacytować niektóre z nich: S. kard. Wyszyński: *Przygotowanie się w Wielkim Poście do przyrzeczeń jasnogórskich.* „Msza święta” 1957 nr 4; tenże: *Wielki Post i śluby narodu.* GN 26:1957 nr 10;

I JASNOGÓRSKIE ŚLUBY NARODU I WIELKA NOWENNA

26 sierpnia 1956 r. na Jasnej Górze, w 300 rocznicę ogłoszenia Maryi przez Jana Kazimierza Królową Polski, cały naród ponownie zawierzył jej swe losy. To wyzwoliło w sercach i umysłach Polaków twórczą refleksję rzutującą w przyszłość i kształtującą lata nadchodzące. Duch ponownych ślubowań objął całe społeczeństwo katolickie. Odnowione przymierze narodu z Królową miało na celu doprowadzenie do tego, „aby Polska stała się rzeczywistym królestwem Maryi i jej Syna”, krajem ludzi dobrych, szlachetnych i zaangażowanych w autentyczne wypełnianie powołania chrześcijańskiego⁵⁵⁴.

tenże: *Wielka Nowenna Tysiąclecia*. Paryż 1962; tenże: *Wypełniamy jasnogórskie śluby narodu*. Warszawa 1957; tenże: *Wszystko postawiłem na Maryję*. Paryż 1980; tenże: *Oddanie Matce Bożej jako główne zadanie duszpasterskie IX roku Wielkiej Nowenny*. WWD 20:1965 nr 2, s. 28; tenże: *Matka Kościoła*. Rzym 1966. Bogaty i obszerny dorobek pisarski ks. Prymasa stał się przedmiotem licznych opracowań. Zob. T. Andruszkiewicz: *Bibliografia Ks. Kard. S. Wyszyńskiego 1970—1976*. ChS 49:1977 nr 1(49), s. 88—111; W. Dudek: *Działalność pisarska Ks. Prymasa w okresie wrocławskim*. AK 64:1972 z. 1—2(381—382), s. 37—44; J. Iwanicki: *Redaktor „Ateneum”*. Tamże s. 35—36; S. Olejnik: *Na ratunek ocalonej bibliotece — działalność ks. Prymasa w okresie wrocławskim*. Tamże s. 59—61; W. Padacz: *Bibliografia prac Ks. Kard. S. Wyszyńskiego za lata 1958—1970*. NP. T. 35(1971), s. 7—46; S. Rosiński: *W służbie prawdy i miłości (działalność pisarska i kaznodziejska Kard. S. Wyszyńskiego)*. SG 5:1975, s. 21—28; T. Sułkowska: *Ks. Kard. Wyszyński a zakony żeńskie*. WAW 1971 nr 5, s. 88—101; F. Kłoniecki: *Zestaw kazań Ks. Prymasa z uroczystości peregrynacji MB Częstochowskiej (bibliografia)*. SG 4:1974, s. 14—15. Powstały też prace zbiorowe, wśród których wyróżnia się książka *Soli Deo*. Pod red. F. Olszewskiego i W. Wojdeckiego. Warszawa 1974. Ostatnio w całości Prymasowi Tysiąclecia poświęcono AK 73:1981 z. 2(436), gdzie bp W. Urban w artykule *Perspektywa historyczna pasterzowania Ks. Stefana Kardynała Wyszyńskiego — arcybiskupa gnieźnieńsko-warszawskiego i Prymasa Polski* podaje wszystkie bibliografie prac ks. Kardynała i wszystkie ważniejsze publikacje zbiorowe ku jego czci, a bp W. Miziołek przedstawia maryjną koncepcję duszpasterstwa Kardynała, rozpatrując inicjatywy, o których wyżej mówimy.

⁵⁵⁴ Zob. S. kard. Wyszyński: *Wypełniamy jasnogórskie śluby narodu*, jw.; E. Bulanda: *Fulget Mariae mysterium*. HD 26:1957 z. 4, s. 481—491; M. Marcinkowski: *Jasnogórskie śluby*. „Rodzina” 1961 nr 35; P. Przełęcki: *Śluby jasnogórskie*. „Caritas” 1957 nr 4; M. Rechowicz: *W sprawie genezy ślubów Jana Kazimierza w 1656 r.* TP 1980 nr 2; W. Sawicki: *Regina Poloniae. Akt z 1 IV 1656 roku w świetle prawa ustrojowego państwa polskiego*. W: *Z zagadnień kultury chrześcijańskiej*, jw, s. 439—446; J. Szczawiński: *Na dzień ślubowania*. „Katolik” 1957 nr 18; S. Szafraniec: *Królowej Polski*. HD 26:1957 z. 2, s. 164—170; tenże: *Trzechsetlecie maryjnej elekcji*, jw; Turowski: *Zagadnienie społeczne w ślubowaniach*, jw.

Zbliżająca się milenijna rocznica naszego chrześcijaństwa zrodziła pomysł przeprowadzenia specjalnych nabożeństw ku czci Matki Boskiej, tj. Wielkiej Nowenny tysiąclecia oraz nawiedzenia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej po wszystkich parafiach polskich. Program Wielkiej Nowenny przewidywał 9 lat pracy nad odnowieniem życia moralnego narodu i przedstawiał się w poszczególnych latach następująco: 1. Wierność Bogu, Krzyżowi, Ewangelii, Kościołowi świętemu i jego pasterzom oraz ojczyźnie naszej; 2. Odnowa i pogłębienie życia Bożego w nas; 3. Obrona duszy i budzącego się życia; 4. Wierność i nierozzerwalność małżeństwa, obrona godności kobiety; 5. Świętość ogniska domowego; 6. Wychowanie młodego pokolenia w wierności Chrystusowi; 7. Sprawiedliwość i miłość społeczna; 8. Walka z wadami narodowymi: lenistwem, lekkomyślnością, marnotrawstwem, pijaństwem i rozwiązłością; 9. Cześć i nabożeństwo do Matki Bożej⁵⁵⁵.

2 CZUWANIA SOBOROWE

W ramach Wielkiej Nowenny, podejmując wysiłek społecznej odnowy w Kościele polskim, starano się równocześnie o eklezjalne wzbogacenie świadomości religijnej narodu. Episkopat Polski postanowił wytworzyć łączność pomiędzy pracami Soboru Watykańskiego II a przygotowaniem do Millenium. Zaproszono do społecznej modlitwy i działalności charytatywnej w intencji Soboru cały Kościół w Polsce: diecezje, parafie, instytuty kościelne⁵⁵⁶. Nadano tym wysiłkom charakter maryjny, aby tym skuteczniej powiązać Kościół w Polsce z wszystkimi sprawami Kościoła powszechnego⁵⁵⁷. Biskupi polscy wydali list pasterski na rozpoczęcie akcji „czuwań soborowych z Maryją Jasnogórską”⁵⁵⁸; Lud

⁵⁵⁵ Zob. Pylak: *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy księdza Prymasa*, jw; W. Miziołek: *Maryjna koncepcja duszpasterstwa Kard. Stefana Wyszyńskiego*. AK 73:1981 z. 2(436), s. 255—276; Jabłoński: *Jasna Góra w życiu Kościoła w Polsce*, jw; *Program pracy pierwszego roku Wielkiej Nowenny przed Millenium*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 8:1957 nr 6, s. 224—230; S. kard. Wyszyński: *Oddanie Matce Bożej jako główne zadanie duszpasterskie IX roku Wielkiej Nowenny*. WWD 20:1965 nr 2, s. 28.

⁵⁵⁶ S. kard. Wyszyński: *Czuwania soborowe*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 14:1963 nr 2, s. 63; por. Z. Kraszewski: *Matka Boża w nauczaniu Księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego*. W: *W kierunku człowieka*, jw. s. 67—84.

⁵⁵⁷ K. kard. Wojtyła: *Znaczenie Kard. Stefana Wyszyńskiego dla współczesnego Kościoła*. ZN KUL 14:1971 nr 3, s. 31.

⁵⁵⁸ List z dnia 30 IX 1962 skierowany do duchowieństwa i wiernych przed wyjazdem na Sobór Watykański II.

Boży, zanosząc modlitwy w intencji Soboru, starał się pod jej macierzyńską opieką o wewnętrzną ingerencję Kościoła w rodzinach, parafiach, diecezjach i wspólnotach zakonnych⁵⁵⁹.

3 PEREGRYNACJA OBRAZU MATKI BOSKIEJ JASNOGÓRSKIEJ

Dla łatwiejszego wypełnienia narodowych przyrzeczeń Matce Bożej Episkopat Polski, pod przewodnictwem S. kard. Wyszyńskiego, wprowadził peregrynację obrazu MB Jasnogórskiej, rozpoczętą w Warszawie 29 VIII 1957 r.⁵⁶⁰ Obejmowała ona wszystkie parafie w Polsce i trwa po dzień dzisiejszy. Zdaniem ks. L. Baltera — akcja polskiego Nawiedzenia jest unikalna w skali światowej, cechuje się swoistą niezwykłością, przekraczając wszelkie plany, rachuby i zamierzenia⁵⁶¹.

⁵⁵⁹ Jabłoński: *Jasna Góra w życiu Kościoła w Polsce*, jw. s. 10n.

⁵⁶⁰ Literatura na temat nawiedzenia jest obszerna. Poniższy wybór wskazuje na jej ogólny charakter: A. Bardecki: *Procesja Tysiąclecia*. HD 28:1959 nr 6, s. 837—841; F. Kłoniecki: *Z nawiedzeniowych pouczeń Księdza Prymasa*. SG 4:1978, s. 7—15; Z. Kraszewski: *Szlakiem nawiedzenia*. GN 1981 nr 8; L. Balter: *Teologia Nawiedzenia*. Tamże s. 35—56; B. Pylak: *Teologiczno-duszpasterskie założenia peregrynacji obrazu MB Jasnogórskiej*. HD 41:1972 nr 1, s. 13—20; S. kard. Wyszyński: *Gody w Kanie*. Paryż 1962, s. 61—115; *Orędzie bpa chełmińskiego na przywitanie obrazu MB Częstochowskiej w diecezji chełmińskiej*. „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 11:1960 nr 9—10, s. 230—231; *Uroczystość pożegnania obrazu MB Częstochowskiej w kościele Mariackim w Gdańsku*. „Miesięcznik Diecezjalny Gdański” 4:1960 nr 11—12, s. 574—577; *Instrukcja dotycząca peregrynacji kopii obrazu MB Częstochowskiej w diecezji gorzowskiej*. GWK 5:1961 nr 8, s. 280—287; [Peregrynacja]. Tamże s. 332—342; *Peregrynacja obrazu MB w diecezji kieleckiej*. „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 49:1973 nr 3, s. 97—107; *Kalendarz peregrynacji obrazu MB Częstochowskiej w diecezji łódzkiej w 1974 r.* WDL 48:1974 nr 4, s. 78—83; *Nawiedzenie obrazu MB Częstochowskiej w diecezji łódzkiej*. Tamże nr 5/6, s. 86—140; J. Cisek: *Nawiedzenie obrazu MB Częstochowskiej w rodzinach parafii Gorzków diecezji lubelskiej*. Lublin 1972. Archiwum KUL; W. Gapiński: *Uroczystość zakończenia nawiedzenia diecezji płockiej przez Matkę Bożą w kopii cudownego obrazu jasnogórskiego*. MPP 62:1977 nr 3, s. 97—105; A. Pawłowski: *Nawiedzenie obrazu MB Częstochowskiej w archidiecezji poznańskiej (7 XI 1976 — 21 V 1978)*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 29:1978 nr 7—8, s. 124—138; *Początek nawiedzenia Matki Bożej w diecezji przemyskiej*. KDP 56:1970 z. 2, s. 72—74; M. Jabłonka: *Nawiedzenie parafii w archidiecezji warszawskiej przez obraz MB Częstochowskiej Królowej Polski*. HD 37:1958 nr 6, s. 930—935; W. Malej: *Nawiedzenie Archidiecezji Warszawskiej przez Jasnogórską Królowę Polski*. WAW 1959 nr 8, s. 504—550; *Nawiedzenie parafii diecezji warmińskiej przez obraz MB Częstochowskiej*. WWD 14:1959 nr 6, s. 59—74; 16:1961 nr 1, s. 15—30, nr 2, s. 52—56; W. Szetelnicki: *Nawiedzenie obrazu MB częstochowskiej w archidiecezji wrocławskiej*. Rzym 1971.

⁵⁶¹ Balter: *Teologia nawiedzenia*, jw.

Dzięki Nawiedzeniu pogłębił się związek z Chrystusem, lepiej zrozumieliśmy miejsce Matki Najświętszej w Kościele Bożym, nastąpiło ożywienie i pogłębienie wiary i życia religijnego narodu⁵⁶². Ma to swój wyraz w publicznym wyznaniu wiary, wzroście wiernych na mszy św. niedzielnej i w dni powszednie, wzroście życia eucharystycznego. Zauważyć można, że Nawiedzenie zostaje potraktowane jako „spotkanie z Matką wiary, Matką życia, Matką Pomagającą i Matką Wielbiącą Boga”⁵⁶³.

4 MILLENIUM CHRZEŚCIJAŃSTWA POLSKI

14 kwietnia 1966 r. w Gnieźnie w obecności Episkopatu Polski i rzeszy wiernych rozpoczęły się uroczyste obchody Tysiąclecia Chrztu Polski. Za pośrednictwem Królowej Polski składano Bogu dzięki za tysiąc lat wiary chrześcijańskiej w naszym narodzie, prosząc o obecność Maryi w drugim tysiącleciu⁵⁶⁴. Centralne uroczystości odbywały się 3 maja 1966 na Jasnej Górze. Wtedy to został odmówiony przez Episkopat i wszystkich wiernych *Akt oddania Polski w macierzyńską niewolę Maryi, Matki Kościoła, za wolność Kościoła Chrystusowego*. Było to złożenie dziejów i losów całego narodu w dłonie Matki Kościoła i Królowej Polski — za Kościół, jak również zobowiązanie wiernych do troski o losy i sprawę Kościoła⁵⁶⁵. „Akt wskazuje drogę — powiedział Karol kard. Wojtyła — która zresztą jest drogą doświadczeń związanych z całą drogą zbawienia, a z historią zbawienia na ziemi polskiej w szczególności. Szczególnym rysem katolicyzmu polskiego jest jego maryjność. Prawdziwe nabożeństwo do Maryi musi przejawiać się jako umiłowanie Kościoła, rzetelna odpowiedzialność za Kościół”⁵⁶⁶. Cała duszpaster-

⁵⁶² Zob. W. Miziołek: *Teologia a duszpasterstwo maryjne*. AK 69:1966 z. 1(342), s. 57—62; Pylak: *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy Księdza Prymasa*, jw.

⁵⁶³ Por. B. Wojtuś: *Założenia teologiczno-duszpasterskie nawiedzenia Matki Bożej*. SG 4:1978, s. 57—68.

⁵⁶⁴ Zob. *List pasterski Episkopatu Polski na Tysiąclecie Chrztu Polski*. KDP 52:1966 z. 2, s. 35; A. Baraniak: *Te Deum Tysiąclecia*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 18:1966 nr 5, s. 111; K. Drzymała: *Tysiąclecie chrześcijaństwa w Polsce*. HD 35:1966 nr 1, s. 5—12; L. Namysłowski: *Milennium. Jasna Góra*. MS 1966 nr 18.

⁵⁶⁵ Por. M. Maciółka: *Zawierzyliśmy matczynej miłości*. PK 1980 nr 41; S. Grzechowiak: *Pastoralne aspekty współczesnej mariologii*. SG 4:1978, s. 102.

⁵⁶⁶ K. kard. Wojtyła: *Komentarz teologiczno-duszpasterski do aktu dokonanego na Jasnej Górze dnia 3 maja 1966*. AK 64:1972 z. 1—2 (381—382), s. 18; por. J. Pietraszko: *Za całą rodzinę ludzką*. TP 1971 nr 39; Bardecki: *Procesja Tysiąclecia*, jw.

ska akcja oddania Matce Kościoła przygotowana została wcześniej w diecezjach, parafiach i rodzinach, które we własnym gronie oddawały się w opiekę Matce Bożej. Powiązanie mariologii z eklezjologią znalazło swój doktrynalny wyraz w nauce Vaticanum II, w *Konstytucji o Kościele*, ukazującej Maryję w tajemnicy Chrystusa i Kościoła⁵⁶⁷. Jasna Góra stała się ponownie wielkim centrum kultu NMP i ośrodkiem religijnego życia całego narodu. Każdego dnia rzesze katolików w Polsce o godz. 21⁰⁰ łączą się duchowo z Ojcem św., Prymasem Polski i Kościołem oraz z modlącymi się na Jasnej Górze, powtarzając słowa apelu jasnogórskiego: „Maryjo, Królowo Polski, jestem przy Tobie, pamiętam, czuwam”⁵⁶⁸.

5 SOBOTY KRÓLOWEJ POLSKI

Celem „Sobót Królowej Polski” jest ponowne oddanie się w macierzyńską niewolę miłości, w ujęciu św. Ludwika Grignion de Montfort i św. Maksymiliana Kolbe. Podstawą tej formy pobożności maryjnej ma być głębokie przeżycie tajemnic duchowego macierzyństwa, wszechpośrednictwa i królewskości Maryi, jak i całkowite poddanie się działaniu Niepokalanej⁵⁶⁹.

6 RUCH POMOCNIKÓW MATKI KOŚCIOŁA

Ideę założenia ruchu wysunął Prymas Polski, S. kard. Wyszyński⁵⁷⁰. Forma ta wyraża, przez osobiste przyrzeczenie Matce Bożej Królowej Polski, gotowość w każdej chwili do ofiarowania siebie na rzecz Kościoła. Spośród wielu funkcji i wartości ruchu K. kard. Wojtyła wyeksponował głównie zadanie, aby „czuwać nad prawidłowym przenikaniem inspiracji maryjnej w cały ten posoborowy proces kształtowania świadomości i postaw, na którym polega autorealizacja Kościoła w Pol-

⁵⁶⁷ S. Wyszyński, K. Wojtyła: *Maryja Matką Kościoła*. W: *W kierunku prawdy*, jw. s. 77—131; J. Usiadek: *NMP w tajemnicy Chrystusa i Kościoła*. Olsztyn 1980; W. Miziołek: *Tytuł „Matki Kościoła” przyznany Najświętszej Dziewicy i udział Episkopatu polskiego w jego ogłoszeniu*. WAW 1971 nr 5, s. 46—52.

⁵⁶⁸ Zob. *Odpust dla Apelu Jasnogórskiego*. WWD 19:1964 nr 5, s. 5.

⁵⁶⁹ S. Wyszyński: *O sobotach Królowej Polski*. „Miesięcznik Kościelny Archidiecezji Poznańskiej” 10:1959 nr 7/8, s. 423; por. A. Pawłowski: *Duchowość maryjna w jej podstawach*, jw; Pylak: *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy Ks. Prymasa*, jw; *Soboty Królowej Polski w Archidiecezji Warszawskiej*. WAW 1960 nr 1, s. 79—82.

⁵⁷⁰ Pylak: *Maryjno-duszpasterskie inicjatywy Ks. Prymasa*, jw.

sce⁵⁷¹. Przeniknięty odpowiedzialną świadomością religijną, ruch musi cechować się postawą „odpowiedzialności za wszelkie prawdziwe dobro osoby, rodziny, społeczeństwa, narodu, Kościoła, za dobro doczesne i nadprzyrodzone (...) gotowością świadczenia, dawania służby”⁵⁷².

7 PRZYGOTOWANIE DO OBCHODU 600-LECIA OBECNOŚCI OBRAZU MATKI BOŻEJ NA JASNEJ GÓRZE

Na przypadający w 1982 r. jubileusz 600-lecia obecności obrazu Matki Bożej na Jasnej Górze Kościół katolicki w Polsce poświęcił 6 lat przygotowania do tej rocznicy. W 1976 r. przypomniana została historia Jasnej Góry i jej znaczenie w życiu Kościoła i narodu, a to celem ożywienia i pogłębienia kultu Matki Bożej. Rok 1977 był przypomnieniem jasnogórskich Ślubów Narodu, a praca duszpasterska prowadziła w kierunku odnowy moralnej w duchu złożonych ślubowań. Program roku 1978 nawiązywał do obchodów Millenium i aktu oddania się Maryi, a w 1979 r. duszpasterstwo kierowało wiernych do zadań apostołskich w duchu akcji „Pomocnicy Matki Kościoła”, w roku następnym wyakcentowano konieczność Chrystusa dla życia jednostki i narodu, umocnienie i wytrwanie w wierze. Rok 1981 był czasem rachunku sumienia i odnowy moralnej. Rok jubileuszowy dał impuls do wzmożenia ruchu pielgrzymkowego na Jasną Górę. Celem sześciolletnich przygotowań było okazanie wdzięczności za sześć wieków obecności obrazu Bogarodzicy na Jasnej Górze. Wszystkie parafie w wyznaczonych terminach okazywały w Częstochowie swoje oddanie się Maryi w niewolę miłości⁵⁷³.

V Zakończenie

Dokonany przegląd literatury pozwala sformułować następujące wnioski: kult Matki Bożej istnieje w Polsce od początku chrześcijaństwa, rozbudowany w rozliczne formy, obejmując wszystkie warstwy społeczeństwa i wrastając na trwałe w obyczajowość, kulturę i tradycje ludowe, a przywiązanie do Maryi jest wydatną pomocą w ugruntowaniu wiary i katolickiej świadomości narodu. Chociaż polska pobożność

⁵⁷¹ K. Wojtyła: *Inspiracja maryjna Vaticanum II*. W: *W kierunku prawdy*, jw. s. 119.

⁵⁷² Tamże s. 120.

⁵⁷³ Zob. Miziołek: *Maryjna koncepcja duszpasterstwa Kard. Stefana Wyszyńskiego*, jw.

maryjna charakteryzuje się emocjonalnością i przywiązaniem do form zewnętrznych, niekiedy bez pogłębionego zrozumienia ich wewnętrznych wartości, to jednak odznacza się „nastawieniem na konkret”, którym była i pozostaje Królowa Polski⁵⁷⁴.

A SYSTEMATIZATION OF POLISH WRITINGS ON POPULAR MARIAN
DEVOTION PUBLISHED IN THE YEARS 1957—1980

SUMMARY

A bibliographical search has revealed a great wealth of literature on the subject of popular Marian devotion published in the years 1957—1980. Therefore, this presentation must be a selective one. It includes articles and studies in the fields of theology and history of spirituality. The literature presented includes bibliographical and general works and works dealing with some areas typical of popular Marian devotion in Poland: the Jasna Góra sanctuary, the vows of Jasna Góra, the great Millennium novena, the peregrination of the icon of Our Lady of Częstochowa, Marian sanctuaries, the title of Mary Queen of Poland, forms of Marian devotion (the rosary, medalets, Marian confraternities).

The literature presents an image of present-day popular Marian devotion in Poland as Christocentric, ecclesial, sentimental, linked with the national culture and rooted in Polish religiousness. We can note an absence of critical reflection on Marian devotion. Therefore, many theologians put forward suggestions for further research in the field, calling for interdisciplinary collaboration, formulation of current pastoral tasks, closer contact with world Mariology and thorough theological and sociological investigations.

---

⁵⁷⁴ Zob. Białic: *Specyfika polskiego kultu maryjnego*, jw; Górski: *Studia i materiały z dziejów duchowości*, jw; J. Majka: *Socjologiczne aspekty kultu maryjnego w Polsce*. CS 2:1970, s. 183—196; J. Pastuszka: *Próba charakterystyki religijności polskiej*. MP 1980 nr 12, s. 84—93; Przybylski: *Zalety i braki kultu maryjnego w katolicyzmie polskim*, jw; tenże: *Jak ożywić kult maryjny*, jw; Deptuła: *Z zagadnień historii kultu maryjnego w Polsce*, jw.